

HENRICI CANNEGIETERI

DISSERTATIO

DE

BRITTENBURGO, MATRIBUS BRITTIS, BRITANNICA HERBA, BRITTIA PROCOPIO MEMORATA, BRITANNORUMQUE ANTIQUISSIMIS PER GALLIAM ET GERMANIAM SEDIBUS.

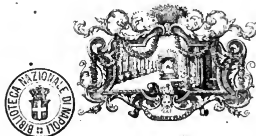
HUIC ACCEDUNT

EJUSDEM NOTAE ATQUE OBSERVATIONES AD ABRAHAMI MUNTINGII V. C. DISSERTATIONEM HISTORICO-MEDICAM DE VERA ANTIQUORUM HERBA BRITANNICA.

AD

GERARDUM VAN LOON

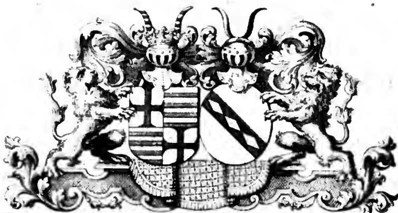
HISTORICUM EXIMIUM.

HAGAE-COMITUM,

Apud PETRUM DE HONDT,

M. D. CC. XXXIV.

VIRO ILLUSTRI

GENEROSISSIMO AC NOBILISSIMO

EVERHARDO JOANNI BENJAMINO

BARONI DE GOLTSTEIN.

DOMINO GRUNTSVORDIAE ET APPELAE, CONSILIARIO AC PRAESIDI CAMERAE RATIONUM DUCATUS GELRIAE ET COMITATUS ZUTPHANIAE,

 EQUES-

D E D I C A T I O.

EQUESTRIS ORDINIS TEUTONICI EQUITI, ATQUE EX EODEM ORDINE TRAJECTENSI PRAEFECTURAE PRAEPOSITO, CIVITATIS ZUTPHANIAE CONSULI, ATQUE AD CONSESSUM PROCERUM, QUI ORDINANDIS COMITATUS HUJUS REDITIBUS PRAESUNT, DELEGATO, ALIISQUE LEGATIONIBUS SUMMIS PERFUNCTO, ACADEMIAE GELRICAE CURATORI

S. D.

HENRICUS CANNEGIETER.

*C*Onsueverunt plerique omnes in optando Musis suis Patrono specioso Orationis ambitu consilii sui caussas cumulare. Sed qui Te, novit* ILLUSTRIS GOLTSTEINI *(ecquis autem est, ad*

cujus

cujus aures tanti Nominis fama, & tantarum Virtutum, quibus excellis, Gloria non pervenit?) a me rationem non requiret, qua adductus Tuae Fidei meorum ſtudiorum Patrocinium committo. Quae enim ſingulae Dotes Magnos Viros commendare ſolent, eas arcana Supremi Rerum Moderatoris Gubernatione in Te conjunctas admiramur. Mitto Antiquam Generis Tui Nobilitatem & Majorum Tuorum Decora. Quamquam enim haec innumera ſunt & ampliſſima, quae remota Vetuſtas, avorumque & parentum memoria ſuſpexit, in iis tamen nullum eſt, quin idem noſtra aetas in Te veneretur. Longum eſt enumerare Laudes Omnium. Ecquid autem JOANNES GOLTSTEINIUS, *Abavus Tuus, Patriae ſuae praeſtitit, cum manu & conſilio* CAROLO EGMONDANO *Fortiſſimo Gelriarum Duci, in rebus difficillimis adfuit, quod in Te nunc Patria deſideret: Si ab Illius bellicis Operibus duntaxat diſcedimus? A quibus non Te Animus & voluntas, ſed vi-*

tae Ratio ſapienter ſuſcepta retrahit. Hoc omnes conſentiunt, quibus Rei Publicae noſtrae Adminiſtratio eſt perſpecta, nulli Te Ejus Parti fuiſſe admotum, admotus autem es Partibus ſummis, quin Tua Cura ac Sapientia conſtituta fuerit, & pulchrius exornata. Ecquid Praeſidii, ecquid Ornamenti Batavae Muſae ſibi repoſitum ſunt arbitratae in Virtute, Fide ac Liberalitate CORNELII VAN DER MYLEN, *quem Avum Tua Mater habuit, quod Gelricae in Te non ſunt expertae? Laetior enim cum maxime nitere incipit Academiae Gelricae facies, cum Tuo, ſimiliumque Tibi Illuſtrium Virorum, qui Ejus tutelam geritis, ſtudio & munifica cohortatione alacrior Mercurialium Hominum Induſtria ſeſe exſerit. Hoc illud Tuum Ingenium eſt, Majorum Tuorum Virtutibus inbutum, magniſque Exemplis inflammatum. Haec illa ſunt Conſilia, quae Tibi Dii, bonae Mentis & Diſciplinarum Auctores, ab aetate ineunte religioſe, ac ſevera lege, à Te frequenta-*

ta-

tatae, inspirarunt. Hi sunt Tui Mores, quos perspecti & perlustrati politiorum Populorum Cultus formarunt. Haec est illa Prudentia, quam excellentis Judicii Tui Maturitas, & diuturnior Usus, exercitatusque in rebus maximis Animus, impertierunt. Denique hae rarae illae, atque insuetae, in Tuo Fastigio, Virtutes; Integritas, Abstinentia, atque incredibilis, in secundissimo Fortunae cursu, Moderatio, quas generoso incoctum pectus Honesto Tibi praecipit.

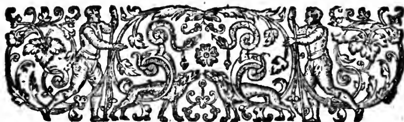
Quandoquidem autem nihil habet Libera Patria, paene etiam dixerim, Fortuna, quod Ornamentis, quibus Te cumulavit, adjiciat; neque etiam Laus Tua, quo altior exsurgat: Fruere diu his Bonis Tuis, VIR MAXIME, *& Tecum iis fruatur Res Publica: Fruatur iisdem* ESSENIA TUA, *Nobilissima & sanctissima Matronarum, & Illustris Tua Domus. Fruatur sane diu Filius Tuus Unicus, ut Oris Tui, atque Formae, sic &*

Vir-

DEDICATIO.

Virtutum Tuarum viva Imago; Teque Magistro Ille, Cui Natura & recta Indoles atque Institutio voluntatem tribuit, praeclare de Patria merendi Artem discat. Ita autem frui Mihi perpetuo liceat integra Benevolentia, qua me ex eo tempore, quo in Tuam notitiam primum admisisti, semper es complexus. Dabam Arnhemiae prid. Id. Decembr. Anni CIↃIↃCCXXXIII.

PRAE-

PRAEFATIO

AEQUO LECTORI

S.

QUam hic Dissertationem vides, olim Epistola fuit, scripta ad Gerardum van Loon. Cum eo namque creberrimus mihi litterarum usus est de rebus antiquis Terrae Batavicae vicinarumque

** Regio-

Regionum. Ut autem Ille Rem Nummariam earum eruditis commentariis expoſuit; ita nunc in eo eſt occupatus, ut Hollandorum res geſtas inde a Gentis Origine perſequatur. Mihi vero decretum eſt Monumenta Romana antiquae Bataviae finitimarumque Terrarum in conſpectum producere & quae obſcura in iis ſunt declarare. Ac praecipue mihi curae erit, ut, quae ad antiquam Regionum illarum conditionem pertinent, inde eruam. Vides in eadem re utriusque operam verſari, ſed inſtituto ac conſilio diverſo; ita tamen diverſo, ut alterius induſtria alterius ope ſaepe adjuvari poſſit. De me quidem lubens profiteor, ad haerentem me in rebus dubiis, ac potiſſimum iis, quae Carolo Magno poſteriores, maximis tenebris involutae ſunt, prompta & praeclara Lonii noſtri Doctrina & Solertia ſaepe expeditum fuiſſe, quo & neminem puto peritiorem, certe non pluribus illorum temporum monumentis perſpectis inſtructum, ad Hiſtoriam, quam inſtituit, tra-

dendam

dendam acceſſiſſe. Sed ad Diſſertationem noſtram redeo. Vir ille praeſtantiſſimus datis ad me litteris quaeſierat olim ſententiam meam de nonnullis rebus vetuſtae Arcis Brittenburgicae, ac potiſſimum de Brittis ſive Britannis, quos in extrema parte inſulae Batavorum, ſive ea parte, quam hodie Rhenolandiam appellamus, incoluiſſe oſtendi. Reſpondi tum ea, quae hic de Brittenburgo Britannorumque ſedibus extra inſulas ſuas perſcripta vides. Et quia illo tempore feriae noſtrae otium & facultatem dabant, res illae plenius uberiuſque a me ſunt expoſitae. Non diſplicuit illi haec cura noſtra. Imo auctor fuit, ut, quae ſibi ſcripſeram, cum omnibus communicarem. Parui equidem amiciſſimi viri monitis, ſed ita, ut nonnulla poſtea addiderim, & quantum fieri poſſet, Epiſtolam in formam Diſſertationis converterim. Si quid ergo in ea eſt quod te delectat, id Lonio te debere intelligis, qui ut ſcribendi cauſſam praebuit, ita ad publicandam eam in-

 pulit.

pulit. Quod rem propofitam egreffus fum nonnunquam, faeculo huic condones rogo, forte & illud eidem condonaturus, fi recentiorum fcriptorum teftimonia in acervos accumulaffem; quo ut nihil ad fpeciem pulchrius, ita in hac re ad copiam nihil mihi facilius foret, tanta Hominum turba, qui Res Batavicas expofuerunt aut attigerunt. Libuit tamen animo potius in hoc, quam confuetudini obfequi. Viros principes, & quorum maxima eft auctoritas, nominavi omnes, certe eos, a quibus profeci. Vulgus autem & multitudinem nil fum moratus, in qua aliena omnia, nihil proprium inveni, nifi hariolationes Oreftis infomniis vaniores. Illud hoc loco monendum praeterea duxi, Brittenburgi, five Arcis Britannicae dirutae imaginem ad paginam 2. infertam, a Brevallio me mutuatum effe, quod ea vetuftas ruinas & parietinas ejus expreffius & dilucidius referre videbatur, qui aliam volet, ex Junii, Guicciardini Parfii, aliorumque vulgatiffimis libris repetat.

Haec

P R A E F A T I O.

Haec ſunt, quae te ſcire volui; Tu ſi conatui huic noſtro aequum te praebere, & operis priſci quod habes, idoneum rebus Batavorum illuſtrandis communicare nobiſcum volueris, animum nobis addes ad maturandos ſuper illis commentarios noſtros. *Vale.*

Errores potiores Operarum Auctore absente admissos ita corrige.

Pag. 2. *Lin.* 11. In de Burgstraet *lege:* *Inde* die Burgstraet.

pag. 6. *lin.* 35. dicti. Britanni. *deme distinctionem.*

pag. 9. *lin.* 16. *Creatarius leg. Cretarius.*

pag. 11. *lin.* 13. lateres *leg.* laterer.

pag. 12. *lin.* 31. *παίδας καὶ κατάδρομος. haec dele.*

pag. 13. *lin.* 32. Βριττανιας. *ἀπόμαχας deme punctum.*

pag. 17. *lin.* 21. quare *leg.* qua re.

pag. 18. *lin.* 22. *Gallicae leg. Gallaicae.*

pag. 19. *lin.* 11. *Panniae leg. Pannoniae.* *lin.* 27. *Itinenario leg. Itinerario.*

pag. 20. *lin.* 19. *obolo leg. obelo.*

pag. 22. *lin.* 24. hinc *leg.* huic.

pag. 23. *lin* 27. repetiisse *leg.* reperisse.

pag. 24. *lin.* 18. Santem *leg.* Samen. *lin.* 24. Arciburgio *leg.* Asciburgio.

pag. 27. *lin.* 13. indiaes *leg.* indices.

pag. 40. *lin.* 15. *Britzium leg. Brittum.*

pag. 41. *lin.* 18. extinctum *leg.* exantle.

pag. 42. *lin.* 18. Miliano *leg.* Miliario.

pag. 45. *lin.* 7. omnes *leg.* annes. *lin.* 9. Britti Britanni *insere* sive.

pag. 47. *lin.* 20. *Tinsisulania leg. Transisalania.*

pag. 50. *lin.* 9. V. *leg.* III. *lin.* 10. Zutphaniam *lege* Zutphaniensem Comitatum.

pag. 51. *lin.* 23. ostium *leg.* alveum.

pag. 60. *lin.* 2. invenisiuse tarunt *leg.* invenisse putarunt. *&* *lin.* 3. cupus haecest *lege & distingue* cujus haec est. *&* *lin.* 33. praeferre *leg.* proferre.

pag. 63. *lin.* 18. *στρατιώτας. πεζιώτας tolle distinctionem.* *lin.* 22. *ποταλαιόν leg. ποπαλαιόν.*

pag. 64. *lin.* 24. αὐτῶν *leg.* αὐτῶς.

pag. 63. *lin. ult.* Ἰερνία *leg.* Ἰουερνία.

pag. 66. *lin.* 27. ἔπισθεν *leg.* ὄπισθεν.

pag. 70. *lin.* 5. de Rhenolandia *dele* de *& lege* Rhenolandiam. *lin.* 33. prius *leg.* magis.

pag. 71. *lin.* 30. πρίττας νικὰς *lege* Πριττανικὰς *lin.* 37. Νῆ σοι *lege* Νῆσοι.

Pag. 80. *lin.* 20. Antonius *leg.* Antoninus.

pag. 84. *lin.* 1. *σαλπιγταῖς leg. σαλπιγκταῖς lin.* 2. *συλλίξασθαι leg. συλλέξασθαι lin. penult.* dicas *leg.* duas.

Pag. 86. *lin.* 15. disaedit *leg.* discedit.

Pag. 90. *lin* 25. *Ceuchrius leg. Cenchrius.*

Pag. 94. *lin.* 9. errarum *leg.* terrarum.

Pag. 97. *lin.* 1. Museo *adde* Regio *item lin.* 7. *&* 10. Ceuchrium *leg.* Cenchrium *& lin.* 20. Vitruvio *leg.* Vitruvii.

pag. 106. *lin. penult. & ult. victoriae* excitavit. *leg.* excitavit, *victoriae.*

pag. 112. *lin.* 3. *ἐπιλεξάμενος leg. ἐπιλεξάμενοι.*

pag. 117. *lin.* 1. LEG. I. ME. *adde* ENEDIOR. *lin.* 19. exhibeo ut depictus est. *lege & distingue* exhibeo, ut depictus est apud me.

pag. 121. *lin.* 9. lib. v. cap. 34. *lege* lib. iv. cap. 35.

pag. 122. *lin.* 28. dico *leg.* duo.

pag. 124. *lin.* 18. Tactus *leg.* Tacitus. *lin.* 32. Britannorum *leg.* in Britannis.

pag. 125. *lin.* 19. pagos *leg.* pagi.

pag. 127. *lin.* 2. haec modo *leg.* hoc modo.

pag. 132. *lin.* 1. eos *leg.* eo. *lin.* 16. potuis *leg.* potius.

pag. 136. *lin.* 19. Ariani *leg.* Aviani.

pag. 142. *lin.* 2. eligerunt *leg.* elegerunt.

pag. 143. *lin.* 8. magnum *leg.* magnam

pag. 144 *lin.* 21. formatus *leg.* formatas

pag. 151. *lin.* 16. operare *leg.* onerare.

pag. 155. *lin.* 23. in regione Frisiorum, *adde:* aut aeque in Britannia Insula, atque in Britannia Batavica fuisse natam.

pag. 156. *lin.* 24. terra. Conjungi autem *dele distinctionem & lege* terra, conjungi *dele* autem.

pag. 157. *lin.* 23. *συφορτα leg. σύφερτα. lin.* 31. *Βριτανικὰ leg. Βριταννικά. lin.* 33. qui *leg.* quae.

pag. 167. *lin.* 13. laudarentur. *tolle hanc distinctionem.*

pag. 172. *lin.* 8. inductos *leg.* indictos.

pag. 174. *lin.* 3. arbitros *leg.* arbitrer.

pag. 175. *lin.* 15. Avieni *leg.* Aviani.

pag. 178. *lin. antepenult.* Julii *leg.* Junii.

DE

NAPOLI

DE BRITTENBURGO, MATRIBUS BRITTIS, BRITANNICA HERBA, BRITTIA PROCOPIO MEMORATA, BRITANNORUMQUE ANTIQUISSIMIS PER GALLIAM ET GERMANIAM SEDIBUS.

CAPUT PRIMUM.

Descriptio BRITTENBURGI. *Adriani Pars Antiquitates Catvicenses laudatae & notatae. Arx illa a Romanis condita. Gerhardus Dumbar laudatus. Colinus a fide & antiquitate commendatus. Bardorum Carmina tempore Colini in Monasterio Egmondano extiterunt. An ejus aetate Taciti Historiarum Libri in fine jam mutili fuerint? forte ipse Tacitus inperfectos reliquit. Quibus nominibus Brittenburgus a viris Latine scribentibus appelletur. Verum & vernaculum nomen* HET HUIS TE BRITTEN. *Non fuit Armamentarium. Junii, Camdeni, pighii, Scaligeri lapsus. Britanni a consuetudine inficiendi corpora dicti. Quando hi totum corpus decolorarint.* Brit, Brithyl. *truta piscis*, varius *dictus*. Britannia cur dicta

ta Albion. *Britanni*, *Britti & Brittones dicti. Cur picti dicantur. Brittia Procopii. Britanni etiam* Brittanni. *Barbarorum nomina in* o *pariter &* us *terminata. Batavi*, Batti, Baeti *an &* Batavones *dicti? Composita vocis* Gaiso *vel* Gaisus. *Camdeni sententia de etymo Brittenburgi rejecta. Eruditorum virorum licentia fingendi nomina Latina. Stephanus Vinandus Pighius notatus & laudatus.* Burgus *habitaculum per limitem.* Huis *quid olim notarit.* Te *particula Linguâ Belgica locum, pagum aut urbem ostendit. Palatium Neomagense* het huis te Nymegen *dictum. etiam* Burgus & Furstenburg in de Burgstraet.

BRITTENBURGUM Petrus Scriverius in Antiquitatum Batavicarum Tabulario sub initio, praestantissimum (dum Fata Deusque sinebant) & commemoratione memoriaque omni dignissimum monumentum appellat. Quibus & haec porro addit: Arcem Btitannicam Latini & Brittenburgum vulgo vocant. Fuit illud praesidiarium populi Romani Castellum, Rheni quondam superciliis ipsique ostio, ut videtur, inpositum; deinde hostica vi excisum, postremo maris aestu ac littoralibus arenarum cumulis adobrutum, sepulchri simile, nihil praeter nomen hodie reliquum habet. Imaginem hic damus ex Breval *Remarks on several parts of Europe.* Eadem paene de Brittenburgo ante tradiderat Nobilissimus Dousa in Hollandiae Annalibus Libro IV. pag. 164. Mox Scriverius subjungit Humfridi Lhuydi Angli, Hadriani Junii & Guilielmi Camdeni de hac Arce sententias. Plurimorum autem opiniones recenset Adrianus Pars in Antiquitatibus Catvicensibus Belgice scriptis, sed majore diligentia, quam eruditione. Teruntur hi libri omnium manibus, quanto magis cavendum est, ne dicta ab aliis repetiisse videamur. Ex Viris eruditis autem, qui Arcem hanc descripserunt, alii eam a Britannis, alii a Batavis, alii a Romanis conditam opinantur. Horum nos sequimur sententiam, quam & confirmant complures litterati lapides, annuli, signa, vasa, claves, aliaque Romanae, non Barbaricae elegantiae, opera, quae Junius in Historia Bataviae cap. X. & Scriverius in Antiquitatum Batavicarum

carum

carum Tabulario, omnium oculis expoſuerunt. Adjecit pauca Adrianus Pars, pauca etiam Nicolaus Chevalier in libro, quem Gallico ſermone ſcriptum edidit, nominavitque *Deſcription de la Chambre de Raretez de la ville d'Utrecht.* Nonnulla etiam nos deinceps addemus, ſi quid laxamenti ad perſequenda illuſtrandaque Bataviae antiquae monumenta fuerimus nacti. Nicolaus Colinus in Chronico rhythmico, quod ſaeculo duodecimo ſcriptum haud ita pridem edidit Gerhardus Dumbar Vir Ampliſſimus, & praeclare nuper de Daventria Patria ſua meritus, Brittenburgum etiam Romanis vindicat, qui de ea ita canit pag. 250.

In zyn tyden hier te voren
Was een adel hel te boren
Her, wes name vint ix zo
Dat hi hete Brinio
Die met zine krieg gebarden
In den Kattewycker warde
Twe Romeynen Blockhuſen ſlechte
En twie wyghen wan mit vechten
Ti man waant dat haben mit eren
BRIT en Romonburche geweren
Daer ti Barden garven waren.

Tanto autem major fides huic homini habenda, quicunque ille fuit, quanto antiquior, & fide integritateque praeſtantior. Nihil enim ſe ſcriptis conſignare dicit, niſi quod ex certis monumentis cognoverat, proſcriptis rejectiſque prodigioſarum fabularum monſtris, quibus ceterorum Chronicorum ſarcinatores nimium indulgent. Imo eo tempore vixit, quo in monaſterio Egmondano exſtabant priſca Bardorum carmina, quod unum apud Germanos, ut ſcribit Tacitus de moribus Germanorum cap. II. addo etiam apud Gallos pleroſque, memoriae & Annalium genus fuit. Ita namque Colinus in loco mutilato pagina 252. ſic tamen mutilato, ut illa, quam dixi, ſententia perſpiciatur.

En ti Barden woizen lezen
Ti nog overich haben wezen
Minen daghen binnen Hegmonde
Zolckes hab ie zo bevonden.

 Quam

Quam vellem etiam Taciti Historias pleniores habuisset Colinus, quam nos hodie habemus, saltem in illo loco, in quo is Claudii Civilis conatus adversus Romanos narrat. In ea enim caussa desinit Colinus res gestas Civilis memorans, ubi hodie Taciti Historiae desinunt, id est, in colloquio inter Civilem & Cerealem de pace in ponte Navaliae, sive ut Tacitus scribit ad recisum pontem ejus amnis. Quae res indicio est, aut ipsum Tacitum opus hoc inperfectum reliquisse, aut Colini aetate illam partem jam interiisse, in hunc namque modum hic versificator.

zo dat te male
Op tie brugge van die nau Wale
Wurt gedainget van den peyse
Waer by sturf, en op wat weyze
Adel Greve Glaude Schevelen
Vint ix ni in geene delen.

Sed ad Brittenburgum revertor. Non movet nos nominis ratio, quo minus a Romanis excitatum opinemur, qua tamen alii inducti diversa censuerunt. Verum ab omnibus non eodem nomine dictum invenio. Brittenburgum vocat Colinus. In hanc enim sententiam lego & distinguo hos versus.

Ti man waant dat haben mit eren
BRIT-en Romon-BURCHE geweren.

Eodem nomine insignit Junius in Bataviae descriptione cap. X. qui & addit BRITTEN appellari. Johannes Gerbrandus a Leidis libro I. cap. 13. BRITTON vocat, *ibidem castrum munitissimum construxerunt, quod* BRITTON *appellaverunt.* Verum lib. V. cap. 30. CASTRUM BRITANNICUM, additque *in idiomate Teutonico* DIE BURCH TE BRITTEN. ARCEM BRITONUM nominat Cornelius Aurelius in Bataviae suae libro primo: nec non Reinerus Snoius rerum Batavicarum lib. I., scribitque a se evulsos esse inde lapides, quorum unum aedium suarum frontispicio inseruit. Literatus ille lapis an nudus fuerit, nos ignorare voluit Snoius; forte adhuc superest lapis Goudae, in ea namque urbe vixit quae patria ipsi fuit, & in ea aliquamdiu honores gessit. ARCEM

BRI-

BRITANNICAM Guicciardinus in descriptione Belgii & Scriverius: TURRIM BRITANNICAM Humfredus Lhuydus in Epistola ad Ortelium, quam Ortelius vulgavit & Scriverius. Stephanus Vinandus Pighius BRITTHEIM appellat in Hercule Prodicio pagina 10. Camdenus in insulis Britannicis DOMUM BRITANNICAM; additque Hollandis HUIS TE BRITTEN dici, id quod hodiernus usus confirmat. Tametsi enim dudum una cum aedificiis terra fluctibus mersa est, nomen tamen & fama Arcis, Castri an Domus (de his autem nominibus dimicare non fert animus) manet, atque 'T HUIS TE BRITTEN sermone vulgi celebratur.

Quod autem Arcem hanc Armamentarium fuisse Junius, Camdenus, Pighius, Scaliger & plerique omnes fuerunt opinati, in eo illos fefellit antiqui lapidis locus; non enim ad Brittenburgum erutus est ille lapis, qui Armamentarii memoriam servat, sed ad Romburgum, id quod primus ostendit Scriverius. Mirorque legi in Scaligerianis Puteanorum in voce *Antiquitez* inscriptum fuisse in duobus hujus Arcis lapidibus, qui Hagae Comitum extant

ARMAMENTARIVM SEVERI APVD
BRITANNOS.

Nemo enim Scriptorum Batavicorum mentionem facit duorum hujusmodi lapidum aut tituli illius. Notissimus est titulus Armamentarii a plurimis traditus & illustratus, sed is nihil ad Brittenburgum, qui tamen, ut error errorem parit, sive Scaligerum, sive Puteanos fratres, male verba Scaligeri excipientes, in alium errorem inpulit. Falsum namque, quod paullo ante in iisdem Scaligerianis de eadem Arce Britannica *C'estoit* Armamentarium Severi Imperatoris adversus Britannos, *qui se rebelloient fort contre les Romains, au lieu que les Hollandois estoient paisibles & devenus tout Romains.* Ex his, quae diximus, patet, ex BRITTIS nomen esse Arci inditum. *Brittos* autem hos non alios opinor, quam quos alii *Brittones*, alii *Britannos* vocarunt. Falluntur namque illi, qui *Brittones* & *Britannos* distinguendos putant. Dum enim Romani terminationem nominum Barbaricorum ad linguae suae usum formabant, alii hos *Britannos*, alii *Brittones* dixerunt. Verum ipsi Insulani se, & vicini populi, ut Galli, Germanique, forte & Hispani, eos *Britten* vel *Brittan* vocarunt a consuetudine inficiendi corpora, de qua Caesar Belli Gal-

 lici

lici libro V. cap. 15. *Omnes vero ſe Britanni* VITRO INFICIUNT, *quod caeruleum efficit colorem*, *atque hoc horribiliore in pugna ſunt adſpectu.* Plinius Naturalis Hiſtoriae libro XXII. cap. 1. toto corpore conjuges nuruſque Britannorum GLASTO OBLINI ſcribit, *Aethiopum colorem imitantes.* Sed eo colore non perpetuo utebantur, verum in quibuſdam ſacris, ut ipſe Plinius arguit, cetera colore vario erant; ita namque Herodianus Hiſtoriarum libro III. cap. 14. τὰ σώματα στίζονται γραφαῖς ποικίλων ζώων παντοδαπῶν εἰκόσι. *notant corpora picturis* VARII COLORIS *generiſque animalium.* & Solinus cap. XXII. in fine. *Quibus per Artifices plagarum figuras, jam inde a pueris* VARIAE *animalium* EFFIGIES INCORPORANTUR, *inſcriptiſque viſceribus hominis incremento* PIGMENTI *notae creſcunt.* Adde Servium ad Virgilium Aeneidos libro IV. 146. Hoc certum ex lexico antiquae linguae Britannicae, quod Boxhornius ex Daviſianis obſervationibus digeſſit, & libello ſuo de originibus Gallicis ſubjunxit *Brit* lingua Britannica, quae priſcae linguae Gallicae ſimillima fuit, verſicolorem & maculoſum ſignificare, unde & *Brithyll* in eadem lingua trutam notat, hunc autem piſcem, ut Iſidorus tradit Originum libro XII. cap. 6. Latini etiam a varietate coloris *varium* dixerunt. Equidem hanc Britannorum originationem ceteris omnibus antepono, quas recenſet Camdenus in Britannia pag. 24. 25. & proximis. Inſulam namque ſeu regionem, a natura & montibus *Albiona*, inſulanos, a colore *Brittos*, *Brittones* & *Britannos* appellatos exiſtimo. Inde vero *Pictos* dici Martiali Epigrammatum libro XI. 53. 1. & XIV. 99. 1. *Infectos* Propertio II. 14. 25. dudum eſt obſervatum aliis. Quia vero nonnulli exilius, alii pinguius pronunciarunt ultimam litteram in voce *Britten*, quam litteram & hodie Batavorum nonnulli obſcurius efferunt loquentes, ex eo factum eſt, ut promiſcue *Brittorum*, *Brittonum* & *Britannorum* nomen iis haeſerit; quin & hanc cauſſam fuiſſe arbitror, cur Procopius errore, ſed tamen excuſando, inter *Brittiam* & *Britanniam* diſtinxerit, de quo deinceps pluribus diſputabitur cap. VII. Nam ex nomine *Brit* vel *Britte* (ſic enim in ſingulari Britannus ſermone Gallico, forte & ipſo Britannico & vicinorum eſt appellatus) a quibuſdam Latinis *Britti* ſunt dicti. Britanni, & inde *Brittia*. Non nos moratur littera media T quae in *Brittonibus*, *Brittis* & *Brittia* geminari ſolet, nam eadem in Britannia nonnunquam geminatur, ut Manutius & Dauſquius in libris de Orthographia oſtenderunt,

runt,

runt, atque ex Gudii inſcriptionibus intelligitur: vid. pag. XCIX. 3. CXX. 2. CLXXV. 1. Graecis quoque eadem littera geminatur, tametſi Poëtis Latinis fere Syllaba prima corripitur. Conſueverunt hoc modo Barbarorum nomina in *o* pariter & in *us* terminare Latini, hinc ***Saxo*** & ***Saxonus***, Anonymo Ravennati libro V. cap. 28. etiam ***Saxus*** nominatur, ***Friſio*** & ***Friſius***, ***Franco*** & ***Francus***, & quae praeterea recenſet Nicolaus Heinſius ad Vellejum Paterculum libro II. cap. 105. & ſic ***Burgundio*** & ***Burgundius***. Contendit quoque Iſaacus Voſſius in Obſervationibus ad Pomponium Melam libro III. cap. 5. in fine, ***Batavos***, ***Battos*** & ***Baetos*** fuiſſe dictos, addit praeterea ***Batavones*** Vir Cl. Menſo Alting in notitia Germaniae Inferioris parte I. pag. 10. quam ſententiam alio loco ad examen revocabimus. Nihil porro vulgatius, quam Gallorum Germanorumque nomina in o terminari, hinc ***Regiſo***, ***Gaiſo***, forte & ***Lupio***, quorum monumenta in Batavia viciniſque terris inventa opportuniore loco producemus. A voce ***Gaiſo*** dictus porro ***Radagaiſus***, de quo Oroſius libro VII. 7. cap. 37. Jornandes de Regnorum & temporum ſucceſſione: ***Rodogaiſum*** nominat Zoſimus in Hiſtoria libro V. cap. 26. Referendus huc quoque ***Adalgiſus*** apud Eginhartum in vita Caroli Magni cap. VI. & ***Aragiſus*** cap. X. Non autem quenquam fore puto, qui Camdeni de Inſulis Britanniae ſecutus opinionem, a ***Brittis***, quos Junius ex Batavorum lingua ceſpites interpretatur, Brittenburgo nomen inditum exiſtimet, quod contra incurſantes undas oppoſitis aggerum molibus ceſpite ſive ***Britten*** munitus fuerit. Non me latent, quae de aggeribus ad vim Oceani reprimendam diſputat Douſa Annalium libro VI. atque alii. Putem autem, ſi unquam ex ceſpite aggeres ejuſmodi fuerunt ad Oceanum, non ad Brittenburgum magis, quam in aliis Oceani littoribus per Galliam fuiſſe. Quod ſi autem per omnem eum tractum extiterunt, quae cauſſa eſt, cur Brittenburgo potius, quam aliis ad Oceanum Caſtellis aut Arcibus nomen dederint? Immo vero minus ad Brittenburgum, quam in aliis Oceani littoribus aggere fuit opus ad eludendos fluctus, quod in hoc loco amplo Rheni oſtio hauriebantur. Quanto autem probabilius eſt, ***Brittos*** id eſt ***Britannos*** hic olim habitaſſe, atque ab iis Caſtellum hoc nomen adeptum? Hoc certe docet verum nomen, quo accolis, ut olim, ſic & hac noſtra aetate appellatur HET HUIS TE BRITTEN, nam cetera nomi-

na,

na, quae Latine scribentes usurparunt, & paullo ante a nobis recensita sunt; non ex sermone vernaculo aut Belgico, sed ex suo quisque ingenio confinxit. Quae quidem fingendi licentia avorum proavorumque nostrorum saecula, Musis ceteroqui non poenitenda, ita pervasit, ut librorum auctores ab inferis hodie excitandi sint, ad vera rerum vetustarum nomina, quae ipsi commentis suis obscurarunt & corruperunt, eruenda; Quis hodie Brittenburgum designari putet a Pighio, at quanto viro! certe in distinguendis populi Romani annalibus & Fastis primo, cum legat, quae in Hercule Prodicio de Veteribus Romanorum Castris pag. 11. (quae alio in loco pag. 27. non dubitavit *Veterheim* nominare) ad Lucensium municipium memorat, nisi ex libri margine vera nomina cognoscat? Colinum tamen illud suum *Britburg* vel *Brittenburg* versus caussa finxisse non existumo, nam & Joh. Gerb. a Leidis patria lingua eo nomine dici testatur. Quo circa existimandum inter Batavos vicinosque populos, gemino hoc nomine fuisse dictam Arcem BRITTENBURG & HET HUIS TE BRITTEN. Tradit namque Paullus Orosius Historiarum libro VII. cap. 32. habitacula per limitem constituta Burgos esse nominatos, in limite autem imperii & Rheni Brittenburgum fuisse, certum est. Ceterum vocula *te* in nostris finitimisque populis locum, pagum aut urbem significat, *Huis* vero arcem castellumve notat, sic *Het Huis te Warmond*, *Het Huis te Gennep*, sive *Het Genneper Huis*, *Het Huis te Benthem* aliaque innumera, atque hoc modo *Het Huis te Nymegen* fuisse dictam Arcem, quod Castrum nominat Beka atque alii, liquet ex diplomate, quo Fredericus Barbarossa Imperator *domum Neomagensem* in feudum concedit Comiti Gelriae. Descripsit hoc diploma Johannes Isacius Pontanus in Historia Gelriae libro VI. similiter vocabulum *Hus* praestantius quidpiam, quam domum vulgaresvé aedes notat in Rhythmis de S. Annone, quos citat Johannes Schilterus in Glossario Teutonico. Ut adeo Neomagensi Arci idem, quod Britannicae accidisse intelligamus, utraque enim & *Domus* & *Burgi* nomen habuit. Illa namque in antiquis monumentis *Principis Burgus* nostra lingua *Furstenburg* dicitur, unde & hodie plateae nomen Neomagi, quae in Arcem hanc ducit *de Burgstraet*.

C A-

CAPUT II.

Britten *nomen loci ad medium Rheni ostium. Heda emendatus & expositus. Turris* Callae *prope Brittenburgum, ibidem aedificia multa in modum vici. Rhenolandia videtur Britannia dicta. Egbertus* de Britannia. *Christophorus Browerus laudatur. Brittenburgus ab accolis Britannis nomen accepit. Sententia Junii de Arcis appellatione refutatur. Navigatio ex Britannia in Rhenum quomodo instituta. Nautae ex ea insula, Helii, non medium ostium Rheni subibant. Strabonis sententia exposita. Lenior Vabalis, quam Rheni fluxus. Camdenus & Altingius refelluntur. Zosimus illustratus; Interpres ejus notatus. Germania Cisrhenana Galliae Belgicae portio. Locus instructae classis a Claudio Civile. Lapis vetustus expositus. Rheni occidentalis aquae Zelandiam irrigarunt. Nehalennia Helii Nympha.* Negotiator Creatarius, *id est argillae vel Margae. Creta Galli foecundabant agros. Plinii scriptura vulgata servata. Camdeni, Lhuydi & aliorum opiniones rejectae. Batavi tempore Antonini Caracallae praesidia tenuerunt in Arce Britannica, Batavi dicti Baeti. Inscriptiones laterum & tegularum illustratae.* VEX. BRIT. *id est Vexillatio Brittonum. Castra Legionum*, MENERVIAE & XII. XXX. X. *Chevalierii inperitia notata.* ꓘ *nota* L *significat. Varie erratum circa* LEG. XXX. *an ulla Legio* XXXV. *ex sententia Gruteri, Fabretti, Gudii in monumentis antiquis?* LEG. V. & XV. *Vexillatio Britannorum in Britannia. Lacuna monumenti antiqui expleta. Tegulae* VEX. BRIT. *per multas urbes & regiones dispersae. Luydi & Schriekii sententiae explosae.*

EX iis, quae diximus de nomine Arcis Britannicae apparet, necesse esse, ut urbs, pagus, vicus aut locus duntaxat aliquis,

id est regio agerve fuerit nomine ***Britten***, in ea littoris ora, qua domus illa sive Burgus stetit. Et sane plures suspiciones concurrunt, fuisse illo nomine hic vicum populumve. Primo eas confirmat Wilhelmus Heda in Historia Episcoporum Ultrajectensium. Is namque in vita Hungeri Episcopi XI. illam arcem describens haec prodit. *Ex quo castro nonnulli etiam Romanorum, sicuti Carausius, Piraticam exercuisse creduntur. Eo anno dum haec scriberemus, abductis vento colliculis arenarum, quae instar undarum nonnunquam agitantur, visae sunt* ALTERIUS MUNICIPII *ingentes ruinae Romanae vetustatis, haud longe a vico Cattorum in ipso Oceano, ubi nummi argentei cum inscriptione Severi & Antonini inventi sunt, & nobis dono missi cum plerisque aliis.* Hac enim verborum trajectione adjuvanda est Hedae sententia, quae verba si eo ordine legantur, quo nunc edita conspiciuntur, *ab ipso Oceano in vico Cattorum*, aut nihil aut inepte sonant, quod & Buchelius vidit, & miror, hic eum de turbato ordine non cogitasse; cum is saepe alias eum animadvertit correxitque, unum exemplum vide in vita Othonis secundi Episcopi XXXIII. pag. 200. Mihi quoque olim hunc Hedae librum legengenti plura oblata recordor. Hoc certum minus emendate, imo plane negligenter descriptum, primum in lucem eum prodiisse; incertum, ipsius Auctoris, amanuensis an typographi incuria. Illud scio, plurimorum exemplarium ope, quae passim citantur ab accuratissimo Buchelio, mendas omnes detegi atque eximi non potuisse. De Arce autem Britannica, quam & hic, & paullo ante Castrum nominat, regioneque illius, hic loqui Hedam, inde etiam intelligimus, quod addit, eo anno, cum haec scriberet, abductos vento colliculos arenarum. Annus enim ille fuit CIↃIↃXX. siquidem proximo anno CIↃIↃXXI. librum eum editum ex dedicatione accipimus. Vigesimus autem ille annus est, quem & Ludovicus Guicciardinus in Belgii Descriptione, & Junius in Bataviae Historia insignem memorant Arcis Britannicae conspectu fuisse.

Docet itaque Heda, apparuisse indicia municipii, sive vici alicujus prope Catvicum in regione Brittenburgica. Hunc autem vicum fuisse puto, in quo, sive ad quem Arx Brittenburgica fuit exstructa; & forte ad eundem vicum duxit murus ille, quem anno CIↃIↃLII. Guicciardinus detectum scribit, parte ea, quae ad littus tendebat, obruta arenarum cumulis. Quemadmodum ergo ***Het Huis***, sive mavis *de Burg*, sive ***Het Hoff***, non alia ratione vulgari nostro sermone,

ne, *te Nymegen* dicitur, quam quod ea ad Neomagum vel in ea urbe Arx est, eodem modo *Het Huis* fuit dicta *te Britten*, quia *ad Britten* vel *in Britten* pago, vicove, aut regione, fuit condita. Ad vicum eundem pertinuisse puto turris ruinas, quam *Callæ turrim*, Belgice *de toren van Calla*, piscatores nominant, item viam lapidibus stratam. Harum meminerunt Joachimus Oudaan in libro, patrio sermone scripto de Imperio Romano pag. 26. Cuncta haec arguunt, non solam in Rheni ostio Arcem Britannicam stetisse, sed & aedificia complura in modum vici. Arcis autem, quam vici illius fama illustrior apud posteros mansit, quod disjectis ab Oceano, obrutisque villis atque aedificiis paganorum, utpote humilibus levique materia extructis, pro more, cum priscorum omnium, tum praecipue Germanorum Barbarorumque reliquorum, diutissime Arx haec caput undis extulit, memoriamque sui late per Oceanum navigantium animis infixit: quin & deinceps, cum jam undis obruta lateres (ut huic orae paullatim Oceanus gravior altiorque incubat) illius memoriam identidem retium aut navium damnum piscatoribus & nautis refricuit. Ea autem saxorum parietumque mole condita fuit a Romanis haec Arx, ut tanto temporis intervallo adversus Oceani fluctus, si non incolumis, certe non plane diruta steterit.

Verum & alia porro suspicio est, regionem ad hanc Arcem & forte omnem eum tractum, quem nunc Rhenolandiam vocant, Britanniam olim fuisse dictam. Eam autem suspicionem tu nuper injecisti mihi, ERUDITISSIME LONI, quum scite admodum in tua ad me Epistola docebas, Egbertum Archiepiscopum Trevirensem, *Egbertum de Britannia* nominari in gestis Trevirensium Archiepiscoporum cap. VIII. quum constet, filium eum fuisse Theodorici secundi Hollandiae Comitis, quem praefuisse novimus regionibus ad Brittenburgum sitis. Hanc quoque Britanniam Batavicam (liceat ita vocare) a Colino designari existimas, quum scribit, Egbertum hunc ex Hildegarde, quae Uxor fuit Theodorici Comitis, natum fuisse in Britannia

Egbert iren zoene fier
Tie Aartsbisscoppe van Trier
In Bretangen van ir geboren.

Quin addis ex eadem Britannia videri quoque Lioffinum natum, qui ab Egberto Mediolacensi Abbatiae, submoto Hezzele, est praefectus,

fectus, quod & Christophorus Browerus, haud postremum Arnhemiae decus, in qua urbe haec scribo, sensisse videtur, dum in Annalibus Trevirensibus Leoffinum *Britannum* interpretatur Hollandum. Quanto autem verisimilior est conjectura *Het Huis te Britten* ab ipsis incolis accolisve Britannis ex usu locutionis vernaculae dictam censeri, quam a populis Oceano totoque penitus orbe, ut poeta canit, inde divisis, Britannis dico, insulam suam incolentibus; quae sententia fuit Junii in Bataviae Historia cap. X. Nam quod navium Britannicarum & negotiatorum, frumentum ad praesidia Romana deportantium, stationem fuisse arbitratur ad hanc Arcem, ad quam & propterea nonnulli vectigal pensum fuisse scribunt, id mihi necdum persuasum est; a Romanis enim non a Britannis habitata fuit Arx haec, ut deinceps demonstrabimus. Imo opiner potius ruptis illis Drusi molibus, factaque a Corbulone fossa (de quibus Tacitus Historiarum libro V. cap. 19. Annalium II. cap. 20. *Inter Mosam Rhenumque, trium & viginti millium spatio fossam perduxit, qua incerta Oceani vetarentur*) nautas ex Britannia venientes atque etiam a Gallia, non medio ostio, ad quod Brittenburgica Arx est, Rhenum subiisse, sed illo, quod Helium Plinius nominat & ripam Gallicam radit. Sunt autem caussae plures & graves ita opinandi: Primo quia hoc ostium Britannorum Insulae vicinius est, quare & hodie ab eo aut prope illud Insulam petunt Batavi. Accedit quod Strabo narrat libro IV. pag. 199. ab Rheni ostio non recto cursu in Britanniam fuisse trajectum, sed lecto littore Gallico usque ad Morinorum portum; inde demum mutata velificatione in Britanniam enavigatum. Hanc enim mentem fuisse puto, cum ita scribit. Τέτταρα δ' ἐστὶ διάρματα οἷς χρῶνται συνήθως ἐπὶ τὴν νῆσον ἐκ τῆς ἠπείρου, τὰ ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τῶν ποταμῶν τοῦ τε Ῥήνου, καὶ τοῦ Σηκοάνα καὶ τοῦ Λείγηρος, καὶ τοῦ Γαρούνα. Τοῖς δ' ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Ῥῆνον τόπων ἀναγομένοις, οὐκ ἀπ' αὐτῶν τῶν ἐκβολῶν ὁ πλοῦς ἐστιν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ὁμορούντων τοῖς Μεναπίοις Μορινῶν; Παρ' οἷς ἐστι καὶ τὸ Ἴτιον, ᾧ ἐχρήσατο ναυσταθμῷ Καῖσαρ ὁ Θεὸς, διαίρων εἰς νῆσον πεδιὰς καὶ κατάδρυμος. *Quatuor sunt usitati e continente in Insulam trajectus, nimirum ab ostiis fluminum Rheni, Sequanae, Ligeris & Garumnae. Qui a Rheni partibus trajiciunt, ii non ex ipso trajiciunt ostio, sed a Morinis Menapiorum conterminis, apud quos est etiam Itium, quo navali usus est Divus Caesar in eam transmittens Insulam.* Dubitandum autem non est, quin similiter illi, qui ex Britannia Rhenum Germaniamque cogitabant, versus Morinorum portum, qui proxime

om-

omnium aberat, primo instituerint cursum, mox secundum oram Gallicam Rhenum petierint. Maluerunt autem hi primum, quod objiciebatur, Rheni ostium ingredi, atque inde tuto, interque amicos, flumine navigare, quam per incerta Oceani ad longinquius ostium deferri, cujus ripam Barbari atque infestissimi Romano nomini hostes nonnunquam insidebant. Vahalis autem & Mosa, imo & Scaldis amnes, qui primo illo Rheni ostio effundebantur, inter Gallos dudum domitos, & Batavorum, amicorum & fratrum Populi Romani, fines, tutissimam navigationem subeuntibus praestabant. Contra vero alveus ille, qui servato Rheni nomine ad Brittenburgum Oceano miscetur, alteram ripam plerumque hostilem & pestiferam Romanorum & provincialium navibus ostendebat. Praeterea adverso amne facilius Vahalis, quam Rhenus navigabatur ob leniorem illius fluxum, de quo Tacitus Annalium libro II. cap. 6. *Nam Rhenus uno alveo continuus ac modicus, insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen & violentiam cursus, qua Germaniam praevehitur, donec Oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens, verso cognomento Vahalem accolae dicunt.* Credo etiam falli Camdenum in Insulis Britanniae, & Altingium in Notitia Germaniae inferioris parte I. in voce OSTIUM RHENI, qui medio Rheni ostio ad Brittenburgum annonam ex Britannia legionibus per Germaniam subvectam sunt opinati. Hoc ex Zosimo discimus, paratam instructamque esse eam classem, quam Julianus in Britanniam annonae caussa misit, non ad Brittenburgum. Locum describit Zosimus ita Historiae novae libro III. cap. 5. ut, qui rem rite expendat, dubitare non possit, quin Vahalis ac Mosae ostium, quod Helium nominat Plinius Naturalis Historiae libro IV. cap. 15. significetur. Τοῦ Ῥήνου, inquit, πρὸς ταῖς ἐσχατιαῖς τῆς Γερμανίας (ὅπερ ἐστὶν ἔθνος Γαλατικόν) εἰς τὸ Ἀτλαντικὸν πέλαγος ἐκδιδόντος, οὗ τῆς ἠϊόνος ἡ Βρεττανικὴ νῆσος ἐνακοσίοις σταδίοις διέστηκεν, ἐκ τῶν περὶ τὸν ποταμὸν ὑλῶν ξύλα συναγαγών, ὀκτακόσια κατεσκεύασε πλοῖα, μείζονα λέμβων. ταῦτά τε εἰς τὴν Βρεττανίαν ἐκπέμψας κομίζεσθαι σῖτον ἐποίει. *Ad extremos limites Germaniae, ubi Gallicae cujusdam nationis sedes sunt* (ita vulgo verti videas Ὅπερ ἐστὶν ἔθνος Γαλατικόν, quod si vero me audis, leges ὗπερ ἐστὶν ἔθνος Γαλατικόν, *ubi tamen Gallorum natio*) *Rhenus in Atlanticum mare sese exonerat, ab eo littore nongentis insula Britannica stadiis distat. Itaque collectis lignis ex iis silvis, quae sunt flumini adjacent, octingentas naves lembis majores struxit;*

 bis

bis in Britanniam missis frumentum adferri curat. Frustra sunt, qui Germaniam hic Trans Rhenanam accipiunt; eam namque Germaniam tradit, in qua ἔθνος Γαλατικὸν *Gallorum natio erat*, quod plane ab hac regione abhorret. Unice autem convenit Germaniae Cisrhenanae, quae Galliae Belgicae portio olim fuit, quod noverunt illi, qui rerum imperiique Romani imperiti non sunt. Non potuit autem Zosimus magis perspicue Helium sive Occidentale Rheni ostium describere, quod in ora Germaniae Inferioris est, atque illa ejus parte, qua Oceanum tangit. A quo autem Rheni ostio solvit hic navium commeatus in Brittanniam, eodem etiam ex ea insula, Germaniae, utriusque castella petitura, rediisse videtur. Ad idem ostium dudum ante classem suam Claudius Civilis instruxerat, &, quod maxime huc pertinet, eo in loco insidias fecit commeatibus ex Gallia adventantibus, Rhenumque eo ostio subituris. Tacitus Historiarum libro V. cap. 23. *Civilem cupido incessit navalem aciem ostentandi. Complet quod biremium, quaeque simplici ordine agebantur. Adjecta ingens Lintrium vis. Tricenis quadragenisque Armamenta Liburnicis solita, & simul captae Lintres, sagulis versicoloribus, haud indecore, pro velis juvabantur. Spatium velut aequoris electum, quo Mosae fluminis amnem Rhenus Oceano affundit. Caussa instruendae classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Gallia adventantes interciperent.*

Ad extremum appulsum navium Britannicarum ad hoc Rheni seu Vahalis Mosaeve ostium quodammodo probat lapis Deae Nehaleniae consecratus hoc titulo

DEAE NEHALENNIAE
OB MERCES RECTE CONSER
VATAS SECVND SILVANVS
NEGO†TOR CRETARIVS
BRITANNICIANVS
V S L M.

Lapis namque in Zelandia inventus est, quam regionem sparsis per plura capita sub exitu in Oceanum aquis Occidentalis Rheni alveus olim irrigabat, ut & nunc nonnulla loca ibi inundat. Britannicianus autem hic negotiator sive ingressurus Helium, Helii nymphae ac praesidi ob merces salvas votum fecit, solvitque. Insigniter autem

tem

tem illi labuntur, qui cretam in hoc lapide eam interpretantur, quam adhuc nostro sermone cretam vulgo appellamus; sed talis haec creta fuit, qua Britanni & Galli agros foecundabant; a quo more etiam nunc non abhorrent in his regionibus rustici. De ea ita Varro de Re Rustica libro I. cap. 7. *In Gallia Transalpina intus ad Rhenum cum exercitum ducerem, aliquot regiones accessi, ubi nec vitis, nec olea, nec poma nascerentur, ubi agros stercorarent candida fossicia* CRETA. Argillam etiam Latini dixerunt, vide Palladium de Re Rustica libro I. titulo 34. Britanni & Galli *margam* nominarunt, Plinius Naturali Historia libro XVII. cap. 6. *Alia est ratio, quam Britannia & Gallia invenere alendi eam ipsa: quod genus vocant* MARGAM. in quibus verbis nihil est mutandum. *Margae* vox necdum in his terris plane in desuetudinem abiit. Verum alia, quae ad hoc monumentum & negotiationem cretariam pertinent, in aliud tempus rejicimus.

Praetermitto Camdeni, Lhuydi, aliorumque opiniones de nomine Arcis Britannicae. Nam quod ille scribit Batavos hanc suam Arcem consecrasse Britanniae oppositae, nulli, credo, probabit. Hic autem quae de Britannis praesidii caussa Arci impositis ab Antonino memorat, refutantur hoc lapide invento in illa arce.

IMP
CAES
ANTO
AVG
COH
BAET
ORV
PE

Titulus namque hic ostendit tempore Antonini, quem Caracallam fuisse reor, cohortem Baetorum praefuisse huic Arci. Solebant autem singulae cohortes praesidia agere per castella ad Rhenum, quare crebro castra cohortium in rebus per Germaniam utramque gestis memorantur a Tacito. Baetos autem in illa inscriptione Batavos interpretor. Nemo vero objiciat mihi ex Nicolao Chevalier in *Description de la Chambre des Raretez de la Ville d'Utrecht*, tegulas & lateres ad Brittenburgum inventos his notis VEX. BR†. Tabula

bula X. 11. 12. quas tamen notas quia non intellexit, inepte satis exhibet, VER enim in plerisque legit.

Nemo autem, inquam, ex his argumentetur, Vexillationem Britannorum praesidii caussa castellum hoc tenuisse aliquando. Opera namque illa fictilia nequaquam existimanda semper eo in loco facta, ubi inventa, sed saepe ex locis remotioribus asportata sunt. Fuerunt figlinae complures per Germaniam utramque, in quibus legiones praesidiariae opera faciebant. Ita ad Brittenburgum fictilia ejusmodi opera reperta, quae legionem I. Menerviam testantur; haec ad Bonnam castra habuit: legionem XII. quae ad Antunnacum tetendit: legionem XXX., ad Castra vetera. Sunt & opera legionis VIII. AVG. (perperam hoc Chevalier tabula X. n. 27. in IVG. mutat.) item legionis X. Imo & LEG. XXV. Si huic homini credimus Tabula XI. n. 40. Sed geminum errorem nota ex Junio in Bataviae Historia cap. X. Scriverio in Tabulario Antiquitatum Batavicarum pag. 186. & Grutero pag. DXV. n. 19. qui eundem lapidem ob oculos posuerunt, sed non inscriptum ita, ut iste eum prodidit REG. XXV. Verum ꓘ E G. XXX. fraudi fuit homini litterarum inperito nota illa ꓘ, quae frequens est in monumentis vetustis. Sed quem non obstupefacit LEG. XXXXXXV. & LXXXXXVI. vide Tabulam VII. n. 8. & 9. quam belle autem de his Auctor in indice *de Choses rares & curieuses!* Verum mitto hominis ineptias & imposturam. Mirum autem quantas nobis tenebras etiam alii offuderint in tradendis iis, quae ad hanc legionem XXX. pertinent, quae inde a Principatu Trajani usque ad exitium imperii Romani, in Germania inferiore hyberna habuit. Non dico tenebras, quas tenebriones istiusmodi offuderunt, sed etiam a quibus non satis caverunt summi in re antiquaria viri. Vellem etiam Fabrettus, Gruterus, Gudius Auctoresque indicum in horum Thesauris probarent suam illam Legionem XXXV. ex aliis, quam quae produxerunt, saxis, operibusque. Sed haec cura nos alias occupatos tenebit. Ipse duas tegulas habeo, Clivia mihi a doctissimo Hagenbuchioneo dono missas hac inscriptione

LEG. V.
MARC.

&

LEG. XV.

Alia-

Aliarum legionum imbrices ad Castra vetera effossas vidit, meminitque in Hercule Prodicio Pighius pag. 29. 30. & seq. Castra earum legionum dein investigabimus, nunc ad Brittenburgum & coctos lapides, Vexillationem Brittonum vel Britannorum loquentes me refero.

Quandoquidem autem ex aliis locis ejusmodi fictilia opera advecta constat, quid impedit, quo minus credamus nonnulla ex vicina Britannia ad Brittenburgum esse asportata: Non abnuit hoc saxum in Britannorum insula erutum ad vallum Severi, vide Sponii Miscellanea eruditae antiquitatis pag. 105.

MATRIBVS
MILITES
VEXIL. IO
LEG. XXVI
BRITTON
V. S L. P. M.

Versum tertium ita Expleo VEXILlatIOnis. Sic Vexillationem exercitus Germanici in imbricibus legit Neomagi repertis Johannes Smetius in antiquitatibus Neomagensibus pag. 88. & 99. meminit quoque ejusdem urbis antiquas tegulas his litteris VEX. BRIT). ex quâre apparet, eas non proprias fuisse Brittenburgo, sed divenditas per has oras.

Vexillatio haec Brittonum me aequo diutius tenuit, & paene oblivionem induxit alterius originationis Arcis Britannicae, quam idem Luydus dedit, originationum enim largus est, illam autem inde accepit, quod Batavi ex ea arce periculum Britannorum piratarum defenderunt, sed dudum me talium taedet, imo pridem etiam refellit Philippus Cluverius de tribus Rheni alveis cap. XIV. Legat hanc, qui volet, aut in epistola ejus ad Ortelium in Theatro orbis, aut apud Scriverium, (qui eam Batavicarum Antiquitatum Tabulario praefixit), Juniumve in Bataviae Historia cap. X. Quae vero Schriekius in originibus Celticis de *Berigtenburg*, alii de *Fridtenburg*, alii de *Buetenburg* fabulantur, non eae intelligentium hominum opiniones & sententiae, sed delirantium insomnia sunt censenda, quorum meminisse piget.

CAPUT III.

Saxa antiqua illustrata. Matres Brittae. *Papenbroekii & Emtinckii Villa Velsena. Castra vetera ubi fuerint; Colinus cur ea castra* Furstenberg *appellaverit Praetorium Vari. Inscriptio leviter tentata. Legio* XXX. *Castra habuit ad Vetera. Castra vetera, Castra Ulpia, Colonia Trajana an diversa loca? Monumenta, quae supersunt hodie in insula Batavorum, intelligi non possunt, nisi cui Castrorum omnium per Germaniam Cisrhenanam ratio perspecta sit. Caninefates accensebantur Germaniae inferioris provinciae. Lapis obscurissimus ad Voorburgum inventus, contra sententiam Scaligeri & Scriverii, illustratus. Illustris ab Hekeren encomium. Ejus lapis expositus. Litterae* C. V. T. *Coloniam Ulpiam Trajanam significant. Civis Trajanensis. Teschenmacher notatus. Anonymus Ravennas tentatus. Ammiani Marcellini scriptura vetus defensa & exposita.* Obiter *quid notet. Romani locorum Deos, ad quae perveniebant, propitiabant. Galli & Germani Deas locorum praesides celebrant, easque* Matres, Matronas & Mairas *nominant. Keyslerus laudatur. Matres illae à Gente, aut regione cognominantur.* Matres Suevae, Gallicae, Vediantiae, Frisavae. *Male locus monumentorum inventorum omittitur a Viris doctis. Sedes Frisiabonum ubi? Plinius defenditur a vi Cluverii atque Altingii.* Frisiabones, Frisebones, Frisaeones, Frisavi *ejusdem Gentis nomina. Lapis vetustus expositus. Inter vocales* V. *saepe eliditur, ut* Faor *pro* Favor. Matronae Vacallinehae, *pagus Vachlendorf. Saxum vetus tentatum leviter.* Rumanehae, *monumentum*

tum antiquum ineditum exponitur. Quadruburgenses Deae. Qualburg *prope Cliviam olim* Quadriburgus *dictus.* Castra Herculis. *Altingii sententia reprobata. Neomagum Gelriae caput. Nummi ad Qualburgum inventi. Quando hoc oppidum emersit. Teschenmacherus & Altingius refutati. Lapis a correctione Reinesii defensus. S. Goari. Vicani Bibienses qui.* Biberum *ad S. Goarum. Oppida & Castra quot* Quadriburgi *nomine?* Deae Quadriviae. *Monumento vetusto lux affunditur.* Valeria Provincia *a Diocletiani filia dicta. Quadriburgum Panniae videtur esse* Kerlburg *Austriae. Isis a Germanis Dea culta, ac potissimum ab iis, qui ad Istrum habitarunt. Colonia* Sarmizaegethusa *ubi?* Isis Augusta. *Iterum lapis antiquus expositus.* Dea Hludana. *Cuperi magna merita, sed eum oculi nonnunquam fefellerunt in describendis monumentis.* Luddingen *vicus. Quae Matres extra locum suum cultae.* Matronae Aufaniae. *Saxum explicatur. Tacitus tentatus.* Tausana Dea. T *in multis vocibus antiquis articuli vice fungitur.* Ame, Amasis, Tamesis *fluviorum nomina.* Thrascypolis, Rascipolis. Caledones & Dicaledones. *Oceanus* Deucalionius. Orcades, Dorcades. Belenus *Deus Noricorum cur* Tibilenus *dictus?* Nieper, Niester, Dnieper Dniester: Y & Ty *fluvius ad Amstelodamum.* 'T Utrecht *in antiquis Diplomatibus* Tutrecht. Fanae *Deae.* Leve fane *inde* Levaefanum *mansio. Anonymus Ravennas emendatus. Cuperi medicina, Itinerario Antonini facta, damnatur.* Ausava, *mansio.* V & B *permutantur.* Tamfana Dea *an in lapide Ligorii. Reinesius, Cuperus Keyslerus notati. Monumento antiquo lux. Cuperus, Keyslerus iterum, & Sponius notati. Matres an in Italia* cul-

cultae? Mater villae Fagnae. Matres Sulevae, *id est Sylveae seu Sylvestres. Lapis Neomagensis expositus.* Lutatiae Suevae. *item lapis Bergendalensis.* Matres Treverae. *Keyslerus reprehensus. Non omnia monumenta Mauritii Principis Bergendalensia, inventa in Clivensi Ducatu. Principis illius laudes. Bergendalense Sacrarium.* Herculis Saxani *monumentum ubi inventum? Treverorum sedes amplissimae. Ciceroni cur Treviri* Capitales *dicti?* Matres Augustae, *id est Lugdunenses. Paradini ridicula sententia exploditur. A Choriero, Cupero, Keyslero & Sponio disceditur. Lugdunum ad Rhodanum* Augusta *dicta, male hoc negatum olim Sponio. Saxum antiquum illustratum & Reinesii vis repressa.* Matres Brittae *a loco aut populo* Britten *dictae.* Birten *vel* Berten *vicus ad oppidum Santen, a nonnullis* Bertheim & Britheim *dictus, id est Brittonum sedes. Britanni ab Insulanis suis aliisque etiam* Britti & Berti *dicuntur*, Breton & Berton, *Witichindus* Brettos *nominat.* Brittos *Notitia Imperii, quae ab obolo Panzirolli defenditur; a Batavis nonnunquam* Britten *appellantur. Cur* Brittiam *Procopius dixerit? Pighii sententia rejicitur.* Bretta *Patria Philippi Melanchthonis.*

OStendimus Brittenburgum a Brittis vel Britannis nomen accepisse, illosque ad medium Rheni ostium habitasse. Hinc autem sententiae nostrae pondus accedet, si docuero, Britannos per ea tempora, quibus ad illud Rheni ostium consederunt, id est ante Anglorum Saxonumque in Britannia dominationem, etiam alia Galliae Germaniaeque loca occupasse. Hoc autem ut doceamus, dicemus primum de iis Britannis, qui supra Rheni ostia, supraque Batavorum insulam, ad illum tamen amnem egerunt. Initium ergo facimus a Matribus Brittis, quarum mentio in duobus lapidibus. Alterum produxit Illustris Gisbertus Cuperus in Inscriptionibus & Marmori-

moribus antiquis expositis & illustratis, quem libellum adnexuit Apotheosi Homeri, in illo autem pag. 267. hunc titulum vides.

MATRIBVS
BRITTIS
L. VAERIVS
MIL. LEG. XXX.
V. V.
V. S. L. M.

Inspexisse hunc lapidem quoque videtur Johannes Smetius, vide ejus Antiquitates Neomagenses pag. 92. ex quibus quoque eas meminit Keysler in Antiquit. Septentrional. pag. 446. sed eorum nullus originem Brittarum, aut caussam appellationis tradidit. Alterum Cl. Orvillio, litterarum rerumque antiquarum peritissimo, mihique describendum dederunt Gerhardus a Papenbroek, & Simo Emtinck, Viri honorum amplitudine litterarumque nostrarum studio, conspicui, quorum Villam Velsenam una cum plurimis aliis venerandae antiquitatis reliquiis exornat.

M. BRITTIS MAX..
ACISLANDAC.....
M. LXXXVV. . . .
CNPRE PVR . .

Multae fateor litterae, temporis longinquitate exesae erant in hoc, ut nunc est, monumento, sed versus primus & tertius, ita ut nos dedimus, in oculos incurrebant, reliqua ex schedis Amplissimi Papenbroekii descripsimus, depromta olim ex lapide, cum minus vitiatus erat. Illud praeterea ex iisdem schedis cognovi, erutum fuisse hunc lapidem ad Castra Vetera. locus is est clade olim Claudii Civilis Batavi, quum antiquam patriae libertatem armis adsereret, insignis. de quo Tacitus Historiarum libro V. cap. 4. hodie Santen dicunt, quod oppidum est in Ducatu Clivensi infra Vesaliam. Colinus locum pugnae *Furstenberg* nominat, quod monasterium est illi oppido vicinum, Monachus autem a monasterio, ut credo, sibi notiore, quam ab oppido designare eum voluit. Pighius in Hercule Prodicio pag. 26. ita etiam in Chorographis Clivensium Tabulis

 appel-

appellatum testatur, existimatque Praetorium in eo monte, ubi nunc monasterium, fuisse P. Quinctilii Vari, qui in Germania Transrhenana tres legiones perdidit. Quanquam autem Cuperus non addit, quo in loco inventus sit lapis, qui *Matres Brittas* loquitur, dubitandum tamen non est, quin haud longe ab iisdem Castris olim a L. Valerio (*Vaerius* edidit Cuperus, sed is aut scriptoris aut typographi error est, tametsi non ignoro, litteras duas pluresve in unam contrahi solere nonnunquam) milite legionis trigesimae Ulpiae Victricis fuerit positus. Imo tametsi & schedae Papenbrockianae oppidum hoc non nominatim testarentur, ab eadem tamen legione id animadverti posset, diutissime namque, ut supra docui, legio haec Rheni limitem in illis Castris est tuita. Inde monumenta paene omnia Romana, quorum feracissima est illic terra, legione illa notata reperimus. Tu vide ea, quae Pighius in Hercule suo protulit, quaeque praeterea habet Altingius in notitia Germaniae inferioris parte I. voce Castra Ulpia. Denique quae Mauritius Nassovius in sua Bergendala Agri Clivensis, conspicienda exhibuit, atque etiam nunc in ea visuntur. Memorantur autem a scriptoribus & in monumentis vetustis per has terras *Castra Vetera*, *Castra Ulpia*, *Colonia Trajana*. In quibus constituendis vehementer laboratur a Viris superioris saeculi eruditissimis. Visus est sibi Hieronymus Surita antiquum illud Antonini, ut appellatur, itinerarium expediisse, quem vide ad pag. 55. & 83. Plura vero disputavit Pighius in Hercule Prodicio pag. 24. nec pauciora hinc reposuit Wernherus Teschenmacher in Annalibus Cliviae parte I. pag. 24. 25. Non etiam defuit partibus suis Altingius dicto loco, aut Cluverius & Cellarius Geographorum Principes. Hi quid consecuti sint, viderit Cl. Wesselingius Professor Franequeranus, qui cum maxime in eo est, ut novam editionem illius Itinerarii paret. Nos quoque opportuniore loco de eo videbimus. Hadrianus Valesius quidem in notitia Galliarum pag. 150. affirmare non dubitat, tria illa, quae dixi, Coloniam Trajanam, Castra Ulpia & Tricesimam, unius ejusdemque loci nomina esse. Rerum autem Batavicarum scriptores, tanquam aliena a sese, intacta haec praeterierunt, quae caussa est, cur nonnulla inde explicanda obscurissima sibi experti fuerint. Nemo enim Veteris Bataviae monumenta intelligere potest, nisi Castrorum, legionum, locorumque omnium antiquae Germaniae rationem cognitam habeat. Manifesta hujus rei caussa est. Unius namque Provin-

ciae

ciae terrae illae omnes fuerunt, quae Rheno universo, certe inde ab Agrippinensi Colonia usque ad Oceanum, praetexebantur; si, non dico Batavorum insulam omnem, sed solas Batavorum sedes in ea exceperis. Caninefates namque, quae in extrema insulae parte habitarunt, Provinciae Germaniae inferioris accensebantur. Frequentissima etiam rerum omnium per haec loca fuerunt commercia, Civiumque ac Provincialium inter se negotia, Cohortium quoque & alarum castra.

Obscurissimus visus est lapis ille, ad Voorburgum prope Hagam, inventus, Scaligero & Scriverio, vide hujus Tabularium pag. 212.

D I A N AE
I V N I A N I V S
A M A B I L I S
IIIIII V I R
A V G. C. V. T. E X
I V S S V. I P S I V S
L. M

Mihi vero dubium non est, quin hoc modo sit exponendus *Sevir Augustalis Coloniae Ulpiae Trajanae.* Huic adjungo alium lapidem, quem superiore anno, Zutphaniae cum essem, mihi describendum dedit Vir Illustrissimus ab Hekeren. neque hujus tantum lapidis ceterorumque copiam mihi fecit, sed Thesaurum insignem nummorum, rerumque vetustissimarum, reclusit tractandumque dedit, mira prorsus humanitate, quae cum antiquissima generis nobilitate amplissimisque virtutis ornamentis certat. Titulus hic est, quem alibi me non memini reperiisse.

S E X. S E C V N D
P A P I R I A F E L I C I
:: IIIII A V G V S T A L I
C V T T P I V S S † H F

Quem ita expono, *Sexto Secundio* vel *Secundinio Papiria Tribu Felici Seviro Augustali Coloniae Ulpiae Trajanae, titulum* vel *testamento*

mento

mento poni jussit, Heres fecit. Lapis est ex eorum genere, quo omnes vetusti & litterati ad Rhenum, ut dubium non sit, ab altera Rheni ripa Zutphaniam transvectum, unde etiam plerosque omnes lapides, qui ibi conspiciuntur, praeter marmora, eo deportatos constat. Hujus Coloniae Civis fuit M. Vettius Saturninus, qui civis Trajanensis dicitur in saxo, quod hodie, sed admodum corruptum, extat in agro Clivensi, integrum autem exhibet Amplissimus olim vir Gisbertus Cuperus in monumentis antiquis, quae Harpocrati subjunxit pag. 226.

DIS MANIBVS
M. VETTI. SATVR
NINI. VET. LEG
XXII. P. P. F. CIVI
TRAIANENSI. M
ANTONIVS. HONO
RAT.

Vidit hoc etiam Teschenmacher, sed non satis accurate descripsit in Annalibus Cliviae parte I. pag. 24. qui monet ad oppidum Santem esse effossum. In monumento alio paulo plenius sed inverso ordine C. TR. VL. scribitur. Latere eandem Coloniam puto in verbis sed admodum corruptis Anonymi Ravennatis libro IV. cap. 24. ubi urbes Germaniae Cisrhenanae, inde a Moguntiaco, *Moguntiam* dicit, usque ad Matalionem, militarem viam, & Rheni ripam secutus, recenset, *Arciburgio*, *Beurtina*, *Traja*, *Noita*, *Coadulfaveris*. Tu mecum lege *Betera* vel *Vetera*, & recisis distinctionibus, quæ quasi diversas voces, disjungunt *Trajana Colonia Ulpia* litteris intermediis similiter exclusis aut mutatis.

Quod attinet ad locum Ammiani Marcellini alterum (duobus namque in locis meminit de *Tricesima* sive *Tricensima*) necdum is mihi persanatus videtur ab Henrico Valesio. Libri vetusti ita habent libro XX. cap. 10. *Omnique apparatu*, *quem flagitabat instans negotium*, *communitus*, *obtricensimae oppido propinquabat.* Valesius ita haec emendat, ut τὸ *ob* plane excludat, tu autem ex Criticorum praeceptis, & usu vetusto scribentium τὸ *tri* legendo gemina hoc modo *Obiter tricensimae*, *Obiter* autem hic expones *per viam*, quemadmodum Tiberius Imperator id exposuisse dicitur a Charisio Insti-

Institutionum Grammaticarum libro II. pag. 187. editionis Putschii.

Haec de loco dicenda fuerunt, in quo lapis hic olim Matribus Brittis, id est, Brittonum seu Britannici populi ad Rhenum Nymphis & tutelaribus Deabus est consecratus; quae tanto diligentius disputanda erant, quod nomina Matribus his attributa, ipsius loci nomina sunt, quibus Matres illae, tanquam Numina topica seu localia praesidebant. Romani namque ad populum locumve peregrinum delati, praecipuae curae habuerunt, propitiare sibi populi ejus locive Genium & Deum peculiarem. Hujus moris pleni sunt omnes libri. Nunc hoc ex Virgilio accipe, Aeneas ut ad locum venit fatis sibi destinatum in Italia

frondenti tempora ramo
Implicat, & GENIUMQUE LOCI, *primamque Deorum*
Tellurem, Nymphasque & adbuc ignota precatur
Flumina.

vid. Aeneidos VII. 135. Galli autem & Germani potissimum Deas, terrae locorumque praesides celebrabant, easque *Matres*, *Matronas* & *Mairas* nominabant. Operae pretium cognoscere doctissimi Keysleri Dissertationem de Mulieribus fatidicis veterum Celtarum Gentiumque Septentrionalium.

Usque adeo autem hoc verum est, a gente regioneve cognominatas esse has Matres, ut lecto Matrum harum nomine, quisque sibi persuadere possit, nationem, populum, regionem, urbem aut locum alicubi esse hoc nomine dictum. MATRIBVS SVEVIS lapis sacratus in Germanica Rheni ripa Abbatiae Divitensis, vide Gruteri Thesaurum pag. XC. n. 12. Qui autem fuerint Suevi, & quam late habitaverint, docet Tacitus de Moribus Germanorum cap. XXXVIII. MATRIBVS GALLAICIS in Gallaecia Hispaniae Regione Gruterus pagina eadem n. 9. MATRONIS VEDIANTIABUS in Gallia Narbonensi ad Nicaeam, Sponius in Miscellaneis Eruditae Antiquitatis pag. CIV. n. 75. Vediantiorum meminit in iisdem locis Plinius Naturalis Historiae libro III. cap. 5. Huc refero MATRES FRISAVAS primum ab Amplissimo Cupero in lucem protractas in Inscriptionibus & Marmoribus cum Homeri Apotheosi conjunctis pag. 267.

MATRIBVS
FRISAVIS PATERNIS

Qui si locum indicasset, in quo inventus est hic lapis, nobis non tantum quaerendi molestiam exemisset, sed & non mediocriter, ut puto, consuluisset Geographis, ambigentibus de Frisiabonum sedibus, quas Plinius inter Helium & Flevum, Rheni exteriora ostia, non tantum, sed & in Gallia collocat, vide ejus Naturalem Historiam libro IV. cap. 15. & cap. 17. Hos tamen Altingius in Notitia Germaniae Inferioris atque in voce FRISIABONES ex Gallia relegandos censet, contra vero Cluverius in Germania Antiqua libro III. cap. 17. plane deleri cupit, dum Codices Plinii corruptos pronunciat. Equidem autem Frisavos non alios puto, quam Frisebones, quos Frisaeones dixit, quisquis auctor fuit hujus tituli apud Gruterum in Thesauro pag. 600. n. 13.

HILARVS
NERONIS CAESARIS
CORPORE CVSTOS
NATIONE FRISAEO
VIX. A. XXXIII.

V namque & B litterae sunt, quarum altera in alterius locum saepe transiit, ipsam autem litteram V saepe extritam reperias atque elisam, unde FAOR pro FAVOR, AO pro AVO, item BATAVS id est Batavus, & sexcenta alia observare licet. Frisavi autem & Frisaevones non magis distincti fuerunt, quam Franci & Francones, aut Frisii & Frisiones, de quibus ante monui. Frisavosque hos & Frisaevones eosdem puto, quos Frisiabones dixit Plinius. Ut autem Hilarum illum Neronis Caesaris corpore custodem Frisiabonem accipio, non ex Gallia, ubi Frisiabones Plinius libro IV. cap. 17. recenset Runicis sive Rinucis & Betasiis interpositos, sed eos, quos cap. 13. Cauchis & Sturiis finitimos collocat, quia Nero corporis Custodibus usus est non Gallis, sed Germanis; ita Frisavas Matres similiter eorundem Frisiabonum interpretor, lapidemque in eorum terris repertum auguror, quod plurimi lapides a Cupero primum editi in fœderatorum regionibus sunt inventi, aut in proximis ad Rhenum locis. MATRONAE VACALLINEHAE similiter locum

cum testantur, nempe pagum *Vachlendorf*, vide Gruterum pag. XCI. n. 3. & RVMEHAE (forte legendum RVMANEHAE) pagum *Rumanheim* ibidem n. 4. Neque ambiguum mihi est facile ceterarum Matrum nomina, ab iis expediri posse, qui loca illa habitant, ubi lapides effossi sunt; hoc tantum dolendum, locum inventi lapidis omissum saepe esse, & quod magis dolendum, a præstantibus etiam doctrina Viris; quanquam ex iis, quae disseruimus hoc loco, intelligitur, quantus inde ad intelligentiam Geographiae antiquae fructus redundet.

Non tempero hoc loco, quin addam titulum, quem ex Schedis Ewichii exscriptum haud ita pridem mecum communicavit Hagenbuchius noster, primum quia ad Deas Matresque locorum priscorum indiaes, de quibus hic agimus, unice pertinet, deinde, quia ex iis, quae ad illustrandum eum proponemus, utilitas clarius apparebit, quae inde percipitur, si nominati fuerint loci, ubi effossa sunt monumenta. Lapis ita habet

Q. VADRV . . . .
ET GENIO LO. . . .
. . FLAVIV . . . .
SEVERV . . . .
VET. LEG. X. . . .
V. V. TEMPLUM . .
CVM ARBOR . . . .
CONSTITVIT
V. S. L. M.

Inventus ille est ad vicum Qualburg, qui non multis passuum millibus abest a Clivia Urbe, Ducatus Clivensis Capite; unde mox in opinionem veni, vicum hunc reliquias & rudera servare veteris Quadriburgi, cujus meminit Ammianus libro XVIII. cap. 2. inter Civitates Rheno proximas atque a Juliano Caesare occupatas: Sunt autem hae. *Castra Herculis*, *Quadriburgum*, *Tricesimae*, *Novesium*, *Bonna*, *Antunnacum* & *Bingio*. Secutus autem est in his recensendis ordinem & situm earum. Castra Herculis infra Neomagum sunt, certe illic ab Auctore Tabularum Peutingerianarum collocantur; perperam egregius Altingius in Malburgio, Arnhemiae nostrae proximo, constituit. Neomagum autem dico (complures

namque fuerunt hoc nomine urbes) universae Gelriae nunc caput, olim etiam Batavorum, ut nonnulli prodiderunt. Ab hac autem urbe Castra vetera petentibus medio fere itineris spatio occurrit Qualburg. Novesium, Bonna, Antunnacum & Bingium seu Bingio notissima hodie sunt ad Rhenum oppida. Quin & ipsa illa legio trigesima Ulpia Victrix, cujus potissima castra ad vetera fuerunt, cohortes vero & alae per vicina castella descriptae, in hoc titulo memoratur. Ejus enim legionis Veteranus fuit Flavius ille Severus, qui Quadruburgensibus sive Deabus sive Matribus & Genio loci, in quo Quadriburgus oppidum stetit, hic templum constituit. Ut adeo ambigendum minime sit, quin Qualburgum illud, quod & in nonnullis Tabulis Geographicis *Quatburg* vocatur, priscum illud Quadriburgum, sive mavis Quadruburgum, Quadriburgiumve sit. Confirmatque opinionem nostram magnus nummorum Romanorum proventus ad vicum Qualburg, de quo Teschenmacher pag. 26. quorum nonnullos mihi dono detulit Hagenbuchius, Vir industrius in indagandis priscorum temporum reliquiis, qui nummi tametsi scabri sunt atque exesi vetustate, non obscuros tamen Constantiniani ac Julianei saeculi notas praeferunt, quorum aetate potissimum hoc Quadriburgium emersit, despectis jam aut dirutis iis urbibus, quae antea in his oris celebrabantur. Ostendit autem haec una inscriptio irritam Teschenmacheri, Altingii atque aliorum operam, qui id egerunt, ut aliorsum traherent Ammiani Quadriburgum; & nescio quae de Waterburgo, sed nullo Auctore, comminiscitur Altingius, mirorque haec non indoctis hominibus probari. Sed desino mirari, cum & hanc originationem aliis probatam legimus. *Quadriburgum Quaedraed, Quaedtreck, Quastraed, Quawech, een dorp tussen Colen en Gulich; Tricesimae Utrecht.* vid. Matthys vander Hoeve Charte Cronyk pag. 130. Sed hi sunt ludi, quos crebro Scriptores Batavi faciunt. Quandoquidem autem argumenta complura concurrunt, mutilatum esse illum lapidem, qui Quadriburgi memoriam conservat, suspicio est, ut in latere multa, sic in superiore parte unum versiculum inde abrasum, qui aut Matres, Matronas, Deas, aut quodcunque numinis indicium haberet, nam istiusmodi nominibus perscribebantur Dii urbium locorumque Praesides in Gallia, aliisque Transalpinis Regionibus, ut paullo ante docuimus. Et juvat suspicionem hanc nostram Inscriptio, quam Barthius libro LII. cap. 1. Adversariorum ob oculos ponit, suisque inseruit Thomas Reinesius Classe I. n. 140.

DIIS

DIIS QVADRV B S VICANI
BIBIENSES D. S. P.

Proditus eſt hic lapis ad Sanctum Goarum, quae Urbs eſt ad Rhenum inter Confluentes & Bingium, aequato fere utrinque intervallo. Non ſequor autem virum in obſcuris indagandis ſagaciſſimum alias Reineſium, qui ex hoc lapide Deos Quadrivios fingit. Integer titulus ita formandus, *Diis Quadruburgenſibus* vel *Quadruburgiis Sacrarunt* vel *Sacrum vicani Bibienſes de ſuo poſuerunt.* ita namque

SVLEVIS ET CAMPESTRIBVS SACRUM

De qua inſcriptione plura mox dicemus. Quaerere ſe dicit Reineſius Vicanos Bibienſes in tractu Rhenano, ſed ego ei *Biberum* oſtendo oppidum haud longe remotum Sancto Goaro. Poſſit tamen de difficiliore nodo extricando quaeri, Quadruburgum Civitas Cliviae vicina, eademne ſit illa, cujus lapis ad Sanctum Goarum inventus meminit, atque huic, quod in Notitia Imperii Occidentalis Quadriburgum appellatur, cenſetque Guidus Panzirollus in Commentariis de Clivenſi Quadriburgo interpretandum, ita autem in hac Notitia pag. 169. *Tribunus Cohortis Quadriburgio*, qui fuit ſub diſpoſitione Viri ſpectabilis Ducis Provinciae Valeriae Ripenſis, & pag. 170. verſa *Equites Sagittarii Quadriborgio*, ſub diſpoſitione Viri ſpectabilis Ducis Pannoniae primae & Norici Ripenſis; quae provinciae Valeria & Pannonia maximo intervallo diſtant a Germania Inferiore & illa ejus parte, ubi Quadriburgum, quo de hic agimus, fuit ſitum. Sed hanc curam in aliud tempus producimus. Lapides hi duo quos dedi, praeterea alium in memoriam revocant, quem Sponius Miſcellaneis ſuis eruditae Antiquitatis inſeruit pag. LXXXIV. n. 26.

SILVANAB. ET. QVADRIBIS. AVG. SACRVM
C. ANTONIVS VALENTINVS. VET. LEG. XIIII G.
MVRVM A FVNDAMENTIS. CVM. SVO. INTROITO
ET PORTICVM. CVM. ACCVBITO. VETVSTATE
CONLABSVM. IMPENDIO. SVO. RESTITVIT
GENTIANO. ET. BASSO. COS.

Non inspexit hoc monumentum Sponius, sed accepit a Mayero, qui qua diligentia fuerit & peritia in hujus generis antiquitatibus tradendis, illi aestiment, quibus ille notior est, quam mihi. Quotquot vidi Viros eruditos, illi uno ore Deas Quadrivias hic designari consentiunt. Quas tametsi Sponius Dearum monstra nominat, satis tamen monumenta vetusta probant. Vid. Gruter. pag. LXXXIV. n. 5. & MXV. n. 1. & Cl. Otto de Diis Vial. parte I. cap. 12. Si tamen fateri licet, quod sentio, conjectura ducor, non ad Quadrivias illas, sed similiter ad Quadriburgenses *Quadrib.* esse referendum. fidem huic conjecturae facit locus reperti lapidis; effossus namque is est, teste eodem Sponio, in ruinis Carnunti, prope Viennam Austriae olim Pannoniae in pago Pedernel; quae Vienna Vetustis Scriptoribus Vindebona appellata creditur, Auctor Notitiae Vindomanam nominat. Equites autem Sagittarii Quadriburgio, nec non Praefectus legionis Quartae Decimae Geminae Carnunto, in qua militavit C. Antonius, qui saxum sacravit modo a nobis descriptum, item Praefectus Classis Histricae Carnunto eidem Duci Pannoniae paruerunt, necnon Tribunus Cohortis Quadriburgio, qui tempore confectae hujus Notitiae sub dispositione fuit Ducis Provinciae Valeriae Ripensis, hoc tempore, quo lapis consecratus est, id est imperante Theodosio juniore, sub Pannoniae Praeside militavit, siquidem, ut Auctor est Ammianus Marcellinus libro XXIX. pag. 148. Diocletianus hanc Valeriam provinciam instituit, & cognominavit in honorem Valeriae filiae, additque Marcellinus antea partem fuisse Pannoniae. Consecratus autem ille lapis est iisdem Consulibus, quibus Antoninus Caracalla cum fratre Geta mortuo Patre imperium sunt auspicati, quod in Chronico testatur Cassiodorus. Ut adeo dubitandum non sit, quin milites Quadriburgio in eodem aut duntaxat vicino loco fuerint versati, in quo hoc monumentum Quadriburgensibus Dis dedicavit Valentinus. Est & in vicinia lapidis inventi locus, qui Quadriburgi illius Pannonici nomen servare videtur, *Kerlburg* hodie appellatur, qui eodem fere intervallo abest ab oppido Pedernel vel Petronel, quo hoc Vienna. De litteris reliquis IS. AVG. si meam sententiam desideras, hanc dico, usurus ea, donec meliora edoctus fuero, Isidem Augustam notare. Interpungendus ergo hoc modo primus versus, dummodo in eo litterae omnes bene descriptae sint a Mayero.

SIL-

[3] SILVANAB. ET. QVADRIB. IS. AVG. SACRVM.

Fuit autem Isis non ignota Germanis Dea, certe non Sueviae populis nonnullis, vide Tacitum de moribus Germanorum cap. IX. *Pars Suevorum & Isidi sacrificat.* Colerus non inprobabili motus ratione partem hanc existimat, quae ad Danubium seu Istrum incoluit, ad quem fluvium etiam hic lapis Isidi positus est, plurimique alii eidem Deae inscripti extant aut olim extiterunt. Tu vide Gruteri Thesaurum pag. LXXXIII. n. 1. ubi Priscianus Augur vel Augustalis Coloniae Sarmizaegethusae aram consecrat Deae Isidi. Collocat autem Ptolemaeus hanc Urbem & Coloniam in Dacia, quae provincia finitima est Pannoniae ad Amnem Rhabona, qui in Danubium exit. Neque procul abest Alba Julia, ubi & Isidi & Serapidi sacrum Saurana fecit, vide Reinesii syntagma Inscriptionum Classe I. n. 132. eorundem Numinum cultum etiam Batavorum insula vidit, vide eundem Reinesium n. 137. Alia habet Elias Schedius de Dis Germanis cap. IX. Nemo requiret, puto, ut Isidem Augustae nomine appellatam doceam.

Ad Matres a loco nominatas & topica numina pertinet porro Dea Illudana. Inspexi aram ejus in Bergendael seu agro Clivensi & ita descripsi.

DEAE
HLVDANÆ
SACRVM
C TREBIVS
VERVS

Descripsit eam ante Cuperus in monumentis antiquis pag. 226. sed perperam. Ex hoc autem aliisque exemplis didici, fefellisse subinde oculos Illustrem Virum, cujus insignia extant in rem litterariam merita. De Trebio tamen nomine nihil recipio, admodum scaber est in ea parte lapis. Qui si effossus est ad Castra Vetera, ubi effossum suspicamur HLVDANA haec tutelaris fuit ejus loci, ubi nunc *Luddingen*, qui non distat multum Castris Veteribus sive Santen oppido. *Ingen* autem productio vocis est, de qua consule Glossarium Schilteri, ex quo *Luddingen* notare queat urbem seu sedem HLVDANÆ Matris. Aliter nomen hoc interpretatur Cl. Altingius

gius in Notitia Germaniae Inferioris parte I. voce NEHALENNIAE SACELLUM. Haud equidem eo inficias, factum fuisse nonnunquam, ut Matribus non in suo loco positae sint arae, aliaque pietatis religionisque monumenta. Sed hujusmodi quae sunt, talium fere Matrum ea esse reperiemus, quae in magna aliqua gente ac natione multis populis communes fuere. Quales fuere Aufaniae Matronae, quas Lugdunum ad Rhodanum olim in lapide ostentabat, nunc Gruterus in Thesauro pag. XC. n. 11. atque ex eo alii. Inscriptionis partem hic exhibemus.

PRO SALVTE DOM
N. IMP. L. SEPT. SEVERI
AVG. TOTIVSQVE DOMVS
EIVS AVFANIIS MAT
RONIS ET MATRIBVS
PANNONIORVM ET
DALMATIARVM

Aufanias enim Matres sive Matronas, quas etiam Neomagensis lapis inscriptas habet, editus olim ab Johanne Smetio in Antiquitatibus Neomagensibus pag. 91. hodieque conspicimus in Curia illius urbis, communes fuisse putem & multorum populorum Matres cis & ultra Rhenum. Atque ex his Aufaniabus ea fuit, quae templum habuit in Marsis, populo Transrhenano, quod tamen templum non uni huic populo, sed gentibus per ea loca celeberrimum fuisse scribit Tacitus Annalium libro I. cap. 51. Taufanam enim appellatam censeo, & sic aut corrigendum hoc nomen apud Tacitum, aut de eadem Dea interpretandum, t enim littera, qua haec Taufana ab Aufaniabus Matribus, differt, articulum indicat, ut in multis aliis nominibus ex prisca Germanorum Gallorumque lingua repetendis. Exemplo nunc sit Tamesis nobilissimus Britanniae fluvius, qui voce nil discrepat ab Amasi Germaniae, qui in Oceanum effunditur, illoque amne, qui infra Amesvordiam, cui ab eo nomen est, in Flevum, aut, ut nunc appellamus, mare Austrinum effluit. Britanni nonnunquam *Tenames* scribunt, nec movet Camdenus in Britannia pag. 295. Similiter articulus aliis nominibus antiquis adhaeret. Nam ita Thraciae Regem *Thrascypolim* nominant plures & praestabiliores Suetonii Codices in Tiberii vita cap. XXXVII. quem alii *Rascipolim*

polim dicunt, vid. Seguini selecta Numismata cap. II. n. 13. neque aliter *Dicaledones* Marcellino vocantur libro XXVII. pag. 346. qui Scriptoribus aliis *Caledonii* dicuntur, unde & Oceano *Dicaledonio* sive ut apud Ptolemaeum est *Deucaledonio* nomen, frustra Buchananus rerum Scoticarum libro II. pag 55. id in *Duncaledonium* mutare laborat. & sic Anonymus Ravennas libro V. cap. 31. & 32. *Dorcadas* nominat insulam (insulas debuit dicere) quas *Orcadas* vulgo appellant. *Tibilenus* pro *Beleno* est in nonnullis libris scriptis Tertulliani Apologet. cap. XXIV. unde nescio quod daemonii nomen nonnulli confingunt. Nec inconcinne hoc modo Danubius fluvius ab Ἀβνοβα monte, ut Ptolemaeo vocatur, unde ei origo, deducitur. An & huc referenda duplex fluminum Dnieper & Dniester scriptura, crebro enim detracto d haec nomina exarantur, flumina sunt Sarmatiae, hodie Poloniae, quorum illud Borysthenes, hoc Tyras Veteribus appellabatur. Illud nobis constat flumen Y Amstelodamensibus notissimum vulgari sermone & scriptura *Ty* appellari, neque aliter in diplomatibus antiquis *Tutrecht* pro *Tutrecht* exaratum reperi. Fanas tales complures coluit barbara olim Germania Galliaque, unde & *Leve Fane*, quae nomen dedit mansioni in Bataviae insula, nisi mavis, ab hoc loco Deae nomen inditum, ut ceteris Matribus. Mansionem hanc VIII. M. P. a Carvone sejungit Peutingeriana Tabula & XVII. a Fletione, ita namque Tabula illa, ut est in M. Velseri operibus edita pag. 727. 730. *Carvone* VIII. *Levefano*. XVI. *Fletione* XII. *lauri* V. *Nigripullo* II. *Albomanis* V. *Matilone*, haec posui, ut inde Levefanum oppidum redderem Anonymo Ravennati Libro IV. pag. 781. ubi haec Urbium nomina ponit *Beurtina*, *Traja*, *Noita*, *Coadulfaveris*, *Evitano*, *Fletione*, *Matelllone*. Nullus non videt, legendum esse *Levifano*. Monstra autem nominum cetera supra procurare instituimus. Ad Fanas easdem pertinet & *Lephana*, ut scribitur a Ptolemaeo, qui oppidum dicit ad Albim in Angrivariorum terra. Frustra sunt, qui Fana haec ex lingua Latina interpretantur. Fana illa Dea etiam nunc rusticis per haec loca cognita est, & malum illud inmittere creditur, quod Podagra Dea Latinis & divitibus conciliat. Male autem Cuperus in Inscriptionibus & Marmoribus antiquis pag. 269. a vico, cujus meminit Antoninus in itinere quod a Treveris Agrippinam ducit, Aufanas dictas autumat, pejus etiam nomen vici mutat, Ausavae enim nomen est, non *Aufanae*,

 quam

quam scripturam non solum Codices prisci testantur, quos vidit Surita, sed & eam Peutingeriana Tabula confirmat. Imo Codex Regius Itinerarii *Ausabam* legebat, solenni V & B commutatione, qui Codex certo indicio est, non *Ausanam* sed *Ausavam* esse nominatam mansionem.

Haec jam scripseram, imo volumen hoc jam plane absolveram, cum ecce Inscriptiones Gudii desideratissimum Viris eruditis opus, in lucem protrahit Cl. Franciscus Hesselius, in iis hunc titulum reperi pag. 55. n. 11.

TAMFANAE
SACRVM
M. APPVLEIVS. M. F. VEL. PAETV
LVS DECVR. INTERAMN.
QVINQVENNAL II. SIG. D. D.

Descripsit Gudius hunc lapidem ex Schedis Ligorii. inventus fuit Interamnae, sed cujus, fuerunt enim plures hoc nomine urbes, ignorare nos voluit. Firmatur autem inde Vulgata Taciti scriptura, de qua antea egimus, nisi quod Tamfanam dicit, quam illius libri exarati Tanfanam scribunt. Sed de hoc lapide ampliandum censeo. Certe plura de eo disputanda erunt, quam aut hujus operis mensura aut institutum nostrum ferunt.

Hoc satis a nobis declaratum puto, cavendum esse, ne facile cultum earum Matrum extra locorum suorum pomoeria proferantur; monuitque dudum Servius ad Virgilium Aeneidos libro VII. v. 47. *Deos topicos id est locales ad alias regiones nunquam transire.* quod tamen de Germanorum Matribus verius, quam de Graecorum Dis dicas, in qua quidem re non satis cavisse Reinesium, Cuperum & Keyslerum, deprehendere licet; qui Matres Suevas ex Germania sua evocatas ultra Rhenum Alpesque inque ipsam Italiam ipsamque Romam deportant. Sed quanquam forte hujus amplissimae Gentis Deae in multis terris fuerunt cultae, nego tamen iis monumentis earum cultum doceri, quibus ipsi putant. Cuperus namque in inscriptionibus & monumentis antiquis pag. 267. & Keyslerus de Mulieribus Fatidicis pag. 241. & 441. lapidem illum ex Fabretto de aquae ductibus pag. 106. & Sponio in Miscellaneis Eruditae Antiquitatis pag. 107.

SVLE-

SVLEVIS ET CAMPESTRIBVS SACRVM
L. AVRELIVS QVINTVS. 7 LEG VII :: GEMINAE
VOTVM SOLVIT LAETVS LIBENS
DEDICAVIT VIIII.K SEPTEMBRE BRADVA ET VARO
COS.

Totum titulum descripsi ex Raphaëlis Fabretti Dissertatione de Aquis & Aquae Ductibus veteris Romae; dicit enim a se primo productum esse in lucem hoc monumentum. Apparet autem quid in eo migraverint dein Sponius & Cuperus, certe apparebit hoc ei, qui horum exemplum contulerit cum illo, quod dedimus. In indice Gudianarum Inscriptionum de paribus Consulum, quoque descriptum videas hunc titulum, ni fallor a Kolio: convenit ei & Fabretto, nisi quod T non L Aurelium nominat. Cuperus notam 7 plane omisit, Keyslerus in Antiquitatibus Celticis pag. 421. Decurionem interpretatur incogitantiae, ut puto, non judicii errore. Sulevas autem Suevas interpretatur non invito Keyslero Cuperus. Sed unde Suevis Matribus locus Romae? inventus nempe Romae lapis. Imo vero non memini lapidem, qui Matrum harum mentionem in Italia faciat, si ab eo discedis, quem de Matribus Tamsanis produxit Ligorius, & de Matre Villae Fagnae ex Boissardo Gruterus MLXXV. n. 13. Cujus tamen interpretatio est admodum obscura, vide quae Hesselius in notis ad Inscriptiones Gudii pag. VII. & seq. Quare malim credere Nymphis Sylveis & Campestribus positum hunc lapidem, id est Sylvestribus & Campestribus. *Sylvanae* illae sunt dictae in alio saxo, quod supra exposuimus. Sylveas sive Sylvias pro Sylvanis seu Sylvestribus recte dici cognoscimus ex Virgilio Aeneidos libro VI. v. 763. & seq. & Festo in voce *Sylvii.* Temere etiam Reinesius Classe I. n. 175. LUTATIAS SUEVAS, Matres Deas exponit in lapide, qui ad Ubbergam prope Neomagum & Vahalim est repertus, inspectusque a Smetio Patre, cujus oppidum Batavorum vide cap. IV. pag. 34. Sed ego Lutatias has non Deas accipio, sed homines sororesque natione aut saltem nomine Suevas.

Forte & ille erraverit, qui *Matres Treveras* extra Treverorum terminos promoverit, tametsi hodie ara in Bergendalensi sive Clivensi agro extat. Inscriptio haec est, quam hic oculis omnium expono, ut a me in eo loco conspecta & descripta est, eam enim admodum mutilatam exhibet Keyslerus

MATRIBUS
TREVERIS
T. PATERNIVS
PERPETVS
CORNICVLAR
LEG. LEG
XXXVVLM

Male etiam hanc miscet Keysslerus cum alia Inscriptione, Jovi O. M. Conservatori sacrata, ea namque eodem quidem in agro locoque nunc spectatur, sed non in eodem lapide. Dico autem, errare forte eum, qui Matres has extra Treverorum fines submoverit. Tametsi enim nunc in Clivensium agro suburbano visitur, non ex eo manifestum est, in illo agro, aut etiam in proximis locis erutum esse. Mauritius namque Nassovius Princeps undique conquisita monumenta etiam e locis remotioribus ad Bergendalensem secessum suum, quem & cenotaphio suo exornari voluit, comportavit. Neglectus is post fata Viri aliquamdiu fuit, sed recenti Magistratuum Clivensium cura nitescere nunc rursus incipit. Dignissimus sane locus, in quo cum priscorum Deorum Virorumque vultus, tum Magni atque Illustrissimi Principis vestigia a seris posteris adorentur. Ita namque nuper cognovi ex Schedis Papenbroekianis Herculis Saxani monumentum, quod in eodem illo agro conspicitur, Antunnaco atque ab ipsis Treverorum terminis, qui quidem nunc sunt, ad eum locum esse deportatum. Et tamen si in illo loco, ubi cum maxime spectatur, posita olim a Paternio perpetuo fuit illa ara, contendere inde ausim, usque eo spatiosos Treverorum limites procurrisse, quos constat longe lateque Rhenum inter & Mosam incoluisse; De iis consule Philippum Cluverium in Germania Antiqua libro II. cap. 14. ut adeo ridendo verum dixerit Cicero, cum ad Trebatium suum adludens scribit, hos Treviros Capitales esse libro VII. epistola 13. consule porro Philippum Berterium qui in Pithanon Diatriba 1. cap. 3. Augustam Treverorum urbem Galliarum Metropolin fuisse docet.

Missas nunc facere cupio reliquorum locorum Matres atque ad Brittas recurrere. Sed properanti quasi manum injiciunt *Matres Augustae.* Aras & titulos harum proposuit Gruterus pag. XC. n. 1, 2. 3. 5. Reinesius I. n. 173. Lepidus sane est Paradinus, qui teste Sponio in *Recherche des Antiquitez & Curiositez de la Ville de Lyon chap.* 5. illud

5. illud MATRIS AUG. de Matre Auguris interpretatur. Chorierus autem in Antiquitatibus Viennensibus Gallice scriptis *Meres Augustes* vertit, cujus sententiam laudat eo loco, quem dixi, Sponius. Keyslerus etiam de Mulieribus Fatidicis §. 34. & Cuperus in Inscriptionibus & Marmoribus antiquis pag. 268. Augustarum nomen Matribus his tributum censent, eodem modo eademque de caussa, qua ceteri Dii omnes Augusti dicuntur, ad significandam videlicet Divinam Majestatem. Neque equidem nego, recte hoc sensu Matres Augustas appellari, sed cum deprehendo lapides tantum non omnes, qui Matres Augustas testificantur, Lugduni in Gallia esse consecratos, aut ad Viennam, quod in proximo oppidum est, & Lugdunensium fines contingit, quid prohibet, quo minus ut ceteras Matres, sic quoque has Augustas ab Urbe ac loco dictas existimemus? Haud namque obscure colligitur ex monumentis vetustis, Lugdunum urbem *Augustam* fuisse cognominatam. Non ignoro, huic cognomini adversari Sponium in *Recherche de Lyon*, ubi IIIIII. VIR AUG. C. C. C. AVG. LVG. explicat *Sextumviro Augustali Trecentorum Augurum*, verum haec explicatio a ratione & usu loquendi etiam ab officio Augustalium abhorrere videtur. Quin dum scriptum hoc typothetis tradere paro describendum, commode indicio Christophori Cellarii in Geographia Antiqua libro II. cap. 2. pag. 133. intelligo, ipsum Sponium emendasse hunc suum errorem in Miscellaneis Eruditae Antiquitatis sectione V. pag. 170. ubi vide, credo etiam de Matribus Augustis sententiam mutaturum fuisse, si tum animum subiissent.

Ad Matres Augustas retrahit quoque Reinesius, sed ea vi, qua solet grassari in antiqua monumenta. Saxum effossum Vasione, quod oppidum Vocontiorum in Gallia Narbonensi, Saxum hoc verborum ordine exhibet ex Salvagnio Classe I. n. 174.

MATRIBVS.	ADCVLTVS
VASSEDON.	S. F. V. SL. M.

Quem ordinem si ipse lapis praescripsit, ita verba expone. *Matribus Vasionensibus Sextus* vel etiam *Septimius Donius Adcultus Sacrum fecit Votum solvit lubens merito.* Si tamen is ordo verus est, quem Sponius in Miscellaneis ostendit Sectione III. n. LXXVIII. pag. 105. a monstrosis his Matribus plane abstineo.

Haec autem quae de Matrum appellationibus a populo aut loco desumtis docuimus, si cogitaveris, atque illis praeterea addideris, quae Jo. Georgius ab Eckhart in dissertatione de Apolline Granno Mogouno, inserta ab Actorum Lipsiensium Editoribus supplementis Tomi IX. Sect. VIII. pag. 346. erudite est commentatus; Omnia vero haec si ad Matres Brittas retuleris, dubitare utique non poteris, quin aut a loco, aut a populo, cui Britten nomen fuerit, Matres illae Brittae sint cognominatae. Imo dubitare non poteris, eum locum populumve fuisse illic, ubi lapis hic est effossus ad Castra Vetera, ad quem etiam locum milites, qui aras has posuerunt Matribus his, Sacramentum legioni illi dictum revinxit. In illa ergo regione quaerendus est Brittorum populus, & ne diu quaeras, en tibi *Birten* vel *Berten*, vicus hodie haud longe dissitus ab oppido Santen. Nonnulli hunc vicum *Bertheim* & *Britheim* nominarunt, ut ambiguum non sit, non locum *Britten* fuisse dictum, sed Brittorum populum illic habitasse, *Britheim* namque vetusta lingua Gallica & Germanica Brittonum sedem notat. Nolui autem te quidquam moveat literarum e & i metathesis, quae crebra est in aliis vocibus, & usurpata in ipsa hac voce ab iis, qui Germanica Dialecto utuntur. Buchananus namque rerum Scoticarum libro I. pag. 5. docet Britannos a Gallis aliisque populis, imo ab ipsis etiam Insulanis non productiore vocabulo fuisse dictos, sed breviore *Britten*. Ita autem Buchananus. *Nam & Galli propiores* BRETTAS *appellant omnes feminas Britannicas &* Bretter *Britannice loqui, & Promontorium Aquitaniae vulgo* Cap Bretton *dicitur, & utrique Scoti, hoc est Albinenses & Hibernenses sic loquuntur. Id tantum interest, quod qui Germanica Dialecto gaudent, interdum transpositione litterarum utuntur ac* BERTON *pro* Breton *proferunt.* Idem quoque libro II pag. 73. tradit, eam insulae partem, quae olim ducto vallo Romanis parebat, ab ipsis Britannis Scriptoribus saepius *Brittones* quam *Britannos* appellari. Adde huic Camdenum in Britannia pag. 26. *Eadem*, inquit, *ratione necessario credamus, hanc nostram insulam Britanniam ab incolis denominatam esse, quos* Brit vel Brith *barbare fuisse dictos persuadent nonnulli.* Witichindus etiam Monachus Corbejensis, qui saeculo decimo vixit Othone Magno imperante, in Annalibus suis Britannos semper *Brettos* nominat. *Brittorum* quoque mentionem facit Notitia Imperii, dum *Tribunum Cohortis tertiae* BRITTORUM *Abusina* recenset sub dispositione

ne

ne Viri ſpectabilis Comitis provinciae Retiae primae & ſecundae. Panzirollus vocem hanc *Brittorum* ut ignotam ſibi in *Brittonum* refingere cupit, ſed praeter neceſſitatem. Hodie quoque Hollandi nonnunquam Britannos *Britten* nominant, & Britanniam *Brittenland*. Fraudi autem fuit duplex hoc nomen Brittiae & Britanniae Procopio, qui diſcretas exiſtimavit has regiones, quae vere eaedem ſunt, ut deinceps a nobis demonſtrabitur Cap. VII. Aliena ergo ſunt a vero, quae Pighius in Hercule Prodicio pag. 26. de pago Britheim ſive Brittarum Matrum regione populique Britannici vico comminiſcitur. *Sub radice collis atque Praetorii*, inquit, (Vorſtenburg intelligit) *Agrippinam Coloniam verſus ad Rhenum pagus eſt cui a loco Veterum Caſtrorum aliquid nominis adhuc reſiduum eſt, nam corrupta voce Beerthemum nunc Incolae Vernacula lingua vocant V in B mutantes, ut in uſu eſt frequenti, & quo contractius expeditiuſque pronunciarent T litteram tranſponentes. Veterheimum enim rectius appellarent, quaſi Veterum manſionem, nomine ex Latina & antiqua Belgica voce compoſito.* Et tamen hic alios etiam in ſuam ſententiam perduxit, atque inter eos Altingium. Alter locus ad Rhenum a Brittis appellatus eſt *Bretten* urbs Palatinatus inferioris ad amnem Saltzam, qui ad Philippiburgum Rhenum auget: Nomen dedit Praefecturae Brettenſi; verum urbs haec nobilior longe ab alumno ſuo Philippo Melanchthone, qui ut tradit Camdenus in Inſulis Britannicis, perſuaſum etiam habuit, a Brittis ſive Britannis hanc Patriam ſuum nomen accepiſſe. Neque hoc a veritate abhorret, ſiquidem ex iis, quae diximus, & quae deinceps proferentur, manifeſtum eſt, Britannos nonnullos ad Rhenum, atque alibi in Germania Galliaque, relicta Inſula ſua, ſedes fixiſſe.

CAPUT IV.

Plinii locus de Britannica *herba expenditur. Muntingii liber de ea. Fontis Plinio memorati locus cur nunc nullibi reperiatur. Locus ubi herba ea naſcitur. Locus Caſtrorum Germanici. Locus & ſedes Friſiorum Plinio memoratorum. Hi Batavis & Caninefatibus proximi fuerunt. Caninefates inferiorem Inſulae Batavorum partem tenuerunt. De*

iis

iis Junii sententia inprobatur. Lapis vetustus nove expositus. Brittenburgus in utra Rheni ripa fuerit. Frisii vicini Batavis. iterum de loco Castrorum Germanici. Agrippina cur in Caninesatum terra Praetorium excitarit? Agrippina haec filia fuit Agrippae & Juliae, non Mater Neronis. Illa amantissima Mariti militibus sese ostentabat. Multa negligenter acta a Scriptoribus Batavis secure Auctores suos sequentibus. Male illi Praetorium hoc armamentarium censent. Junii error de lapide, qui armamentarii meminit. Error Altingii perstrictus. Iterum de loco, in quo herba Britannica nascebatur. Potuit is ad Amisiam esse. Berte & Cappelberte, Berdum vici Frisiae. *Germanici Castra ad Amisiam.* Bourtange *Frisiae & Drentiae a Britannis nomen. Lipsius notatus.* Britzium *vicus in Frisia & Anglia. Auctor Historiae Landgraviatus Thuringiae expositus. Frisiae pars videtur Britannia dicta, & Frisones Britanni. A Junio disceditur. Cespites cur* Bretten & Britten *dicti.* Bret, *id est bort. Iterum Junius refutatur. Herba Britannica non est Cochlearea. Flores Britannicae cur* Vibones *dicti. Britanni, a quibus Britannica dicta, misti tandem Frisiis.*

PErgimus ad Britannicam herbam, quae in Frisiis inventa a Britannis nomen accepit, ita namque de ea Plinius Naturalis Historiae libro XXV. cap. 3. *In Germania trans Rhenum Castris a Germanico Caesare promotis, maritimo tractu fons erat aquae dulcis, solus, qua pota intra biennium dentes deciderent, compagesque in genibus solverentur. Stomacacen Medici vocabant & Sceletyrben ea mala. Reperta auxilio est, quae vocatur* BRITANNICA, *non nervis modo & oris malis salutaris, sed contra angues quoque & serpentes. Folia habet oblonga, nigra, radicem nigram. Succus ejus exprimitur & ex radice. Florem* vibones *vocant: qui collectus prius,*

prius, quam tonitrua audiantur & devoratus, securos in totum reddit. Frisii, qua Castra erant, nostris demonstravere illam. Miror que nominis caussam, nisi forte confines Oceano Britanniae, velut propinquae, dicavere. Non enim inde appellatam eam, quod ibi plurima nesceretur certum est, etiam nunc Britannia libera. Videmus hic herbam, quae Britannica est appellata, videmus etiam formam ejus, vires, locum nomenque, & caussam nominis. Quae ad formam viresque pertinent, Medicis relinquimus, qui & in iis sese non mediocriter exercuerunt, ceterorum tamen diligentiam vicisse existimatur Muntingius, qui peculiarem librum edidit de herba Britannica, mihi tamen, quanquam vulgaris est, necdum conspectum. Non etiam indictam omisit Salmasius in Homonymis Hyles Jatricae cap. XLIII. Naturam fontis, quam Plinius tradit, similiter aliis inquirendam damus, nisi forte malum illud non tam fonti, quam regionis indoli ac cœlo adscribendum. Altingius in notitia Germaniae inferioris voce FONS AQUAE DULCIS fontem hunc Oceano obrutum aut mutatum putat; nec deerunt qui extinctum putabunt recordati Mercurii monitum apud Lucianum in Ἐπισκοποῦσι. Ἀποθνήσκουσι γὰρ αἱ πόλεις ὥσπερ ἄνθρωποι. καὶ τὸ παραδοξότερον ἐ ποταμοὶ ὅλοι. *moriuntur enim etiam urbes, quemadmodum homines; Quodque longe mirabilius solidi etiam fluvii.* Locus vero herbae Britannicae & nominis caussa nobis erunt cordi. Locum autem ita designat Plinius, ut dicat fuisse in Frisiis atque ea parte Gentis hujus, ubi Germanicus Caesar sua Castra habuit. Memorat nonnulla Germanici hujus Castra in Germania Tacitus ut Annalium libro I. cap. 50. & 63. & libro II. cap. 9. Sed plura ipsum legatosque posuisse dubitandum non est. Imo cum simpliciter Castra nominat Plinius, aeque Castra Vexillationum & Cohortium, qualia plurima fuerunt per Germaniam, intelligere possumus, ac legionum & exercitus totius. Quanquam autem late habitarunt Frisii, quibus Majoribus minoribusque vocabulum est ex modo virium ut scribit Tacitus de moribus Germanorum cap. XXXIV. Sedesque eorum ad Amisiam producit Ptolemaeus, non multum tamen laborabimus, in inveniendis Frisiorum sedibus, quos Plinius meminit, modo Plinium ex Plinio illustremus. Ipse namque Frisiis, quos narrat, locum adsignat inter Helium & Flevum, id est inter Mosam & mare Australe, nec levis est conjectura, inter medium Rheni ostium & Flevum hos Frisios incoluisse. *In Rheno ipso*, inquit, Plinius libro IV. cap.

15. *prope centum millia passuum in longitudinem nobilissima Batavorum Insula, Cannenufatum & aliae* FRISIORUM, *Cauchorum, Frisiabonum, Sturiorum, Marsatiorum, quae sternuntur inter Helium & Flevum. Ita appellantur ostia, in quae effusus Rhenus ab Septentrione in lacus, ab occidente in Amnem Mosam se spargit.* Quia autem aliorum Frisiorum non meminit Plinius, quam quos hoc capite nominat, suspicari licet illos Frisios, in quibus Castra fuerunt Germanici, & qui Britannicam herbam ostenderunt, inter Rheni ostia non tantum habitasse, sed & Batavis & Cannunifatibus, ut eos Plinius nominat, proximos fuisse. Quandoquidem autem usque ad Oceanum Frisiorum fines procurrebant, probabile medio Rheni alveo, id est eo, qui Brittenburgum alluebat, a Batavis, aut dicam potius a Cannunifatibus sejunctos fuisse. Hos enim inferiorem Batavorum insulam habitasse cum ex Claudii Civilis Oratione apud Tacitum Historiarum libro IV. cap. 22. colligimus, in qua Cannunifates similiter ut Batavi *Galliarum portio* dicuntur, atque ex iis, quae graviter contra Junium disputat Cluverius in Germania Antiqua libro II. cap. 33. tum ex lapide antiquo Miliano, qui in Illustrium Wassenariorum aedibus extabat, probamus,

IMP. CAES.
M. AVREL. ANTO
NINO. AVG. PONT.
MAX. TR. POT.
XVI. CO. XIII. ET
IMP. CAES.
L. AVREL. VERO
AVG. TR. POT.
II. COS. II. A. M.
A. F. C. M. P.
XII.

Cl. Altingius in voce FORUM ADRIANI Notit. Germ. Infer. part. 1. corrigit CO. III.

In quibus posterioribus notis extricandis quam torserint sese Scriverius & Altingius, ex eorum libris cognosci potest. Male J. Breval in *Remarks on several parts of Europe* pag. 18. ita expedit *a Mosa mille passus* XII. & quod pejus, mutat lapidis inscriptionem in hanc sententiam, & ita extremam ejus partem exhibet

TR.

TR. POT. II. COS II A MOS MPXII.

Equidem autem eas ut in ipso lapide leguntur ita expedio. *A Matileone ad fines Caninefatum millia passuum* XII. Ne id temere scripsisse videar, argumentis opportuniore loco firmabimus. Ex his intelligimus, omnes eos vicos, qui in medii Rheni ripa sedent, Frisiorum terris accensendam esse, quin & ipsum Brittenburgum, modo constet in dextra Rheni ripa fuisse situm, de quo tamen mihi nihil compertum & si conjecturae locus, in altera seu sinistra ripa eam arcem collocatam fuisse suspicor, quod Romanorum arces & castella Rheno inposita, ut & Romano burgus, eam ripam insederunt, atque ab hostilibus Germanorum incursionibus, qui Rheno limite excludebantur, defenderunt. Vides, quam exiguo discrimine Brittos vel Britannos, in quorum regione aut pago arx cognominis fuit condita, a Frisiorum terra seclusa fuerit. Quare & Brinio Dux Caninefatum bellum cum pararet, nil opinantibus Romanis, ex adversa ripa Frisios arcessivit & Brittenburgum evertit, vide infra cap. X. & Tacitum Historiarum libro IV. cap. 15. ex quo cognosces non ex longinquo sed proximo trans Rhenum loco Frisios esse arcessitos. Hinc porro liquet, quam exiguo intervallo Germanici Castra & locus Britannicae a Brittenburgo fuerint remota, fuerunt namque ea in Frisiis. Tametsi autem ipsum locum Castrorum designare non licet in hac Gente, quod indicii nihil addit Plinius, conjicio tamen, haud longe inde retracta fuisse. Ad id enim, ut reliqua castra omnia in his locis instituta videntur, ut Rhenum tutum praestarent. Nisi forte ea Castra intelligenda, quae tum fecit, cum cladem Varianam ulturus, Germaniam penetravit. Sed & ad proxima Rheni loca retrahit haec Castra vicinitas Praetorii Agrippinae, quod III M. P. Lugduno distat, id quod ex Tabula antiqua in Peutingerorum aedibus inventa atque ab Velsero edita perspicimus. Fuit autem hoc illius Agrippinae Prætorium, quae filia erat Agrippae & Juliae, Uxor Germanici. Illa intra Insulam Batavorum hanc suam villam loco amoenissimo, inque gente a vitrico eodemque socero domita, ubi propinqua erat Mariti Castris, cincta hinc a Batavis gente amicissima fidissimaque, inde a Gallis suis & Oceano tuta insuper Rheni alveis majoribus minoribusque multis, quam in Germania solo hostili, excitare maluit. Haud ignoro, doctissimos Viros hoc Praetorium

rium tribuere Agrippinae alii, filiae scilicet illius & Matri Neronis; credo, quod haec Agrippinensem coloniam in Ubios deduxit, quae adhuc celebre Coloniae nomen ad Rhenum tenet, de qua Tacitus Annalium libro XVII. cap. 27. Sed multa sunt, quae me in diversam sententiam inpellunt alias proferenda. Notum est autem, quam amans prior Agrippina fuerit Mariti, & quantopere sese militibus jactarit, vide Tacitum Annalium libro I. cap. 33. & 69. ut adeo in loco, & Marito & Castris proximo, morari voluerit. Miratus autem sum saepe, qui factum sit, ut Viri excellenti doctrina &. in rebus exteris diligentia, ea, quae ad patriam pertinent, tam negligenter egerint, & quocunque levis suspicio priores inpulerat, id mox pro vero arripuerint & adseverarint. Quorum in numero utique sunt illi censendi, qui Praetorium hoc Armamentarium esse scripserunt, cujus mentio in antiquissimo lapide, quem produxit Junius in Historia Bataviae cap. 10. Sed male Brittenburgo tribuit, ut docuit Scriverius in Tabulario atque ex eo alii; vide supra cap. 1. Et qualis tibi videtur illa Cl. Altingii conjectura, quam illo in loco proponit, ubi hoc Praetorium Agrippinae describit in Notitia Germaniae inferioris parte I. pag. 111? *Atque hinc*, inquit, *haud vana conjectura, idem illud Praetorium Agrippinae post Augustae domus interitum in Armamentarium fuisse conversum.* Quod ergo Tiberii, sive ut ille existimat, Claudii temporibus Agrippinae Praetorium fuit, hoc Severi tempore Armamentarium est factum nominatumque, Theodosii vero aetate, qua confecta creditur illa tabula; & certe diutius Augusti domus perierat, quam Severi saeculo, rursus Agrippinae Praetorium esse coepit.

Mitto alia & potius ad Britannicam revertor. Ea autem cum in Frisia inter Septentrionalia Rheni ostia reperta sit, certum est, illam haud longe a Brittenburgo natam fuisse, & si vera est conjectura, quam supra dixi, Castra illa Germanici non procul a Rheno fuisse collocata, verisimile est, herbam illam nec non locum Britannorum, qui herbae istic natae nomen dedit, Rheno proximum fuisse & Brittenburgo. Hoc si verum est, utique porro suspicari licet, Britannos, a quibus Brittenburgo nomen est datum, utramque Ostii Rhenani ripam tenuisse. Verum quanquam haec probabili ratione ita disputantur, nullum tamen periculum sit sententiae nostrae, qua a Britannis Frisiam illam incolentibus, Britannicam dictam opinamur, si quis in remotioribus a Rheno locis, Castra Germanici fuisse,

ſe, & herbam illic inventam doceat. Multa enim ad Oceanum loca Galliae & Germaniae, Inſulae ſuae oppoſita, Britannos inſediſſe putamus, & forte inde nomen *Berte* & *Cappelberte* oppidis aut pagis ad Amiſiam, ex quibus hic Dullarti undis hauſtus pridem ſubſidit, vide Ubbonem Emmium rerum Friſicarum libro XV. pag. 222. memoratur & *Berdum* id eſt *Bertheim*, in Friſia Orientali, qua Harlingenſis Regio eſt inter Amiſiam & Jadam omnes, quae appellatio parum, imo nil fere diſcrepat a Berthemo Clivenſis Ducatus pago, cui nomen Britti Britanni Incolae inpoſuerunt, ut ſuperiore capite oſtendi. Ad Amiſiam autem inque locis Amiſiae proximis habuiſſe Caſtra Germanicum Caeſarem, ambigi non poteſt. Tu vide, quae Tacitus Annalium libro I. cap. 60. & 63. & libro II. cap. 23. Quin & loca paludoſa, quae hodie *Bourtange* dicuntur, Amiſiae & Dullarto vicina, inter Friſiam, Drentiam & Monaſterienſem Dioeceſin a Britannis nomen inveniſſe videntur. Lipſius ad Tacitum Annalium libro I. cap. 63. Britaniae uligines nominat, noſtraque lingua *Bretanſche Heyde* appellari ſcribit, atque inde Britannicam herbam appellatam credit, tamenſi de Britannorum habitatione in his locis nil cogitaſſe videtur; imo vero ut a Britannis diſtinguat, Bretannicam ſcribi mavult, credo ex Dioſcoride περὶ ὕλης ἰατρικῆς libro IV. cap. 2. cum certum ſit Graecis per e ſcribi inſulae nomen, a qua conſuetudine nec ipſi Britones abeunt, ut ante docui. Quod ſi & alia loca per hos tractus ſcrutari libet, haud pauca deprehendemus a Brittis vel Britannis nominata. In his utique memorandus vicus cis Lavicam prope Leovardiam, cui *Britzum* nomen eſt: & ne de origine dubites, ejuſdem nominis vicum in Britannia Inſula ſupereſſe cognovi. Quandoquidem autem Britanni per has oras ſparſim habitaſſe inveniuntur, dubitavi aliquando an hinc explicandus auctor Hiſtoriae Landgraviatus Thuringiae, cum Thuringos in Anglia, Britannia & Friſia a mari expulſos ſcribit. Angliam namque Britanniamque inſulanum aut transmarinam hoc loco non intelligi, ſed eam quae in Saxonia fuit, unde & Angli Inſulani originem ducunt, quiſque videt. Adderem etiam hoc loco, quod Auctor Chronici magni Belgii Hunnorum Hiſtoriam memorans, Brittones interpretatur Friſones; & quae porro Jacobus Eyndius in Chronico Zelandiae cap. XVII. aliique rerum Batavicarum Scriptores de Britannico littore comminiſcuntur: niſi intelligerem, Britannos Inſulanos etiam Friſones recte dici; & in Eyndio

plura refutanda quam probanda reperirem. At vero quum innumera Britannicorum populorum vestigia sunt per Hollandiam & Frisias, quis Hadrianum Junium secutus in Historia Bataviae cap. XV. pag. 366. a voce *Britten*, quam cespites notare scribit, herbam Britannicam repetere velit, ob id quod ea in cespitibus nascitur? Kilianus Dufflaeus quidem in Etymologico Teutonicae linguae vocem *Britte*, *Brutte* Hollandis & Sycambris usitatam scribit, & vertit cespitem vel frustum cespitis. Sed, ut puto, nil haec interpretatio conturbat rationes nostras. Cespes vel cespitis frustum, quod plerumque quadrata forma a gleba resolvitur, ea ratione *Brit* & *Bret* appellamus, qua asserem quemque oblongum quadratumque *een Bret* dicimus, vulgatius tamen hodie est *een Bort*, atque inde *verkeer-Bord*, *uithang-Bord*, *tafel-Bord*, quadram dixerunt Romani, quod quadrata forma erat; non tamen apud Romanos magis, quam Majores nostros. Videmus ergo, non proprium hoc nomen cespitibus dictum, sed multis rebus commune fuisse. In perversam autem de nomine Britannicae opinionem adduxit Junium is error, quod existimavit esse herbam cochleariam, *lepel-bladen* nominamus, quam dicit in aggerum molibus, quae ex cespitibus vallantur, copiose nec alibi temere provenire; quod Frisiae Incolis existimandum relinquo, certe in his regionibus, quas incolo, moles illas ejusmodi herbas ferre non memini. Sed fac cochleariam in aggeribus nasci in Frisia, nil hoc ad Britannicam, quam utique a cochlearia distinguunt color & forma. De Britannica Plinius, *folia habet oblonga & nigra*, *radicem nigram*. & Dioscorides adsimilat lapatho sylvestri libro IV. cap. 4. quae non nisi ignarissimus de cochlearia dixerit. Addit Plinius florem Britannicae a Frisiis *Vibbones* vocari, quae vox hodiedum in his vicinisque terris usurpatur ad significandum calicem vel corticem, ut Plinius nominat, qui sub rosae foliis est, & semina continet; credo quod Britannici flores parili forma fuerunt, id quod similiter abhorret a Cochlearia. Verisimilior hac nominis origine, quam Junius est commentus, forte illa nonnullis putabitur, Britannicam a colore *Brit* nominatam esse. Sed *Brit* color id est variegatus, nec herbae nec radici ejus recte aptabitur, utramque enim nigram cognovimus. Unum opponi posse video opinioni nostrae, qui fiat, ut Britannorum eorum, qui habitarunt inter Frisios, & a quibus Britannicae herbae nomen est inditum, nec Plinius ipse, nec Scriptores alii meminerint. Verum hic scrupulus nullo negotio eximitur.

Nam

Nam five Britanni hi Rheni medii ostium tenuerunt, iidemque sunt illis, unde Brittenburgus nomen accepit, sive diversi, ultra Flevum egerunt, numero illi tam pauci fuisse videntur minutique per nationes alias dispersi, ut gentem peculiarem aut populum Scriptoribus memorandam non effecerint: quare & multis ignorati fuerunt; imo misti tandem Frisiis aliisque populis, in quorum terra consederunt, nomen & origo paullatim periit, manente tamen nonnullorum locorum & herbae nomine, quam quia primi ostenderant, in suo, quem habitarunt, aut primo loco inventam, vicini omnes illorum nomine signarunt. Quo fato autem ad has terras, ut & in Germaniam reliquam Galliasque devenerint Britanni, deinceps a me exponetur.

CAPUT V.

Alius Plinii locus examinatur. Adversus Philippum Cluverium antiqua Plinii lectio adseritur. Male Critici populum & locum delent, uni tantum Scriptori memoratum. Quanta Plinii fides in rebus Germanicis. Multarum Gentium migrationes ignorantur, ut Gallorum singulorum in Italiam, Germanorum in Galliam. Nominum similitudo easdem Gentes in diversis terris prodit. Tungrorum sedes in Velavia, Zutphania & Trasisalania adversus Cluverium demonstrantur. Britanni in Gallia habitarunt. Male Cluverius inde Briannos *procudit. Trajectus a Gessoriaco in Britanniam omnium, ex continenti in Insulam, brevissimus Cluverii & aliorum audacia perstringitur in submovendis populis antiquis. Chauci in Frisia ad Rhenum. Britannorum habitatio in montibus Hanoniae.*

QUandoquidem autem de iis Britannis diximus, qui ultra Rhenum in Germania degebant, secundum nunc est, ut ad eos nos convertamus, qui cis illum amnem habitarunt, id est in Gallia, Galliam namque & Germaniam Rhenus limes determinavit, redituri deinceps ad Britannos eos, qui Rheni ostium habuerunt; quorum po-

potissimum caussa hanc disputationem instituimus. Littus autem Oceani lustrantibus primo loco occurrunt Britanni pago Gessoriaco atque Ambianis vicini. Horum memoriam idem Plinius servavit, qui & sedem ita describit libro IV. Naturalis Historiae cap. 17. *A Scaldi incolunt extra Toxandri, pluribus nominibus. Deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur,* BRITTANNI, *Ambiani, Bellovaci, Hassi.* In littore hos Britannos habitasse, aut certe non procul a littore ex populorum situ, qui iis junguntur, conjicere licet, quorum sedes non incertae sunt, quae in Picardia proximisque Picardiae provinciis esse cognoscuntur. Verum gravem hic adversarium nactus sum Philippum Cluverium, qui in Germania antiqua libro II. cap. 27. non Britannos hic commemorari putat, sed Briannos. Verum expendamus Viri rationes. *Ceterum*, inquit, *pro Briannis vulgata exemplaria habent* Britannos, *unde quidam arbitrantur, hos e Britannia in hoc littus transmigrasse. Verum hujus rei quia nullum apud rerum Auctores indicium aut vestigium, haud temere eorum sententiae accesserim. Nam ante Caesarem, sive ipsius Caesaris tempore nullos heic fuisse Britannos facile e commentariis ejus perspicitur. Quod si fuissent, haud dubie de horum quoque e Britannia in Belgicam transmigratione meminisset commentariorum libro V. Ubi quorundam Belgarum in Britanniam transgressum memorat. Post Caesarem vero, si vel Claudius vel alius Imperatorum traduxisset, certe non minus de his in monumenta relatum fuisset, quam de Ubiis, Sicambris, Cattis & Sarmatis in Galliam traductis. Et Tacitus quoque in vita Agricolae, ubi in Britannorum originem disquirit, horum haud dubie meminisset. Veri similius igitur est, populos hos partem fuisse Atrebatium, nomine Briannos, ex quo vocabulo, & Gentis e regione Britanniae situ scioli quidam finxerunt Britannos.* Quanquam hodie plus otii mihi accidit, eo tamen non ita abundo, ut singula, quae aliena in his a sententia mea sunt, aut refutem aut tangam. Julii Caesaris tempore, si Cluverio fides, in ora Gallica Britanni nulli fuerunt, non etiam tempore Claudii; non aliam ob rationem, nisi quia eorum non Caesar meminit, non Tacitus, non etiam Claudius traduxit. Haec ratio si valet, necesse est, Britannos omnes ex omni Gallia atque Germania iisque locis expellamus, in quae eos cum aliorum Scriptorum auctoritate, tum iis indiciis, quae in rebus antiquioribus persuadere solent, reduximus atque adseruimus. Imo si

omnes

omnes proscribendi sunt populi, quorum illi Scriptores non meminerunt, aut qui traducti non leguntur: quanta pars nobilissimorum populorum, imo gentium etiam atque nationum peribit? Aut si Plinio fides deroganda in iis Germaniae Galliaeque populis recensendis, quos alii omiserunt, & praesertim Caesar, Tacitusque praeterierunt, heu quanta populorum clades fiet! Atque ut de aliis non dicam, ex uno hoc capite, in quo Britannos Gallicanos memorat, quot deleti interibunt! Mitto Julium Caesarem & Tacitum, ecquis aliorum Geographorum aut Historicorum antiquorum praeter Plinium, in iisdem Galliae locis commemoravit *Oromansacos*, *Hassos*, *Castologos*, *Ulbanectes*, *Rinucios*, *Frisiabones*, quos simul cum Britannis ignoratos aliis Scriptoribus in eodem capite conjunxit Plinius? Et tamen nec ipse Cluverius aut alius quispiam recentiorum Geographorum aut nomina aut loca eorum immutare ausus est. Nolim autem mihi aliquis hic Plinii dubiam fidem objiciat. Non quidem nego, lapsum eum crebro, ut in opere immenso, vario & multiplici; potissimum tamen in iis eum offendisse intelligimus, quae aliorum fide & narratione tradidit. Hos autem Populos Galliae indictos aliis cognovisse eum & peragrasse putem illo tempore, cum in vicina Germania, quae ad Scaldim amnem usque porrigebatur, militaret. Ut autem incredibili fuit animadvertendi quaeque industria, ita non mirandum, si de locis, quae adiit, diligentius ea commemoret, quae alii neglexerunt & praeterierunt. Similiter invalidum est illud argumentum Cluverii, quod ducit a silentio Scriptorum Veterum, de Britannorum horum, ex Insula in Galliam, trajectu. Quia namque Veterum nemo narravit, quo tempore hi Britanni ex Insula sua egressi sedes in Gallia occuparint, ideo ex Insula egressos & in Gallia sedes occupasse negat. Sed vicissim peto a Cluverio, ut singulorum populorum, qui ex Gallia superatis Alpibus in Italiam, aut ex Germania transmisso Rheno in Galliam transgressi sunt, migrationes & tempora migrationum doceat. Italiam namque inde ab Alpibus ad Ancona usque & ultra etiam, Galli insederunt. Oram autem sive ripam Rheni Gallicam a fontibus ad Oceanum Germani. Innumeri in utraque terra populi sunt, alii aliis dicti, pauci omnibus. Pauci ex aliis terris eo traducti aut sponte commeasse a Scriptoribus memorantur, multo minus tempus adjicitur, quo illuc devenerunt; & tamen singulos ex aliis terris devenisse, & eo migrasse constat, atque ut Galliae Cisalpinae, ita Ger-

 maniae

maniae Cisrhenanae, sive superiori & inferiori, nomen dedisse. Tametsi ergo veterum Scriptorum monumentis de migratione populi alicujus nihil proditum est, ex nominis tamen similitudine & locorum vicinitate eam arguere atque intelligere licet, ipsique Scriptores veteres inde eam haud raro arguerunt. Exemplorum magna vis est apud Herodotum, Strabonem, Diodorum Siculum. Ipse quoque Poetarum Latinorum sapientissimus Anchisen inducit Aeneidos libro III. ex iisdem locorum nominibus Gentis Phrygiae Origines a Cretensibus repetere, ita namque v. 105.

Mons Idaeus ubi, & gentis cunabula nostrae.

& III.

Hinc Mater Cultrix Cybele, Corybantiaque aera,
Idaeumque nemus: hinc fida silentia sacris,
Et juncti currum dominae subiere leones.

Eadem sane ratio dudum nos inpulit, quantumvis invito iterum Cluverio, Antiquae Germaniae libro II. cap. 20. ut Tungrorum sedes & nomen in Germania Transrhenana antiquissimis temporibus, & ante Julii Caesaris in Galliam expeditionem fuisse opinemur, quia hodiedum istic superest; vicique & praedia per Velaviam, Zutphaniam Transisalaniamque, fatentur.

Sed ad Britannos redimus Gessoriaco proximos, atque ad Cluverii de iis sententiam. Quod si autem Cluverius non perfert in illo loco, in quo Plinius Britannos recenset, populum, nisi aliis Scriptoribus memoratum, unde, quaeso, suos Briannos repetet? Quem eorum Auctorem dabit? Nullus enim mortalium, si a Cluverio discesseris, eorum unquam nomen protulit. Quod si ergo verisimilitudine disputandum, quae in rebus antiquis tantum, quantum ipsa veritas, valet; quid, quaeso, majorem fidem habet, cum certum sit, Britannos multa loca Germaniae, nonnulla Galliae incoluisse; Briannos ignoratum omnibus populum, an Britannos, ad Gessoriacum, atque in ultima Galliae ora, quae exiguo freto ab insula sua distinguitur, habitasse? Hoc sane, nisi multum fallor, illa Cluverii opinione non tantum verisimilius, sed verissimum etiam videbitur. Omnem enim Britanniam si circumnaviges, continenti eam nullibi propiorem reperies, quam ad Gessoriacum, inde Caesar Trajectum hunc brevissimum scribit in Commentariis belli Gallici libro IV. cap.

5. &

5. & commodiſſimum libro V. cap. 1. Proximum Plinius libro IV. cap. 16. Iccius autem Portus idemne ſit Geſſoriaco praeclaris Viris Cluverio, Chiffletio, Somnero diſputatum memini, nec hujus loci eſt a nobis inquiri. Hoc ſcimus Geſſoriaco Claudium Imperatorem in Britanniam, cum bellum in eam transferret, tranſmiſiſſe, vide Suetonium in Claudio cap. XVII. & videri hunc portum Morinorum Britannicum dici a Plinio libro I. cap. 23. Quod ſi ergo in alias terras longinquiores quacunque tandem de cauſſa (de cauſſis autem migrationis mox diſceptabitur) nonnulli Britanni ultra Oceanum novas ſedes quaeſitum ierunt; quanto credibilius eſt, exiguum hoc fretum eos ſuperaſſe, atque in proximo Patriae ſuae loco conſediſſe, collectaque iſtic ſemel paullatimque multitudine Plinio diligentiſſimo Scriptori, cum hujus regionis locos populoſque accuratius, quam ceteri Geographi recenſeret, occaſionem dediſſe, ſui quoque mentionem injiciendi? Atque ut libere dicam, quae ſentio; Nequaquam mihi probatur eorum Virorum inſtitutum, qui urbes, Gentes & Populos ab uno tantum Scriptore memoratos, eliminandos ac delendos praecipiunt, ob id ſolum, quod ab aliis praeteriti & memorati non ſunt. Datum illud fortaſſe eſt magnis Viris & Heroibus, ut Herculeo auſu proſternant omnia & conficiant, quae morantur, nobis puſillis ignoſcant, ſi religioni ducimus hoc modo ad Laudem graſſari. Ignoſcant etiam Magni Cluverii manes, ſi Chaucos, Sturios, Friſaevones in ſedibus a Plinio adſignatis, retinendos contendimus, unde eos Cluverius vi armata & nullo jure deturbare adnititur. Chaucos quidem ad Rheni oſtium medium etiam Peutingerorum tabula collocat. Sed illud huc non pertinet. Non omittendi vero hoc loco montes ſunt in Hannonia, quae Belgii regio eſt, Picardiae finitima, in qua ſimiliter montes BRETTEN nomine ab Incolis dicti celebrantur. Fertur autem fama, & tenet eruditos Viros opinio, a Britannis eos dictos fuiſſe, ut teſtatur Camdenus in Inſulis Britanniae.

CAPUT VI.

Britannorum crebrae migrationes ex Inſula. an omnes navibus corio conſutis uſi? male hoc Solinus de Britannis omni-

bus tradidit. De Insula Micti. Antiquissimis temporibus homines plures ex Insula in continentem, quam ex hac in Insulam trajecerunt. Ellendig, id est Insulanus. Galli vetustissimi in Britanniam non commigrarunt: Gallorum & Cimbrorum expeditioni in Galliam & Graeciam an Britanni interfuerint? Britomarus, Britannus an Boius fuerit. Quae caussae Britannos adegerint novas habitationes extra Insulam quaerere. In his caussis memorantur. 1. *infinita hominum multitudo in Britannia.* 2. *Bellorum cupiditas.* 3. *Matrimoniorum foecunditas promiscua Venere.* 4. *Agri inculti.* 5. *Regum & Principum multitudo & continua dissidia atque in vicinos latrocinia. Bunduica Regina bellatrix. Romani a seditiosis Britannis in Insulam vocati. Caesar a Trinobantibus, a Berico Claudius. Regulus Hibernia expulsus ab Agricola. Adminius Britannia ejectus, a Caligula est exceptus. Exigua Britannorum manus cum Adminio in Batavorum Insulam ad Caligulam venit. Minuti populi Britannia egressi, & majoribus Gentibus in Gallia Germaniaque misti nomen suum amiserunt. Expeditio Saxonum & Anglorum, horumque in Galliam fuga paene praetermissa Scriptoribus Romanis & Graecis. Procopii inperitia in rebus Britannicis notata. An loca extra Insulam a Britannorum Castris nomen acceperint? in quibus terris militarint Britanni? Urbs* Passau *a Batavorum Castris dicta.* Breucomago *ad Rhenum an a Breucorum coborte nomen? Hiberna hujus Cohortis ad illum fluvium. Monumenta antiqua illustrata & emendata.* O *distinctionis caussa additum in lapidibus vetustis. Brittonum Cobors in Bavaria & Carinthia. Inscriptio emendata a Gudio prolata. iterum lapis expositus. Sententia Scaligeri, Gudii, Reinesii, Keysleri inprobatur.*

tur. Ordovices *Britanniae Populus. eorum ſedes demonſtrantur.* Brigantes *in variis terris.* Brittium *Luſitaniae. Inſula* Brettotia, *quae amnem* Brettium *habet. Urbs* Brettus.

POſteaquam oſtendimus ex locorum nominibus aliiſque argumentis, Britannos aliquot extra Inſulam atque Oceanum inhabitaſſe regiones, convenit, ut doceamus, migrationem hanc in alias terras ab eorum inſtitutis alienam non fuiſſe. Ut autem populi ſeptentrionales omnes ſive inteſtinis & domeſticis ſeditionibus vicinorumque injuriis & armis ejecti, ſive fame & rerum inopia, aut urgente multitudine compulſi, ſive melioris terrae deſiderio commoti, ſive tandem quacunque de cauſſa, vide Strabonem libro VII. pag. 291. ſedes ſuas crebro mutarunt; ita etiam Britanniae Incolae haud raro iiſdem cauſſis adacti novam Patriam extra Inſulam ſuam quaeſiverunt. Navibus uſi ſunt, ſi Julio Solino fides, ex viminibus & boum tergoribus confectis. De quibus ille haec cap. XXII. *Navigant autem vimineis alveis, quos circumdant ambitione tergorum bubulorum.* Solinus haec, ut pleraque accepit a Plinio, qui libro IV. cap. 16. fide Timaei Graeci hominis & rerum Britannicarum parum gnari refert. Neque tamen Plinius omnes Britannos ejuſmodi navigiis uſos dicit, ſed eos tantum memorat, qui Mictim inſulam petebant. *Timaeus*, inquit, *Hiſtoricus a Britannia introrſus ſex dierum navigatione abeſſe dicit inſulam Mictim, in qua candidum Plumbum proveniat. Ad eam Britannos vitilibus navigiis corio circumſutis navigare.* Exiſtimarim autem, firmioribus navibus eos in Galliam & Germaniam trajeciſſe. Non nego, ab iis qui Britannorum res moreſque ſcriptis mandarunt, primaſque ejus Inſulae Origines ſunt perſcrutati, plures memorari, qui ex vicinis populis atque e continente in eam Inſulam commigrarunt, quam qui inde in continentem trajecerunt. Sed & nemo, ut puto, ibit inficias, cum ante Julium Caeſarem ignota Romanis Inſula a Claudio Imperatore aperta, a Julio Agricola auſpiciis Domitiani, & a Septimio Severo domita demum, penetrata & prorſus perſpecta ſit, conjecturis ea ac ſuſpicionibus niti, quaecunque de rebus Britannorum ante haec tempora geſtis feruntur. Nam cum acciperent ejuſdem nominis populos in Inſula,

quos extra Insulam cognoverant, in opinionem mox venerunt, eos ex continente terra in Insulam delatos, quum probabilius sit, ex hac in illam plures & lubentius homines profectos. Ingenium namque mortalium abhorret a mari, neque id experienbatur olim, nisi premente necessitate quae in Gallis nulla, in Britannis multa fuit. Abhorrebant etiam prisci mortales eadem ratione ab Insulis, quarum Incolas *ellendige* a priscis Germanis Gallisque appellatos arbitror, quae vox nunc miseros atque aerumnosos adsignificat. Antiquissimarum autem rerum Britannicarum memoriam Drysidas sive Druidas sanctissimos Britannorum Gallorumque Sacerdotes, conservasse puto; qui teste Ammiano Marcellino libro XV. cap. 9. ab exteris *insulis* in Galliam populos venisse prodiderunt: exteras autem Insulas has Britannicas esse, ratio ipsa monet. Nulla autem caussa adegit Gallos quantumvis proclives ad solum vertendum, cur truci pelago vitam committerent, quum omnis iis Europa antiquioribus temporibus pateret, laetissimaeque regiones Italia atque Hispania in proximo invitarent, quas & frequentes praesertim Italiam dudum ante Caesaris in Galliam adventum occuparunt. Imo si vera sunt, quae Camdenus de Britannia pag. 34. ex Scriptoribus priscis docet, Britanni permisti fuerunt Gallis & Cimbris, qui egressi e Patria Italiam Graeciamque vastarunt, quorum illi ipsam etiam Asiam sunt ingressi & ad Pontum Euxinum sedes fixerunt, de quibus Justinus libro XXXII. cap. 3. Idem quoque Camdenus Britomarum Insubrum Regem, de quo Florus libro II. cap. 4. Britonem fuisse dicit, quem tamen M. Velserus Annalium Bojorum libro I. cap. 18. & 19. Bojis suis vindicat. Uter verius alii judicent, equidem hoc Gentis & Patriae studio dandum censeo, quod etiam, cum nimium est, crimine caret. Quae autem caussae ac necessitates Gallos in alias terras expulerunt, eaedem Britannos in Galliam aliasque vicinas regiones, id est, Bataviam Frisiamque adegerunt. In his est hominum infinita multitudo, de qua Caesar in Bello Gallico libro V. cap. 12. Dicit quidem, eam multitudinem potissimum Belgarum esse, sed quum praedae ac belli inferendi caussa ex Belgio in Insulam illi transierant, intelligimus, Britannos αὐτόχθονας (tales in Insula fuisse docet Caesar eodem cap. 12.) ex his sedibus ejectos, coactos fuisse novas terras habitandas quaerere, & quum vicina Gallia Germaniaque loca vacua praeberet, eo nonnullos trajecisse testatur quoque ipse Caesar libro IV. cap. 20. Gallis crebra auxilia ex Britannia missa fuisse, quum ipse in Gal-

Gallia Bellum gereret, imo eam sibi caussam expeditionis in illam Insulam fuisse scribit. Adde his matrimoniorum foecunditatem, non quae hodie est hac morum sanctitate, sed quae olim fuit, vaga paene & promiscua Venere, de qua Dion Cassius libro LXXVI. pag. 866. ταῖς γυναιξὶν ἐπικοίνοις χρώμενοι, καὶ τὰ γεννώμενα πάντα ἐκτρέφοντες. *Utuntur promiscuis Uxoribus, & quidquid ex iis nascitur alunt.* Hunc sequitur, ut solet, Joannes Zonaras Annalium libro XII. cap. 10. Qui autem fieri potuit, ut una Insula quantumvis magna, tantorum annorum sobolem caperet, aut si cepit, aleret ac sustentaret? praesertim quum prisci illi Britanni, qui interiora habitabant, atque e Gallia non advenerant, terram negligentius coluisse aut frumenta sevisse dicantur. Caesar cap. 14. *Interiores plerique frumenta non serunt, sed lacte & carne vivunt.* De iisdem Dion μήτε τείχη μήτε πόλεις, μήτε γεωργίας ἔχοντες, ἀλλ' ἔκ τε νομῆς καὶ θήρας ἀκροδρύων τέ τινων ζῶντες. *Nec habent moenia nec urbes, nec agros colunt, sed & pastura & venatione fructibusque nonnullarum arborum victitant.* Neque aliter Zonaras. Imo quod Procopius de sua aetate, id crebro ante factitatum opinor, qui de bello Gothico libro IV. cap. 20. τοσαύτη δὲ ἡ τῶν ἐθνῶν πολυανθρωπία φαίνεται οὖσα, ὥστε ἀνὰ πᾶν ἔτος κατὰ πολλοὺς ἐνθένδε μετανιστάμενοι ξὺν ταῖς γυναιξὶ καὶ παισὶν, ἐς Φράγγους χωροῦσιν. Οἱ δὲ αὐτοὺς ἐνοικίζουσιν -- γῆς τῆς σφετέρας τὴν ἐρημοτέραν δοκοῦσαν εἶναι. *Tanto hominum numero gentes abundant, ut inde singulis annis non pauci cum uxoribus migrent ad Francos, qui in suo ditionis solo, quod desertius videtur, sedes illis adscribunt.* Procopii autem aetate Franci in Gallia habitabant. Adde porro minuta imperia, eaque quae plurimis, id est a populo, non ab Rege gubernabantur, & quotidiana in vicinis latrocinia. Consule praeter eos, quos modo nominavi Tacitum, in vita Julii Agricolae cap. XII. ubi de Britannis. *Olim regibus parebant, nunc per Principes factionibus & studiis trahuntur. Nec aliud adversus validissimas gentes pro nobis utilius, quam quod in commune non consulunt. Rarus duabus tribusve Civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus, ita dum singuli pugnant, universi vincuntur.* Pomponius Mela quoque libro III. cap. 6. *caussas autem* inquit *& bella contrahunt, ac se frequenter invicem infestant, maxime imperitandi cupidine, studioque ea prolatandi, quae possident.* Inde Bunduica in ea oratione apud Dionem libro LXII. cap. 703. qua Britannos suos ad arma Romanis inferenda cohortatur, dicit, se Britannis imperare, qui non agros colere, non artes tractare,

sed

ſed bella gerere optime didicerunt γεωργεῖν μεν ἢ δημιουργεῖν οὐκ εἰδότων, πολεμεῖν δ' ἀκριβῶς μεμαθηκότων. Victus ſi victori ſervire nolebat, quae crebro ut in Gente praeferoce, contumacia, Patriam relinquebat, Inſula excedebat. Tanto autem promtius ſedes ſuas migrabant, quod eos tectorum & cultus expertes facile quaevis terra alebat, quare eadem Bunduica ἡμῖν δὲ δὴ πᾶσα μὲν ποία καὶ ῥίζα σιτός ἐστι, πᾶς δὲ χυμὸς ἔλαιον, πᾶν δ' ὕδωρ οἶνος, πᾶν δε δένδρον οἰκία. *Nobis autem quaevis herba & radix cibus eſt, quilibet ſuccus oleum; omnis aqua vinum, omnis arbor domus.* Caeſarem quoque jam ante Trinobantes, & Mandubratius adoleſcens, iniquo Caſſivellauni imperio, a quo Imanuentius Mandubratii Pater occiſus fuerat, preſſi, in Britanniam acciverant, teſte ipſo Caeſare in Commentariis Belli Gallici libro V. cap. 20. Quin a victis ulciſcendi cauſſa in Inſulam ſemper fere Romani evocati videntur. Nam & Dion tradit libro LX. pag. 677. Bericum eadem cauſſa ex Inſula expulſum Claudium Imperatorem Romanum concitaſſe in Britannos. Tacitus quoque auctor, Regulum ex Hibernia a Domeſticis pulſum exceptumque eſſe ab Agricola. Vivebant autem Hiberni more fere Britannorum, vide in vita Agricolae cap. XXIV. Is Bericus, qui videtur inter ſuos Princeps fuiſſe & partium caput, an plures ſecum ex Inſula eduxerit, non mihi liquet; haud obſcure tamen id colligitur ex Suetonio, qui in Claud. cap. 17. ſcribit tumultuatum eo tempore fuiſſe ob non redditos a Romanis *transfugas;* ſed de Adminio Cinobellini Britannorum Regis filio id diſerte affirmat Suetonius in Caligula cap. XLIV. *Nihil autem amplius, quam Adminio Cinobellini Britannorum Regis filio, qui pulſus a patre cum exigua manu transfugerat, in deditionem recepto.* Transfugerat autem ille ex Britannorum Inſula ad Caligulam, morantem eo tempore in Batavorum Inſula, a quo & una cum comitibus fugae locum in ea regione habitandum accepit, ut poſtea demonſtrabimus. Paullus Oroſius Hiſtoriarum libro VII. cap. 5. ſcribit, oberraſſe hunc Adminium. Unde ſuſpicari liceat, erraſſe eum ad novas ſedes quaerendas ante extra Inſulam atque in Gallia, quam certum locum & fixam habitationem a Caligula accepit.

Sed hoc prae ceteris obſervari velim, exiguam manum Britannorum fuiſſe, quae cum Rege ſuo Adminio relicta Patria in Bataviam venit. Manum hanc exiguam unius populi fuiſſe, ſive unius δυναστείας, ut Strabo nominat, cujuſmodi δυναστεῖαι in hac Gente complures fuerunt. Quae paucitas ad exteras Nationes Gallorum, Germano-

manorumque delata vix ullo numero fuit, & a multis Geographis neglecta est. Quam sane caussam opinamur, cur raro atque a paucis trajectus Britannorum in alias terras & sedes memorentur. Verum quid miramur paucorum egressum ex Insula silentio esse praetermissum a Scriptoribus Romanis Graecisque? Quum ex utrisque vix unus sit, qui plene Anglorum Saxonumque irruptionem & dominationem, secutamque inde Britannorum fugam in Galliam commemoret? Neque autem exigua Britannorum manus fuit, quae exosa exterorum tyrannidem illa tempestate Insulam suam reliquit & novas in Gallia sedes quaesivit; occupavit namque quidquid terrarum ad Ligerim Oceanumque amplissime patet, & hodie Britanniae minoris nomine in Francia designatur. Certe Zosimus, Zonaras, Theophanes, Cedrenus quique alii sunt nobilissimi per haec proximaque tempora, quibus illa migratio accidit, Historici eam praeterierunt. Procopius autem usque adeo rerum Britannicarum ignarus fuit, ut, cum alios populos in Britannia vel Brittia ex scriptis sui superiorisve saeculi, aut ex sermonibus aliorum cognovisset, quam antiquioribus Scriptoribus in ea Insula memorantur, Anglos nempe Saxones aliosque; Hos non veteris Britanniae sed alterius Insulae incolas existimarit. Sed de Procopii Brittia mox dicendi locus erit.

Quae usque adhuc disputata sunt a me, eo potissimum spectarunt, ut docerem Britannos ex Insula profugos, aut sponte melioris terrae fortunaeque spe egressos sedes per Galliam Germaniamque cepisse, iisque nomen suum inposuisse. Adseverare tamen non ausim, nulla omnino in Germania aut Gallia loca esse, tametsi usque adhuc nulla mihi cognita sunt, quae aliunde a Brittis vel Britannis nomen acceperint originemque trahant. Potuit namque fieri, ut a Cohortibus Alisve Britannorum, quae inter Romanorum auxilia stipendia fecerunt, iis nomen haeserit. Soliti enim Romani copias ex Provincialibus conscriptas militiae jure in diversas nonnunquam terras mittere, idque deflet Civilis Batavus apud Tacitum Annalium libro IV. cap. 14. *Instare delectum, quo liberi a parentibus, fratres a fratribus, velut supremum dividantur.* Quin Brittones in notitia Imperii sub dispositione illustris Magistri militum per Illyricum, item sub dispositione Viri spectabilis Ducis Thebaidos recensentur, & cum Viro illustri Magistro Equitum Galliarum intra Gallias, quin & in Hispania aliisque in locis militasse memorantur, haud aliter ac Batavi, qui in quascunque terras fuerunt abducti, cer-

te nobilissimae urbi in Vindelicia nomen fecerunt. Contra Breucorum Cohors, quae ex Pannonia conscripta Breucomagum, ut nominatur Ptolemaeo, ad hunc Rhenum nostrum condidit. Hoc sane velim, si per Ammianum Marcellinum & Tabulas Peutingerianas liceret. Illud novimus ex lapide ad Rhenum alicubi eruto (locum ipsum nescio, neque eum significavit Mercator, ex quo descripsit Gruterus pag. DLX. n. 2.) Breucorum Cohortem hiberna ad hunc fluvium habuisse

SASAIVS LICAI
F MILES EX COH
VIII. BREVCORVM
ANN. XXXII STIP XII
H. S. F. H. T. F.

Addimus huic alterum, quem in Agro Bergendalensi ad Cliviam ipsi descripsimus

MARCINVS SVR
CONIS F BREVCV
MIL. EX COH. VIII
BREVC. ANN. XXXV.
STIP. XII. H. S. E.

Dabimus dein & alium, digna enim res, quae de integro agatur. Unam tantum nunc Inscriptionem inde restituo, ex Sponio in Miscellaneis eruditae Antiquitatis pag. 164.

. . CAM. CELSO
AED. PLEB. CERIAL. Q. ADLECT. IN
SENATVS ORDINEM AB DIVO
NERVA TRAIANO AVG. GERMANICO DACICO
PRAEF. COH. BREVCOT. MVNICIPIO SVO
ALBA POMPEIA PATRONO COLONIARVM
MVNICIPIORVM ALBAE POMPEIAE
AVG. BAGIENNORVM
. . . ENS GENVENS. AQVENS. STATIEL.

In

In versu 5 legendum BREVCOR. & si quid ultra tentare licet, legerem non MUNICIPIO, sed MUNICIPI. Vidi saxa in quibus littera O distinctionis notam habebat, an idem hoc loco in lapide habeat, illis, quibus hujus copia fuit, aut etiam nunc est, existimandum relinquo. Imo & alteram adjungo, quae hoc ipso temporis articulo mihi cognoscitur ex Gudii inscriptionibus ab Hesselio curatis, in illis autem pag. CXIX. n. 2.

M. CAMPANIO
M. FIL. M. NEP. FAL.
MARCVLO
PROC. . . . STOR
AD. ME. . . RIVM
ALEXANDRIAE PROC.
PROVINC. CYPRI
PRAEF. EQ. ALAE PARTH
TRIB. COH. PR. HEMESEN
PRAEF. COH. III. BREVICO. P.
. . . . . . NCIA. CYPRO

Sollicitum habuit Gudium, ut ex hujus Epistola IV. perspicimus atque ex praefatione Inscriptionum pag. IV. unde intelligimus etiam versum 10. legi BREVCOP, quod velim mutes in BREVCOR. Sed idem hoc animadversum video illi, qui Indici eorum, qui ad rem militarem & bellicam pertinent in voce COH. III. haec adjecit BREUCOR. *Sicuti nonnullis ex Inscriptionibus reperietis.* De Breucis monuit Plinius libro III. cap. 25. Brittonum Cohortem in Bavaria reperio apud Gruterum pag. XXIV. n. 2. & in oppido Carinthiae idem pag. CIII. n. 13. ubi CHOR. I. FL. BRIT., unde emendo titulum lapidis, quem Gudius acceperat a Bonifacio, editus est novissime in Inscriptionibus hujus pag. CLXXV. 1. ubi FE. BRITTON. Sed dudum eundem ediderat Reinesius Classe VI. n. 128. qui & eum recte atque ex sententia nostra descripsit. Est autem FLAVIA BRITTONUM posterior etiam vox tanquam insueta notata, apposito vocabulo *sic*, credo quod BRITANNICAE Auctor substituendum putavit, ut & Auctor Indicis Regionum hic legit, sed facile caremus hoc indicio. Ad Viennam Galliae quoque ALA I. FLA. BRIT. exhibetur a Grutero pag. DXLI.

 n. 8.

n. 8. & DXLII. n. 7. Quin *ordinem Brittonum* nonnulli ſeſe invenisſe tarunt ad Coloniam Agrippinenſem, ibi certe erutus lapis, cujus haeceſt Inſcriptio.

IN H DD
DIABVS
MALVISIS
ET SILVANO
AVR. VERE
CVNDVS
ORD. BRITO
V. S. L. M.

Hanc ob oculos ponit Gruterus pag. XCI. n. 6. Keyslerus in Antiquitatibus Selectis Septentrionalibus pag. 438. legit non ORD. in verſu 3. ſed ORDO. additque conjecturas Auctoris Indicis Gruteriani, Gudii & Reineſii, quas ibi legi malim, nulla enim harum placet, ſed ORD. vel ORDO hic Ordovicem notat. Non autem incelebre fuit Ordovicum in Britannia nomen, vide Tacitum Analium libro XII. cap. 33. & in vita Agricolae cap. 18. Ptolemaeus eos ad Oceanum Hibernicum collocat, inde a Camuloduno & Brigantum terminis ad Ganganorum Promontorium. Camdenus in expoſitione nominum antiquorum hodie *Northwales* appellari ſcribit. Poſſem nunc, ſi aut tempus aut animus ſuppeteret, migrationes Britannorum non in Germaniam duntaxat & Galliam, de quibus in ſuperioribus diſputavimus, ſed & in alias terras & praeſertim in Hiſpaniam perſequi & cauſſas inveſtigare, cur *Brigantum* nomen, quorum terminos in Britannia modo tetigimus, in Hibernia, Vindelicia atque Hiſpania populis tributum legatur, necnon de *Brittio* Luſitanorum inquirere, Originemque ad Britannos referre. Poſſem etiam de *Brettotia* Hadriatici Maris inſula & fluvio ejus *Brettio*, nec non de urbe *Bretto*, de quibus Stephanus Byzantinus, & Brixia, quam Pontus Heuterus Praepoſitus Arnhemienſis de veterum ac ſui ſaeculi Belgio libro I. cap. 3. a *Britten* Incola Inſulae Britanniae derivat, nonnulla in medium praeferre: Ad extremum liceret etiam ex ſimilitudine nominum populorum in Gallia, Germania, Britannia ſententiam meam munire, ſed quia hae res diſputationem longiorem requirunt, in praeſenti ea mihi praetereunda cenſeo. CA-

CAPUT VII.

Hugonis Grotii & Cluverii sententia rejecta. Brittia *Procopii non in Batavia quaerenda. De ea Procopii locus ad examen revocatur. Quam Britanniam dicit Procopius, alii Scriptores Hiberniam nominant; quam Brittiam; alii Britanniam. Hibernia ad solem occidentem posita, idque Geographorum vetustorum testimoniis probatur. Olivarii error perstringitur. Hiberniae etymon ex Isidoro. Quomodo Britanniae sive Albioni Insulae conveniant, quae de Brittia Procopius. Britannia Rheni ostiis objecta. Media inter Hiberniam & Thulen. Procopii error de Thule, quam Scandinaviam opinatus est. Interpres Latinus Procopii notatus. Veteres Geographi non ex Coeli cardinibus, sed ex Patria sua aut loco, in quo scribunt, regionum situm aestimant. Britannia, non etiam Rhenolandia, habitata aliquando a tribus nationibus, Brittonibus, Anglis & Frisonibus. Frisones etiam Saxones. Saxonum in Britanniam trajectus memorabilis. Franci Galliam occuparunt. In vacuas illorum possessiones inter Amasin & Rhenum ad Oceanum venerunt Saxones. Saxonis Grammatici fides aliis posthabita. Littus Saxonicum longo tractu per Galliam procurrit. Cui qui praefuerint. Stoke* & *Colinus* Chronicorum Rhythmicorum Scriptores *laudantur. Terra inde a Neomago urbe usque ad Oceanum Saxonia inferior dicta. Saxonibus misti Frisii in Britanniam trajecerunt. Horsus & Hengistus origine Frisii a nonnullis censentur. Colinus emendatur & exponitur. Saxones Frisiorum terras occuparunt. Quomodo Saxones Frisii dicantur Procopio. Galli Cisalpini & in-*

colae majoris Graeciae etiam Itali dicti. Justinianus Francis Galliam pactus est. Isidori scriptura castigatur. Saxones agilitate terribiles. Murus Britanniam divisit olim, non Rhenolandiam. Alia a Procopio de Brittia memorata Angliae conveniunt non Rhenolandiae. Batavia inclinato Imperio Romano exhausta delectibus & Barbarorum vastationibus. Abundavit incolis Britannia. Qua caussa Rex Francorum Imperium aliquod suum in Angliae incolas jactarit. Dissentientium argumenta diluuntur. Inperitia equitandi Britannis pariter & Batavis non convenit. Dissensus Veterum de Spatio trajectus ex Gallia in Britanniam. Caesaris scriptura ex Graeco Metaphraste defenditur adversus Casaubonum. Procopii, an librarii error incusandus. Quomodo Procopii error excusetur, quod Britanniam sive Angliam Brittiam nominarit. Insulae omnes ad Albiona sive Angliam Britanniarum nomine dictae. Prae ceteris tamen Albion & Hibernia. Britannia Graecis nonnullis per P scripta. Anonymi Ravennatis an error dicendus quod Hiberniam Scotiam nominavit. is suos Auctores habuit. Semel iterumque correctus. Britannia dicta Microcosmus. multis nominibus & divisionibus distincta. Hinc errores. Scotia muro aut vallo, Hibernia freto a Britannia exclusa. Fabula de transvectione animarum. Procopius cur Albiona Brittiam nominarit. Brettia, maris Adriatici Insula. an Βρεττονία, Βρεττία *Tyrrhenorum.* Βρέττιοι *Graeci, Dionysius* Βρεττίους *Latini* Bruttios *nominant. Etiam* Brittii *dicuntur in monumento antiquo. Verisimile nomen* Brittiae *pro* Britannia *Procopium a Francorum legatis accepisse. Illi ut & ipsi Britanni* Brittos *dicebant non* Britannos.

tannos. *Sequioribus saeculis* Brittones *frequentius*, *quam* Britanni *nominantur* , *non illa nomina diversos populos significant.*

JAm dudum domum respicio , 'atque ex longinqua peregrinatione in Bataviam & ad Brittenburgum redire cupio , sed moram objicit Brittia a Procopio memorata. Ante enim quam arcem ipsam ingredimur , formamque ejus & antiquam supellectilem lustramus , Brittia nobis quaerenda est , quam solus , ni fallor , Procopius describit. Hanc enim partem Bataviae fuisse , cui Brittenburgus caput, opinantur plerique omnes rerum Batavicarum Scriptores. Quanquam autem eorum sententiam haud leviter auctoritate sua corroboravit Hugo Grotius de Antiquitate Reipublicae Batavicae cap. IV. & Cluverius , a quibus non longe abit Altingius in notitia Germaniae Inferioris parte II, voce BRITTIA , nostramque opinionem de Britannorum sedibus ad Rheni ostium Brittenburgumque unice confirmat , facere tamen non possum , quin in alia ab his discedam. Haec autem de Brittia Procopius Bello Gothico libro IV. cap. 20.

Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τοῦτον τῷ τε Οὐάρνων ἔθνει καὶ στρατιώταις, νησιώταις οἳ δὴ ἐν νήσῳ τῇ Βριττίᾳ καλουμένῃ ᾤκηνται, πόλεμος καὶ μάχη ἐγένετο ἐξ αἰτίας τοιᾶσδε. Οὐάρνοι μὲν ὑπὲρ Ἴστρον ποταμὸν ἵδρυνται. διήκουσι δὲ ἄχρι τε ἐς ὠκεανὸν τὸν ἀρκτῷον, καὶ ποταμὸν Ῥῆνον. Ὅσπερ αὐτούς τε διορίζει καὶ Φράγγους καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη, ἃ ταύτῃ ἵδρυνται. οὗτοι ἅπαντες ὅσοι τὸ παλαιὸν ἀμφὶ Ῥῆνον ἑκατέρωθεν ποταμὸν ᾤκηντο, ἰδίου μέν τινος ὀνόματος ἕκαστοι μετελάγχανον. ὧν δὴ ἔθνος ἓν Γερμανοὶ ὀνομάζονται. Ἐπικοινῆς δὲ Γερμανοὶ ἐκαλοῦντο ἅπαντες. Βριττία δὲ ἡ νῆσος ἐπὶ τούτου μὲν τοῦ ὠκεανοῦ κεῖται τῆς ἠιόνος οὐ πολλῷ ἄποθεν. ἀλλ' ὅσον ἀπὸ σταδίων διακοσίων κατ' ἀντικρὺ τῶν τοῦ Ῥήνου ἐκβολῶν μάλιστα. Βρεττανίας δὲ καὶ Θούλης τῆς νήσου μεταξύ ἐστι. ἐπεὶ Βρεττανία μὲν πρὸς δύοντά που κεῖται ἥλιον, κατὰ τῆς Ἱσπανῶν τὰ ἔσχατα χώρας, ἀμφὶ σταδίους οὐχ ἧσσον ἢ ἐς τετρακισχιλίους τῆς ἠπείρου διέχουσα. Βριττία δὲ ἐς τῆς Γαλλίας τὰ ὄπισθεν, ἃ δὴ πρὸς ὠκεανὸν τετραμμένα Ἱσπανίας δηλονότι καὶ Βρεττανίας πρὸς Βορρᾶν ἄνεμον. Θούλη δὲ, ὅσα γε ἀνθρώπους εἰδέναι, ἐς ὠκεανοῦ τοῦ πρὸς τῇ ἄρκτῳ τὰ ἔσχατα κεῖται· ἀλλὰ τὰ μὲν ἀμφὶ Βρεττανίαν καὶ Θούλην, ἐν τοῖς ἔμπροσθέν μοι λόγοις ἐρρήθη. Βριττίαν δὲ τὴν νῆσον ἔθνη τρία πολυανθρωπότατα ἔχουσι. βασιλεὺς εἷς αὐτῶν ἑκάστῳ ἐφέστηκεν· ὀνόματα δὲ κεῖται τοῖς ἔθνεσι τούτοις. Ἀγγίλοι καὶ Φρίσσονες καὶ οἱ τῇ νήσῳ ὁμώνυμοι Βρίττωνες. Τοσαύτη δὲ ἡ τῶνδε τῶν ἐθνῶν πολυανθρωπία φαίνεται οὖσα, ὥστε ἀνὰ πᾶν ἔτος κατὰ πολλοὺς ἐνθένδε μετανιστάμενοι, ξὺν γυναιξὶ καὶ παισὶν ἐς Φράγγους χωροῦσιν. οἱ δὲ αὐτοὺς ἐνοικίζουσιν ἐς γῆς τῆς σφετέρας τὴν ἐρημοτέραν δοκοῦσαν εἶναι. καὶ ἀπ' αὐτοῦ τὴν νῆσον προσποιεῖσθαί φασιν.

Quae

Quae ita verti videas. *Per id tempus Milites, qui Brittiam Insulam colunt, dimicarunt cum Varnis, ex ea caussa, quam hic subjiciam, exorto bello. Trans fluvium Istrum habitant Varni, pertinentque ad Oceanum usque Borealem & Rhenum amnem, qui ipsos ac Francos aliasque vicinas Gentes disterminat. Quicunque olim utramque Rheni partem accolebant, propriis singuli gaudebant nominibus. Earum nationum una appellatur Germanorum vocabulo, omnibus quondam communi. Brittia autem Insula in hoc Oceano sita est, haud amplius CC stadiis procul a littore contra ipsa Rheni ostia, inter Britanniam ac Thulen insulam. Etenim Britannia ad solem occidentem posita, qua extremam Hispaniam spectat, a continente stadia circiter quatuor millia distat. Brittia ultimis objacet Galliae partibus, quae ad Oceanum vergunt, a littore scilicet Aquilonari Hispaniae Britanniaeque. Thule, quantum mortales compertum habent, ad extremum Oceanum septentrionalem submota est. Sed de Britannia ac Thule in superioribus libris disserui. Porro Brittiam insulam nationes tres numerosissimae, suo quaeque sub Rege, habitant. Angli Frisones cognominesque insulae Brittones. Tanta est hominum multitudo, ut inde singulis annis non pauci cum uxoribus liberisque migrent ad Francos, qui in suae ditionis solo, quod desertius videtur, sedes illis adscribunt: ex quo fieri dicitur, ut sibi quoddam, jus in Insulam arrogent.* De eadem Brittia mox idem Procopius. Ἐν ταύτῃ δὴ τῇ Βριττίᾳ νήσῳ τεῖχος ἐδείμαντο μακρὸν οἱ πάλαι ἄνθρωποι, δίχα τέμνον αὐτὴν πολλήν τινα μοῖραν. ὅτι ἡ γῆ καὶ ὁ ἀὴρ καὶ τἆλλα πάντα οὐχ ὁμοίως ἐφ' ἑκάτερά ἐστι. τὰ μὲν γὰρ τοῦ τείχους πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον εὐεξία τε ἀέρων ἐστὶ ξυμμεταβαλλομένη ταῖς ὥραις, θέρους μὲν μετρίως ἀλεεινή, ψυχεινὴ δὲ χειμῶνος· καὶ ἄνθρωποι μὲν πολλοὶ ᾤκηνται κατὰ ταὐτὰ βιοτεύοντες τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις. *In ea Insula Brittia murum longum Veteres aedificarunt, qui partem ejus magnam ab altera dividit; eo quod soli coelique affectiones, ceteraque omnia, utrobique, diversa sunt. Etenim plaga, quae a muro ad solem Orientem porrigitur, coeli salubritate justis anni vicibus inducta gaudet: aestate temperate calida est; hieme frigida: abundat incolis, qui vitam itidem, ut ceteri mortales agunt.* Non equidem erroris absolverim Procopium in iis, quae de Brittia insula & incolarum moribus sive sua sive aliorum fide prodit, quos ea de re se scrutatum dicit. At vero tam insigni offensa lapsum virum eruditum, ut eam partem Bataviae, quam Rhenolandiam appellamus hodie, sive quae Oceano propior est, inter medium ac occidentalem Rheni alveum in Oceano

ceano

ceano collocarit, multis stadiis a continente revulsam, tribus populis habitata, muro distinctam, nequaquam mihi usque adhuc persuadere potui. Quin si non dico a nomine, quod idem est, sed nominis terminatione discesseris paucisque aliis, nihil est in descriptione Brittiae, quod Britanniae & vetustissimorum Scriptorum testimoniis de ea Insula non conveniat. Sed Brittiam, inquiunt, a Britannia distinguit Procopius. Verum ut paucis me & Procopium expediam, dico, Britanniae nomine hunc Hiberniam appellasse; Insulam autem, quam Albiona Graeci, Britanniam Romani, nos Angliam nominamus, Brittiam vocasse, gravi an excusando errore deinceps videbimus. Hoc autem si tenuerimus puto, nos tenebras hujus loci dictorumque Procopii, quae multos sollicitos habuerunt, facile dispulsuros.

Nunc singula excutiamus, quam fieri potest brevissime. Hoc autem animadvertendum est, ad defendendum Procopium, aut demonstrandam Procopii Britanniam Brittiamque, me Geographorum duntaxat veterum rationes & persuasiones sequi, a quibus quam longe hodie discedant nostri temporis Geographi, nemo ignorat. Ille autem Britanniam, quam nos Hiberniam interpretamur, docet ad solem Occidentem positam, qua extremam Hispaniam spectat. Strabo autem libro IV. pag. 201. & Mela libro III. cap. 6. Britanniam atque Hiberniam situ non multum dissimiles tradunt. Hiberniam hic Juverniam nominat, quam inepte Islandiam interpretatur Olivarius in multis ineptus. Ut ergo Britannia ita etiam Hibernia κεῖται κατὰ τῆς Ἰσπανῶν τὰ ἔσχατα χώρας. *Sita est versus extrema Hispaniae.* & hoc dilucide Caesar ostendit Bello Gallico libro V. cap. 12. *Britannia Insula natura triquetra, cujus unum latus est contra Galliam: hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere omnes ex Gallia naves appelluntur, ad orientem solem: inferior ad meridiem spectat. Hujus latus tenet circiter millia passuum D. alterum vergit ad Hispaniam atque occidentem solem, qua ex parte est Hibernia dimidio minor, ut existimatur, quam Britannia, sed pari spatio transmissus atque ex Gallia est in Britanniam.* Adde Plinium Naturali Historia libro IV. cap. 16. Dionem Cassium libro XXXIX. pag. 114. Perspicue magis Paullus Orosius in Historia libro I. cap. 2. *Et quoniam Oceanus habet Insulas, quas Britanniam & Hiberniam vocant, quae in aversa Galliarum parte ad prospectum Hispaniae sitae sunt, breviter explicabuntur.* Sed admodum accommodate Agathemeri verba de Hibernia conveniunt Procopii dictis de Britannia. Vide illius librum de Geographia II. cap. 4. Ἀλλ' ἡ μὲν Ἰουερνία δυτικωτάτη κειμένη ἀντιπαρεκτείνεται μέχρι ἴνδος τῇ Ἰσπανίᾳ.

Et quidem Hibernia plurimum in Occidentem exporrecta aliquantum objacet Hispaniae. nec non Taciti in vita Julii Agricolae cap. XXIV. *Hibernia medio inter Britanniam atque Hispaniam situ, & Gallico quoque mari opportuna.* Imo adeo vulgatum fuit in definitione Hiberniae Hispaniam memorare, ut inde Isidorus occasionem arripuerit Hiberniae etymon ab Iberia Hispanorum arcessendi. *Ibernia*, inquit, Originum libro XIV. cap. 6. *proxima Britanniae insula: spatio terrarum angustior, sed situ foecundior. Haec ab Africo in Boream porrigitur, cujus partes priores Iberiam & Cantabricum Oceanum intendunt, unde & Ibernia dicta.* Non autem Hiberniae magis conveniunt ea, quae de Britannia tradit Procopius, quam Angliae, seu Britanniae, quae de Brittia. Hanc namque Rheni ostiis objectam dicit, inter Britanniam, id est Hiberniam & Thulen. De Rheni ostiis quod dicit, nullus ignorat, neque hic aliter veteres quam recentiores Geographi. Strabo in Geographicis libro IV. pag. 199. ubi de Britannia & tribus ejus lateribus τὸ ἀπὸ Καντίου τὸ κατ' ἀντικρὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥήνου. *Latus a Cantio objectum est Rheni ostiis.* Mela libro III. cap. 6. *Inter Septentrionem Occidentemque projecta grandi angulo Rheni ostia prospicit.* Mitto alios, qui obvii sunt. Perite quoque & vere Brittiam collocat mediam inter Hiberniam & Thulen, modo Thulen hic ex mente Procopii non Islandiam, aut aliam in proximo insulam accipias, sed Scandinaviam seu Norwegiam, Finniam & Sueviam. His enim regnis conveniunt, quae Procopius cum hic, tum alibi de bello Gothico libro II. cap. 15. de Thule monet. Vide Cluverium de Germania antiqua libro III. cap. 39. & Cellarium Geographia antiqua libro II. cap. 4. Pergit Brittiae situm describere his Procopius. Βριττία δὲ ἐς τὰ Γαλλίας τὰ ὄπισθεν, ἃ δὴ πρὸς ὠκεανὸν τετραμμένα Ἱσπανίας δηλονότι καὶ Βρεττανίας πρὸς Βορρᾶν ἄνεμον. Quibus nihil verius, sed sensum Procopii non perceperunt Interpretes, qui ita exponunt Graeca, quasi Brittiam a latere aquilonari Hispaniae Britanniaeque obversam dicat, quod plane adversatur instituto Procopii, ut cuivis non ignaro Geographiae patet & consideranti situm Britanniae, intra quam sitam dicit Brittiam. Verum illud significat, ut Britannia sive Hibernia extremam Hispaniae terram prospectat in Occidentem, ita Brittiam Galliam adspicere, qua haec Gallia Hispanicum & Britannicum mare in Septentrionem respicit. Haec autem tanto verior est interpretatio, quanto magis conspirat cum reliquorum Geographorum traditionibus. Adde autem illis, quos ante nominavimus Geographis Marcianum Heracleoten

in

in Periplo pag. 57. & 58. Cujus vero animum non haec interpretatio explet, quanquam non video, cur explere non debeat, recordetur is veterum Geographorum consuetudinem existimantium regionum situm ex patria sua aut eo loco, in quo scribunt, non vero ex coeli cardinibus; qua ratione eruditissimus Vir Isaacus Vossius Melam expediendum censet, qui inter Septentrionem Occidentemque Britanniam projectam scribit.

Porro quod addit Procopius Brittiam Insulam incoli a tribus nationibus Brittonibus, Anglis & Frisonibus, tam alienum est a Batavia, quam aptum & consentaneum Brittanniae. Quos autem Frisones dicit Procopius, alii Saxones nominarunt & sunt iidem illi, qui cum Anglis Britanniam destitutam Romanorum praesidiis sibique relictam invaserunt, quorum celebratus est trajectus, magis tamen Scriptoribus Anglis & Chronicorum Architectis, quam Romanis & Graecis. Ex quo enim populi omnes inter Amasin & Rhenum amnes habitantes quorum magna pars Frisii, assumto Francorum nomine, tentatam a se saepius Galliam tandem bona fide ceperunt, Saxones vacuas horum sedes occuparunt, praecipue vero loca maritima insederunt, ad piraticam proni. Scio diversa ab aliis tradi, qui Saxonem Grammaticum similesque Scriptores sequuntur, sed id quod dixi, antiquiorum & praestantissimorum Virorum fide munitur. Inde autem ab Amasi, certe a Rheno per Galliam longo tractu Oceano obducti fuerunt, unde & littus ab iis Saxonicum fuit dictum, quod tempore Theodosii Junioris tuebantur in Belgica secunda Equites Dalmatae in oppido Marcis sub dispositione Viri spectabilis Ducis Belgicae secundae. At vero in regione Armoricana Tribunus Cohortis primae, novae Armoricae in oppido Grannona, vide Notitiam Imperii Occidentis. Hinc intelligimus, quam vere Aemilius Stoke in Chronico perantiquo Saxones collocarit in Batavia, ita namque is praefatur

Ouden boeken hoer ic gewagen,
Dat al 't lant beneden Nyemagen,
Wilen Neder-Zassen hiet.

Neque aliter Colinus pag. 251.

de lande die gelagen
Tussen maer-Zee ende Nymagen
Rien en Mase en Torp Assen
Al die Goyen beten Neer-sassen.

I 2 Cen-

Convenienter etiam Procopio illud Aemilius iste tradit, Saxones hos Frisios esse dictos, credo, quod Frisiorum terras tenebant sive quod multi Frisii iis mixti erant, qui in Galliam non transierant. Quare Johannes Gerbrandus a Leidis libro I. Chronicorum cap. 8. recte scribit Saxones hos sua aetate Frisones appellari, quo nomine etiam hodie dicuntur. Colinus quoque, quum pagina dicta Anglos & Saxones tantum memorat Hengisto & Horso Ducibus, quos Frisio genere ortos scribit Suffridus Petrus de Antiquitate & origine Frisiorum libro II. cap. 14. in Britanniam transmisisse, mox pag. 260. Anglis & Saxonibus etiam Frisones addit, atque ex eo, quod Frisones dicuntur interfuisse expeditioni huic Saxonum Anglorumque, docet Hollandiam olim Frisiae partem fuisse, siquidem Frisones illi profecti sint ex ea regione, quae deinceps Hollandia est dicta, memoratque Johannes Gerbrandus a Leidis cap. 9. Duces illos ex Hollandensibus etiam milites ad expeditionem eam conscripsisse. Puto autem ita legenda Colini verba.

Woe die Friesen Anglen en
Saxen, uitte Allemangen
Verbiven over in Bretangen.

Male editum est *mette Allemangen*; videtur enim non Alemannos gentem, sed Alemanniam regionem dixisse *Allemangen*, ut Britanniam *Britangen*. Allemanniam autem more Scriptorum Gallorum nuncupavit, quam Latini Germaniam appellant. Si tamen Alemannos designasse putabitur Colinus, distinctos a Frisonibus, Anglis & Saxonibus, necesse est Gentem eam, quae ad Moenum habitavit, interfuisse huic expeditioni, de quo nihil compertum habeo, tametsi non me fallit Slavenses, qui ad Albim consederant, ei accessisse, quod eodem capite Johannes Gerbrandus commemorat. Illa vero omnia declarant non aberrasse Procopium, quum una cum Anglis & Brittonibus Frisios in Brittia sive Anglia regnasse scribit. Imo supra cap. IV. dixi Albericum Britones Frisones nominare. Frisios autem ille nominat, quos alii Saxones appellant, quod hi Saxones ex Frisia, quae olim longe ad Oceanum patuit, in Angliam venerunt. Nec magis in eo culpandus est, quam si Cisalpinos Gallos aut ex Majore Graecia populos aliquis Italos nominet. Procopii autem tempore, qui sub Justiniano Principe historias conscripsit, dudum Franci Galliam tenebant, pacto etiam a Justiniano

niano iis tributam, vide Procopium de bello Gothico libro III. cap. 33. atque ex eo Zonaras Annalium libro XV. cap. 4. ut adeo pridem Saxones relictas Francorum sedes ad Oceanum insederint hoc tempore. De Saxonibus in hunc modum Isidorus Originum libro IX. cap. 2. *Saxonum Gens in Oceani maris littoribus & paludibus inviis sita, virtute atque agilitate habilis:* scriptum fuerat *agilitateribilis* quod exponendum *agilitate terribilis*, atque ita est apud Auctorem Orosium Historiarum libro VII. cap. 32.

Porro si cogitamus, quae Procopius de muro narrat, qui Brittiam Insulam dividit, extructo a Majoribus, dubitare nos non sinunt, Insulam eam Britanniam esse sive Angliam, nequaquam vero Bataviam aut Rhenolandiam. Quis enim unquam de tali muro in hac Insula? Silent veterum monumenta neque ullum ejus hic vestigium. Contra vero & veteres & novi Scriptores eum in Anglia ostendunt, nam nec hodie sive muri sive valli reliquiae omnes deletae sunt. De illo Aurelius Victor in Severo *Britanniam, quod ea utilis erat, pulsis hostibus* MURO *munivit, per transversam Insulam ducto, utrimque ad finem Oceani.* De eodem Dion Cassius libro LXXVI. pag. 866. Eutropius libro VIII. cap. 19. Beda in Historia Ecclesiastica gentis Anglorum libro I. cap. 5. Salmasius ad Spartianum in Severo cap. XVIII. Christophorus Cellarius in Geographia antiqua libro II. cap. 4. Britannis dicitur *Gual Sever* & *Mur Sever*, Anglis & Accolis *The Picts Wall*, sive *The Pehits Wall*, murus Picticus, Scotis *Scottis Waith*, vide Camdenum in Britannia pag. 642. Mitto alia, quae Britanniae hanc Insulam Brittiam vindicant, ut multitudinem incolarum, crebram migrationem in Franciam seu Galliam, Francorum ostentationem Imperii in Brittos, denique totam Hermegiscli Varnorum Regis ad suos orationem, quam Historiis inseruit Procopius. Quae omnia prorsus abhorrent a Batavia, quae hoc tempore fuit. Unde enim tanta vis hominum quotannis ad Francos commeantium in Batavia, creberrimis & acerbissimis delectibus Romanorum, in quorum pluribus exercitibus per omnes terrarum partes sub exitu Imperii, militarunt, exhausta & Barbarorum vastationibus afflicta? Aut quae ostentatio, quae gloriatio Francorum Regis de suo in Rhenolandos imperio, cum dudum ipsi totam Insulam Batavorum tenebant, & universae paene Galliae imperabant? Tantam autem multitudinem ex Insula Britannia, quae non suis tantum incolis abundabat, sed & nunc Anglis atque Saxonibus auctior erat,

ad Francos ſeſe recepiſſe certum eſt, ut inde in Francia quaſi novum quoddam Regnum Brittorum vel Brittonum conſtitutum ſit, certe inde Britanniae in Francia nomen, quod hodiedum manet: Nec mirum ſi Rex Franciae Britonum inde ſe Regem jactarit.

Sed ajunt, qui Brittiam de Rhenolandia interpretantur, nonnulla a Procopio memorata non conveniunt Angliae populis, ut inperitia equitandi. Non nego. Sed eadem multo minus convenit Batavis, ex quibus haud dubie ob equitandi peritiam, equites *ſingulares* multi fuerunt a Romanis Principibus delecti. Sed urgent adverſarii ſpatium illud, quod Zoſimus ponit libro III. cap. 7. & hodie eſt inter Britanniam Rhenumque, diſcrepat ab eo, quod Procopius definit. Sed cogitandum eſt primo, numeris nihil corruptius ac lubricum magis in priſcis Scriptoribus; deinde ſpatia Britannicarum Inſularum, & trajectum ad eas parum perſpecta habuiſſe Veteres: Quam & opinor cauſſam fuiſſe, cur inter Priſcos, ne de celeberrimo quidem Morinorum in Britanniam trajectu, quo nihil notius, illa littora habere ſcribit Mela libro III. cap. 2. conveniebat. Caeſar circiter ſtadia ducenta & quadraginta deſignat de Bello Gallico libro V. cap. 4. Paſſus enim ponit XXXM. Totidem ſtadia habet etiam Graecus Metaphraſtes: unde intelligitur, ſcripturam eam Caeſaris antiquam eſſe. Euſtathius ad Dionyſii περιήγησιν trecenta ſtadia numerat, deſcribens ipſa Strabonis verba, qui tamen duobus in locis libro IV. pag. 193. & iterum pag. 199. trecentis his ſtadiis viginti adjicit. Plinius vero libro IV. cap. 16. quadringenta habet, meminit enim paſſuum millia quinquaginta additque *minimum*. Dion vero pag. 114. ſtadia quinquaginta ſupra quadringenta & quidem τὸ συντομώτατον, a qua ratione nil abit Auctor Itinerarii, quod Antonini dicitur, qui in Itinere Britanniarum a Geſſoriaco de Galliis Ritupas in Portum Britanniarum ſtadia numerat CCCCL. eundem numerum ſequitur Beda libro I. Hiſtoriae Eccleſiaſticae cap. 1. Non magis convenit de trajectu ex Britannia in Hiberniam. Caeſar Belli Gallici Commentariis libro V. cap. 13. pari ſpatio tranſmiſſum ſcribit ex Britannia in Hiberniam atque ex Gallia eſt in Britanniam, quem tamen longe breviorem facit Plinius nempe XXM. paſſuum, ſive ut in uno Codice legitur XXX. Uter autem in tanta varietate culpandus prius, errorne Scriptorum an librariorum? Caſaubonus quidem ad Strabonem libro IV. pag. 193. Caeſaris librariis eum inputat, tametſi Metaphraſtes Graecus a librariis non diſſentit. Mea parvi intereſt, in

utrum

utrum cudatur faba, dummodo credatur, eundem errorem ſpatium trajectus vitiaſſe ex Batavia in Britanniam apud Procopium, qui trajectus intervallum ex Gallia in eandem Inſulam vitiavit. Poſſit ſane librarii fides in ſuſpicionem venire, quod haud multo poſt Procopius, certe in eodem capite, ubi fabulam de navigatione animarum narrat, haud obſcure ſignificat, intervallum, quod inter Brittiam Inſulam & oppoſitum littus, Franciae nempe ſive Bataviae interjicitur, eſſe noctis unius atque unius diei. Sed fac Procopium ipſum offendiſſe, quod anguſtum nimis ſpatium Britanniae Bataviaeque interponit. Facile eſt deprehendere ſimiles antiquorum Scriptorum errores in rebus ejuſdem Provinciae deſcribendis.

Sed dudum nos ordinis ratio monet, ut videamus, an recte Britanniam dixerit Procopius, quam alii Hiberniam nominant. Verum huic errori, ſi tamen error eſt dicendus, haud difficulter ignoſcent illi, qui ſciunt, omnes Inſulas Albioni proximas uno nomine Britannias eſſe dictas, inter ceteras tamen praecipue Albiona, quam Angliam nunc dicimus, & Hiberniam. Quod de omnibus Inſulis dixi, cognoſcitur ex Plinii Naturali Hiſtoria libro IV. cap. 16. *Ex adverſo hujus ſitus Britannia Inſula, clara Graecis noſtriſque monumentis, inter Septentrionem & Occidentem jacet, Germaniae, Galliae, Hiſpaniae multiſque maximis Europae partibus magno intervallo adverſa. Albion ipſi nomen fuit, cum* BRITANNIAE VOCARENTUR OMNES, *de quibus paullo inferius dicemus.* Inde autem Plinius Inſulas reliquas recenſet, *Hiberniam*, *Orcadas*, *Acmodas*, *Haebudas*, *Moniam*, *Monapiam*, *Riencam*, *Vectim* & plures alias, quas enumerare longum. Sed plurimi Britanniarum appellatione duas majores Inſulas, quas diximus, Albiona & Hiberniam deſignarunt. Marcianus Heracleotes in Periplo pag. 35. Πρὸς δὲ τέλοις καὶ τῶν δύο νήσων τῶν ἐν τῷ ἀρκτῴῳ κειμένων ὠκεανῷ, ἃς κοινῶς μὲν πρετανικὰς καλοῦσι. λέγεται δὲ αὐτῶν ἡ μὲν Ιουερνία, ἡ δὲ Αλβίωνος. *Praeterea vero &* DUARUM *Inſularum in Oceano Septentrionali jacentium, quas vulgo quidem* BRITANNICAS *appellant. Ex iis vero haec quidem dicitur* IVERNIA, *illa autem* ALBIONIS. & pag. 57. Αἱ πρετανικαὶ νῆσοι δύο εἰσὶν, ἥτε καλουμένη Αλβίων, καὶ ἡ Ιουερνία. *Inſulae* BRITANNICAE DUAE *una* ALBION *appellata, altera* IVERNIA. Agathemerus libro II. cap. 4. de Geographia. Νῆσοι δὲ ταύτης τῆς ἠπείρου ἀξιόλογοι ἐν μὲν τῇ ἐκτὸς θαλάσσῃ αἱ Βρεττανικαὶ δύο, Ιουερνίας τε καὶ Αλουίονος. *Inſulae vero continentis hujus memoratu dignae* in

in extimo mari DUAE BRITANNICAE, HIBERNIA & ALBIONIS. Dionysius in περιηγήσει v. 565.

> Ἄλλαι δ' ὠκεανοῖο παραὶ βορεώτιδας ἀκτὰς
> Δισσαὶ νῆσοι ἔασι Βρετανίδες, ἀντία Ῥήνου

Haec ita παραφράζει Avienus.

> *Eminus hic aliae gelidi prope flabra Aquilonis*
> *Exuperant undas, & vasta cacumina tollunt,*
> *Hae numero* GEMINAE, *pingues sola cespitis amplae*
> *Conditur occidui qua Rheni gurgitis unda,*
> *Dira Britannorum sustentant agmina terris.*

Pressius Priscianus v. 576.

> *Ast aliae Oceani juxta boreotidas actas*
> *Sunt* GEMINAE *Rheniqne* BRITANNIDES *ostia cernunt.*

Ad quos versus ita Eustathius ὅτι πρὸς βορρᾶν ἔνθα Ῥῆνος ὑστάτιαν εἰς ὠκεανὸν ἀπερεύγεται δίνην, αἱ Βρετανίδες εἰσὶ δύο νῆσοι Ἱερνία καὶ Ἀλουίων ἤτοι Βερνία & Ἀλβίων. *Ad septentrionem ubi extremas undas in Oceanum agit, sunt Insulae* BRITANNICAE DUAE VERNIA & ALVION sive BERNIA & ALBION. Et Stephanus Byzantinus de Urbibus & populis ΙΟΥΕΡΝΙΑ ἡ ΠΡΕΤΑΝΝΙΚΗ νῆσος τῶν δύο ἐλάσσων. *Juvernia Britannica insula* DUARUM *minor.* Ut autem ab hoc & Marciano per P exaratam vides vocem Britanniae, id ita usitatum fuisse docet idem Eustathius ad Dionysii περιηγήσιν v. 492. & 568. ἃς de Insulis Britanniae loquitur ἄλλοι διὰ τοῦ Π Πρετανίδας καλοῦσι, *quas alii* P PRETANIDAS *vocant.* Hiberniam hanc Anonymus Ravennas Scotiam etiam nominatam tradit Geographiae libro I. & *trans ipsam Britanniam trecentis miliariis spatiis, ubi longius* SCOTORUM *insula invenitur, quae &* HIBERNIA *conscribitur.* & libro V. cap. 32. *alterum in eodem Oceano Occidentali post ipsam magnam Britanniam simulque & amplius longius, ut diximus, quam omnes Insulae a terra magna finita parte Septentrionali magis ex ipsa Occidentali est Insula maxima, quae dicitur* HIBERNIA, *quae ut dictum est, &*

SCO-

SCOTIA *appellatur*. Parvi hoc penderem, ni fcirem, hominem hunc omnia, quae habet, a praeftantiffimis Scriptoribus accepiffe, non tantum quos Graecia & Roma vidit, fed & ipfa Barbaria, quos fi confulere hodie liceret, certiora cum de Britannia, tum maxime de Batavia atque univerfa Germania tradere poffemus. Sive autem haec Ravennatis eft titubatio, five aliorum, quos fecutus eft, certum eft, diverfa admodum fcripta effe Veteribus de his Infulis, & videtur in iis de Britannia Graecos Auctores habuiffe homo, fic namque dicto capite 3. libri I. *Magna Infula Britannia rejacet; quam* GRAECORUM *Philofophi quafi Micofmin*, lege *Microcofmon*, appellant. Quin his Graecis fidem ipfe non habet Infulae magnitudinem inmenfam tradentibus. Ita namque libro V. cap. 31. *Quamvis infulam quidam Gotborum* (lege Graecorum, tametfi haud nefcio crebro eum Gothorum Philofophorum meminiffe) *quafi Micofmi* (lege *Microcofmum*) *appellaverunt. Nam nos tam magnam Infulam neque in fupra fcripto mari magno, neque in privato Oceano dilatiffimo, neque in quo praediximus finu Oceani legendam nullo modo reperimus.* Dictorum horum barbariem alii perftringant, & fi volupe eft, emendent. Hoc ex iis liquere puto, varie erratum a vetuftis effe de Britannia vicinifque Infulis. Et fane pronus error fuit ob multiplicem Britanniae appellationem & divifionem. Scotiam autem cum a Britannia diftinctam legerent, illi, quos Ravennas Auctores habet (tametfi Scotia non aquis divifa fuit, fed vallo aut muro) crediderunt eam Hiberniam effe, quam fimiliter diftinctam legerunt, diftincta autem ea fuit non vallo, fed freto & mari interfufo. Hoc tamen nonnihil adjuvatur Auctor Anonymus, quod Scriptores nonnulli Carolo Magno pofteriores Hiberniam nomine Scotiae majoris appellarunt. Dandum eft ergo aliquid Procopio, fi ipfe quoque levius offendit in nonnullis ad Infulam pertinentibus. Quanquam reliqua, quae difcrepant, ut de inperitia equitandi, de qua diximus, de transvectione mortuorum non de Batavis aut dicam potius Rhenolandicis, quam de Britannis veriora funt, imo tranfvectionem hanc fermonibus ac narrationibus nonnullorum acceptam ipfe fomniis & fabulis accenfet.

Ad Brittiae nomen quod attinet, quod Angliam, aut, ut Graeci nominarunt, Albiona fignificari putamus, fateor ufque adhuc in aliis Scriptoribus nondum occurriffe mihi hoc nomine dictam. Brettiam Infulam meminit Auctor Etymologici magni meminit etiam Ste-

phanus certe ex opinione Berkelii, nam in libris vulgatis editur Βρεττονία atque ita legit Thomas de Pinedo, sed utrocunque modo legas, Insula haec Adriatici Maris fuit, nec ea quidquam ad Britanniam. Fuit & alia Βρεττία sed Tyrrhenorum, ut scribit Stephanus in Βρέττος. Verum haec eorum Βρεττίων est, quas Latini Bruttios, Dionysius Βρεττίας v. 362. nominat. Ubi vide Eustathium. Adde Leopardum Emendationum libro IV. cap. 12. Brittii etiam illi dicuntur in antiquo lapide apud Gruterum pag. MXCIV. n. 3. Quare non assentior Viro docto haec mutanti in Excerptis Strabonis libro VI. circa finem τὸ Λακίνιον ἄκρον τῆς Βρεττίας. Βρεττανίαν nominavit Olympiodorus, quum scribit Ῥήγιον μητρόπολις ἐστὶ τῆς Βρεττανίας. Sed Samuel Bochartus in Geographia Sacra parte II. libro I. cap. 39. prope finem hic Βρεττίας non Βρεττανίας rescribendum docuit. Sed quocunque tandem nomine sive haec regio, sive illa Adriatici Maris Insula dicenda sit, scimus non inde confirmari, nomen Brittiae recte; aut saltem priorum exemplo, Britanniae aut Albioni tributam esse a Procopio. Parum autem abest, quin credam, accepisse illum id appellationis a Francorum legatis, quos haud ita pridem ad Justinianum Imperatorem missos scribit eodem capite, vel ex Anglis, quos inter Comites horum legatorum fuisse addit. Hi autem legati ex sua lingua Brittiam nominarunt, quam Britanniam plerumque Latini vocarunt. Soliti enim & ipsi Angli & vicini eorum transmarini, ut antea docuimus, breviore vocabulo Brittos nominare, unde & Matres Brittae dicuntur, de quibus supra cap. III. Quin illis, qui cadente simul cum lingua Romanorum Imperio scripserunt, Britto frequentius, quam productiore voce Britannus vocatur, ut ex Notitia eadem aliisque ejusdem aetatis Scriptoribus paret. Ne quis autem Brittones & Britannos diversos censeat, id quod nonnulli censuerunt, notissimum illud Ausonii epigramma CX. intercedit.

Silvius hic bonus est. Quis Silvius? Ille BRITANNUS.
Aut BRITTO *hic non est Silvius, aut malus est.*

CAPUT VIII.

Suetonii locus de expeditione ridicula Caligulae in Germaniam consideratur. Turris Phari a Caligula ad medium Rheni

ni ostium extructa male confunditur cum Arce Brittenburgica. Illa fuit Oceano propior, & Turris Callae *vocatur. Galli & Germani peregrina nomina contrahere solent. Graeci geminato* l Καλλιγόλαν *dixerunt. Cajus Imperator Caligolae nomine potissimum in Germania est appellatus. is parvulus est versatus manipulario habitu in Castris, quae in Germania inferiore fuerunt. Caligulae joculare nomen.* Turris *nonnunquam, Phari turrim notat.* Turris Augusti *apud Melam*, Pelori *apud Strabonem qualis? Antiqui Scriptores nomen* Phari *pro qualibet turri, cujus ignes navium cursus dirigebant, non frequentarunt.* Pharus *Insula Aegypti.* Turris *pro praedio suburbano. A Casaubono disceditur. Non duae sed plures Phari turres aetate Plinii in Italia. Miseni fuisse videtur & Cajetae; Certe Ostiae fuit, item Capreis. Adversus Cluverium de situ Phari a Caligula extructi contenditur. Non in Morinorum Portu, sed in Batavorum Insula ad Rheni ostium medium fuisse docetur. Male Suetonii testimonium interpolavit Cluverius. Jocularis Caligulae expeditio in Batavorum Insula instituta. In loco expeditionis turris Phari erecta, ac proinde in Batavia. Populi inter Rhenum & Flevum habitantes Germaniae accensebantur. Non Caligula ex Batavorum insula ad Morinorum Portum concessit. Monumenta in locis victoriae erecta aut prope ea. Suetonii locus expenditur. Dio Cassius expositus, non intellectus Cluverio. Claudius Imperator ad Caligulam in Bataviam missus. Orosius illustratus, a Cluverio non intellectus. in quibus rebus credendum Orosio. Is in rebus Imperatorum Romanorum tradendis sequitur Suetonium. Scriptura ejus ex Suetonio emendatur; item ex Joanne Sarisberiensi expositus & tentatus.* Cynobellinus *Britanorum*

norum Rex an Bellinus? Nomen illius in nummis. Adminius qui filius ejus. utriusque nomen varie scriptum. Bellini nomen frequens in Germania, item in Gallia; an huc pertinet Apollo Belenus? Prospectus *in scriptis Geographorum quid? Longissimum spatium nonnunquam designat. Ostium Rheni ex sententia Strabonis in Britannia oculorum conspectu contingi potuit. Orosius & Aethicus iisdem verbis eadem scripserunt. uter utrum compilarit. iterum Cluverius refutatus. Quatuor trajectus ex Gallia in Britanniam. Quemadmodum ex Rheni ostiis in Britanniam transmissum fuerit. Turris Phari in Portu Bononiensi male confunditur cum turri Caligulae Cluverio. ejusmodi turris videtur in Cantio quoque fuisse. imo in pluribus locis ad Oceanum & per omnes terras. Aurelii Victoris offensa. Orosio iterum lux. Percurrere Germaniam. Eutropius emendatus. Suevi non habitarunt inter Rhenum & Flevum. Glareani emendatio improbata. Eutropii Metaphrastes Graecus notatus. Non praelio congressus est cum Germanis Caligula.* Auci, Chauci, Chaci *iidem videntur. habitarunt medium Rheni ostium in Germania.* Chammavi & Ammavi *non differunt. Lapis antiquus expositus. Junii* αβλεψία *notata.*

QUo autem dilucidius exponantur ea, quae ad Brittenburgum pertinent, distinguenda sunt duo Monumenta Romana ad medium Rheni ostium extructa, Turris Phari, & Brittenburgus, quae Batavicarum rerum Scriptores temere confuderunt. De Pharo Suetonius in vita Caligulae. locum autem integrum de suscepto gestoque a Caligula bello adscribam, quia mox ex ordine ejus plura erunt nobis adversus Cluverium disputanda. Ita autem is Scriptor.

Cap. XLIII. *Militiam resque bellicas semel attigit, neque ex destina-*

stinato; sed cum ad visendum nemus flumenque Clitumni Mevaniam processisset: admonitus de supplendo numero Batavorum, quos circa se habebat, expeditionis Germanicae impetum cepit: neque distulit, sed legionibus & auxiliis undique excitis, delectibus ubique acerbissime actis, contracto & omnis generis commeatu, quantum nunquam alius, iter ingressus est: confecitque modo tam festinanter & rapide, ut praetorianae cohortes contra morem signa jumentis imponere & ita subsequi cogerentur: Interdum adeo segniter & delicate, ut octophoro veheretur, atque a propinquarum urbium plebe verri sibi vias & conspergi propter pulverem exigeret.

Cap. XLIV. *Postquam castra attigit, ut se acrem & severum Ducem ostenderet, legatos, qui auxilia serius ex diversis locis adduxerant, cum ignominia dimisit. At in exercitu recensendo plerisque Centurionum, maturis jam, & nonnullis ante paucissimos, quam consummaturi essent, dies, primos pilos ademit, caussatus senium cujusque & inbecillitatem: ceterorum increpita cupiditate commoda emeritae militiae ad sex millium summam rescidit. Nibil autem amplius, quam Adminio, Cinobellini Brltannorum Regis filio, qui pulsus a Patre cum exigua manu transfugerat, in deditionem recepto: quasi universa tradita insula magnificas Romam litteras misit: monitis speculatoribus, ut vehiculo ad Forum usque & Curiam pertenderent, nec nisi in aede Martis, ac frequente Senatu Cos. traderent.*

Cap. XLV. *Mox deficiente belli materia paucos de Custodia Germanos trajici, occulique trans Rhenum jussit; ac sibi post prandium, quam tumultuosissime adesse hostem nunciari. Quo facto proripuit se cum amicis & parte equitum praetorianorum in proximam silvam, truncatisque arboribus & in modum tropaeorum adornatis ad lumina reversus, eorum quidem, qui secuti non essent, timiditatem & ignaviam corripuit: Comites autem & participes victoriae novo genere ac nomine coronarum donavit: quas distinctas solis ac lunae siderumque specie, exploratorias appellavit. Rursus obsides quosdam abductos e litterario ludo, clamque praemissos, deserto repente convivio cum equitatu insecutus veluti profugos ac reprehensos in catenis reduxit: in hoc quoque nimio praeter modum intemperans. Repetita coena renunciantes, coactum agmen, sicut erant, loricatos ad discumbendum adhortatus est. Monuit etiam notissimo Virgilii versu.*

Durarent secundisque se rebus servarent. Atque inter haec absentem Senatum Populumque gravissimo objurgavit edicto, quod Caesare praeliante & tantis discriminibus objecto, intempestiva convivia, circum & theatra & amoenos secessus celebrarent.

Cap. XLVI. *Postremo quasi perpetraturus bellum, directa acie in littore Oceani ac ballistis machinisque dispositis, nemine gnaro ac opinante quidnam coepturus esset, repente ut Conchas legerent galeasque & sinus replerent, imperavit, spolia Oceani vocans Capitolio Palatioque debita. Et in indicium victoriae altissimam turrim excitavit: ex qua, ut ex Pharo, noctibus ad regendos navium cursus, ignes emicarent: pronunciatoque militi donativo, centenis viritim denariis, quasi omne exemplum liberalitatis supergressus, abite, inquit, laeti, abite locupletes.*

Hactenus Suetonius. Victoriae indicium sive monumentum, ex quo ignis in usum navigantium emicuit, turrim vocat; non ergo arx fuit aut castellum, in quo milites Romani praesidia agebant, quale fuit Brittenburgum, teste Colino. Et quo magis intelligamus turrim eam atque arcem diversas fuisse, inspicienda ea, quae Joachimus Oudanus tradidit in libro Belgice scripto *Roomse Moogentheit*, Latine potentiam Romanam an Imperium dicere malis ipse judica, pag. 25. Huic adde Parsium in Antiquitatibus Catvicensibus pag. 100. in quibus Oudani verba recenset. Scribunt autem eo in loco, ubi Rheni medium ostium, nunc undis atque arenis obrutum, olim fuisse existimatur, turrim sub aquis latere, non conjunctam cum Brittenburgo, sed interjecto spatio remotiorem in Oceanum: Adduntque hanc turrim crebro a piscatoribus contis ac verriculis esse exploratam, nomine autem *Callae turrim* vocari. Fuit ergo turris quum integra olim staret, propior Oceano, quam Brittenburgus. Qui quidem situs non tantum turrim ab arce secludit, verum etiam Phari usum arci negat, contra turri vindicat. Necesse namque est, ut in ipsa littoris crepidine atque ostii exitu Pharus fuerit excitatus, ut in Oceano navigantibus in proximo ingressum amnis & portus introitum, ut scribit Plinius libro XXXVI. cap. 12. non a longinquo lumen, quod dubium & fallax esse consuevit & periculosum nautis, monstraret. Non haec turris etiam alios fefellit certe non Scaligerum, cujus haec verba de illa accipienda sunt, quae annotarunt Puteani fratres in Excerptis Scaligerianis hoc modo in voce *Antiquitez. Il y a à Catwich en Hollande près de l'Ocean les masures d'un vieux*

vieux Chaſteau, *dont on voit* ENCORE LES VESTIGES D'UNE TOUR RONDE *de pierre.* Cum autem turris illa in extremo littore fuerit, non autem Brittenburgus, credibile eſt, ſignum a turri illa nautis datum, non vero a Brittenburgo. Firmant ſententiam hanc antiqua nomina, etiam nunc frequentia, quibus illa, *turris*, & quidem *turris Callae*, hic autem, *het Huis*, id eſt Domus vel Arx appellatur. Nomen autem hoc *Callae turris* verbis Suetonii reſpondet, qui *turrim* vocat atque a Caligula extructam ſcribit. *Calla* autem contractiore vocabulo, ut vocabula Romana contrahere conſueverunt Galli & Germani, Caligulam ſignificat, quem Graeci ſaepe forte & Galli Germanique, geminato l Καλλιγόλαν dixerunt. Tametſi autem joculari hoc nomine Cajus Imperator in ceteris Provinciis forte appellatus non eſt, in Germania tamen utraque, praeſertim inferiore atque in ipſis Caninefatibus, ubi parvulus verſatus eſt in Caſtris Patris ſui atque in Praetorio Matris, diſſito haud procul oſtio Rheni, eo nomine dictum ſemper puto. De nomine hoc ita Suetonius in Caligula cap. IX. *Caligulae cognomen caſtrenſi joco traxit*, *quia manipulario habitu inter milites educabatur.* Caſtra, in quibus hoc nomen accepit, in Germania inferiore collocat Dio Caſſius libro LVII. & Tacitus Annalium libro I. cap. 41. jucundum autem & amabile hoc nomen erat in his oris parentibus pariter & militibus, credo & Germanis. Idem namque Tacitus Annalium libro I. cap. 69. de Agrippina Matre Caligulae. *Nihil relictum Imperatoribus*, *ubi femina manipulos interviſat*, *ſigna adeat*, *largitionem tentet*, *tanquam parum* AMBITIOSE *filium Ducis* GREGALI HABITU *circumferat*, *Caeſaremque* CALIGULAM *appellari velit.* Non ergo alio nomine in vulgo hic, quam Caligulae eſt dictus. Vox autem *turris* ſimpliciter olim Pharum ſignificavit, ſive ejuſmodi turrim, ex qua ignis incendebatur nautis, & ejuſmodi Phari turrim fuiſſe puto, quam *Auguſti turrim* appellat Pomponius Mela libro II. cap. I. n. 75. & *turrim Pelori*, de qua Strabo libro III. pag. 171. imo pleraſque turres ad Oceanum & mare poſitas, quas memorant Geographi. Non autem eae Phari nomine deſignantur ab antiquis Scriptoribus, quod illorum aetate vox haec ſimpliciter uſurpata extra carmen non quamcunque Phari turrim notabat, ſed eam, quae in Aegypto erat, & cui inſula Pharos nomen dedit, de qua Plinius libro XXXVI. cap. 12. atque alii. Certe Suetonius nuſquam turres ad ſimilitudinem Phari Aegyptiaci in aliis terris erectas ſimpliciter Pharos nominat,

nat, sed modo *turrim Phari*, ut in Tiberio cap. LXXIV. *Et ante paucos quam obiret dies*, TURRIS PHARI *terrae motu Capreis concidit.* modo *in exemplum Phari* in Claudio. cap. XX. *congestisque pilis superposuit altissimam* TURRIM IN EXEMPLUM ALEXANDRINI PHARI, *ut ad nocturnos ignes cursum navigia dirigerent.* atque in loco, quo de agimus cap. XLVI. *altissimam turrim excitavit: ex qua, ut ex Pharo, noctibus ad regendos navium cursus ignes emicarent.* Hoc utique intelligimus ex Geographis, turres, quas nominant, & quas Pharos putamus, ad mare sitas fuisse, ut in Sardinia, Apulia aliisque locis. Hieronymus Surita ad pag. 6. Itinerarii Antonini turres has suburbana praedia exponit, quod ut de nonnullis verum arbitror, ita de omnibus affirmare non ausim. Multo minus affirmare ausim, quod Isaacus Casaubonus in Commentariis ad Julium Capitolinum in vita Antonini Pii tradit, duas tantum Phari turres tempore Plinii in Italia fuisse, Puteolis alteram, alteram Ravennae; quod harum tantum ipse Plinius meminit libro XXXVI. cap. 12. Sed an nulla ergo Miseni, ubi classis ad tutelam maris inferi fuit collocata ab Augusto? An non in aliis celeberrimis Italiae, & utriusque maris superi & inferi portibus? Anne Cajetae quidem, ubi eam restituit Antonius Pius, ut adeo Plinii aetate id est sub Vespasiano, jam fuisse videatur? Imo anne Ostiae quidem in portu Pharus praeluxit? Negandum hoc ex sententia Casauboni, sed affirmat Suetonius in Claudio cap. XX. atque hanc Ostiensem Pharum ex verbis Plinii exsculpit Isaacus Vossius ad Melam libro II. cap. II. n. 50. Pharum Capreensem celebrasse creditur Statius Sylvarum libro III. carmine V. v. 100.

Teleboumque domos, trepidis ubi dulcia nautis
Lumina noctivagae tollit PHARUS *aemula lunae.*

ubi vide Barthium.

Sed missis Phari turribus reliquis, ad eam revertor, quae in Batavorum Insula atque haud longe a Brittenburgo a Caligula est facta. Illam autem summa opum vi oppugnat Cluverius, ut Batavis, aut si mavis Caninefatibus eripiat & Morinis in Gallia restituat. Scio alios similiter ante Cluverium ad Kirburgum Normanniae eam transtulisse, sed hos silentio praetereo, quia fractis Cluverii telis, quibus pugnat, horum quoque conatus irriti intercidunt. Cluverius vero

vero in antiqua Germania libro II. cap. XXXVI. pag. 179. & 180. tuetur se auctoritate Dionis Cassii, sed præcipue Paulli Orosii, quorum tamen sententiam non perspexit. Suetonii vero locum quia sibi nimium adversum sentiebat, non integrum atque uno contextu commemorat, sed divulsum insertaque a Dione Historia, verum male sibi accepta, diruptum. Nempe huc unice incumbit Vir doctus, ut ostendat Caligulam post ridiculam expeditionem rediisse a Germania & Rheni Trajectu in Galliam atque ad Bonnoniam, sive ad portum Gessoriacum, & eo in loco excitasse turrim in modum Phari. At vero quid tam alienum a sententia Tranquilli, modo locum illibatum & non dissectum, sed ita integrum, ut dedimus eum sub initio hujus capitis, cognoscamus & persequamur. Hoc dubitari non potest, quin jocularis illa acies a Caligula instructa, omniaque, quae ad eam pertinent, gesta sint in Batavorum Insula. Bataviam certe proximamque & Germaniam is Imperator Bello destinavit; ad destinatum autem locum pervenit, castra enim attigisse dicitur. Ibi cum esset, Adminium Cynobellini Britannorum Regis filium in deditionem recepit. Et ne ambigas, in extrema Batavia atque ad medii Rheni ostium rem gestam: Rhenus, Oceanus & ripa Germanica in proximo fuisse cognoscuntur. Haec tria autem si conjungas, fieri non potest, ut de alio loco cogites, quam de eo, ubi turris illa Phari, certe ubi Brittenburgus fuit. Germania, in quam trajecto amne venerunt milites, ad scenicum bellum missi, cogitationes ab aliis Rheni alveis retrahit, siquidem non a primo sive Occidentali, non ab extremo, id est Orientali, sed a medio alveo Germaniae initium fuit. Qui vero populi inter medium & Orientalem alveum seu Flevum degebant, Germaniae accensebantur quicquid contra clamet Johannes Isaacus Pontanus in Disceptationibus Chorographicis cap. XI. Si autem recordamur in ea parte Insulae rem gestam, ubi Oceanus, necesse est, ut ad ostium illius alvei medii gesta sit. Quod si autem bellum in eo loco inperatum gestumque est, quae dubitatio incessere potest, turrim indicium victoriae, ut Suetonius appellat, in eodem loco, sed in ripa pacata, id est Caninefatum, qui a Tiberio fuerunt domiti, esse excitatam? Nil namque Suetonius de motis Castris & de reditu aut profectione Caligulae ad Morinos, quam Cluverius imaginatur. Quin imo duplex hujus turris usus, ut & victoriam testaretur, & navium cursus ignibus regeret, ostendit, eam non in loco longinquo atque ad mediam Galliam, ubi Cluverius po-

ſitam arbitratur, ſed in eodem loco eſſe excitatam, haud aliter atque alia monumenta ab aliis Imperatoribus ducibuſque in locis rei geſtae excitata ſunt. Scio nonnulla tropaea in urbibus conſpecta fuiſſe ad earum ornatum, ſed ad hunc uſum turris illa Caligulae referri non poteſt.

Ad extremum, quid tandem Suetonius in capite XLVIII. aliud docet, niſi hoc, quod contra Cluverium adſerui, Caligulam non a Rheno in Morinorum terram & ad Iccium Portum ſive Geſſoriacum receſſiſſe, ſed ad finem uſque expeditionis ad Rhenum atque in Batavorum inſula manſiſſe? ita namque Tranquillus *Priuſquam Provincia decederet*, inquit, *conſilium iniit nefandae atrocitatis; Legiones, quae poſt exceſſum Auguſti ſeditionem olim moverant, contrucidandi: quod & patrem ſuum Germanicum ducem & ſe infantem tunc obſediſſent. Vixque a tam praecipiti cogitatione revocatus inhiberi nullo potuit modo, quin decimare velle, perſeveraret. Vocatas itaque ad concionem inermes, atque etiam gladiis depoſitis, equitatu armato circumſedit; ſed cum videret inſpecta re pleroſque dilabi ad reſumenda, ſi qua vis fieret, arma, profugit concione, confeſtimque urbem petiit.* Primo in his dicit *priuſquam provincia decederet.* Quam autem hic provinciam accipiemus, niſi eam, quam ante a Caligula petitam oſtenderat, nempe Germaniam? ubi in Caninefatibus eſt moratus ad Rheni oſtium. Sed pergit Tranquillus *conſilium iniit nefandae atrocitatis, legiones* &c. Quae autem illae legiones, Gallicanae an Germanicianae? imo vero Germanicianae, non illae. Audi Tacitum rem eandem perſecutum libro I. Annalium, ubi primo cap. 31. *iiſdem ferme diebus, iiſdem cauſſis* GERMANICAE LEGIONES *turbatae, quanto plures, tanto violentius*, remque ordine omnem pluribus mox exponit ac potiſſimum cap. XL. paucioribus Dion Caſſius libro LVII. pag. 604. Solos tamen exercitus qui in Pannonia & Germania erant tumultuatos ſcribit, non etiam qui in Gallia. Imo ipſe quoque Suetonius idem docet in alio loco, nempe in Tiberii vita cap. XXV: praeſertim ſi locum ita diſtinguas, quemadmodum Torrentius Caſaubonus, Graevius eum diſtinguendum legendumque cenſent. GERMANICIANI *quidem etiam Principem detrectabant non a ſe datum: Summaque vi Germanicum, qui tum iis praeerat ad capeſſendam rempublicam perurgebant, quanquam obfirmate reſiſtentem.* Ubi autem ſeditioſas has legiones contrucidare aut decimare voluit Caligula? Utique in ea provincia, in qua praeſidia agebant id eſt Germania

nam

nam in Galliam eas ex sua provincia evocatas fuisse non constat, nec usquam credibile est. Sed & illud in primis observari velim, quod addit Suetonius de Caligula, profugisse eum ex concione, CONFESTIMQUE urbem petiisse, cum re suspecta & irrito suo consilio contrucidandi aut decimandi, ad resumenda arma milites delabi videret. Ex quibus intelligimus, eum, cum ex provincia, quam belli caussa petierat, atque e loco, in quo aliquandiu moratus fuerat, id est Batavia, discederet, non in Gallia, atque ad Morinorum portum restitisse, sed confestim Romam properasse.

Verum Dionem tandem consulamus, hunc enim apertius docere putat Cluverius, Phari turrim in Morinis aedificatam. Is autem libro LIX. pag. 656. in hunc modum. Ἐς τὴν Γαλατίαν ἀφώρμησε, πρόφασιν μὲν, τοὺς Κελτοὺς πολεμίους, ὡς καὶ παρακινοῦντάς τι, ποιησάμενος, ἔργῳ δὲ, ὅπως καὶ τὰ ἐκείνων ἀνθοῦντα τοῖς πλούτοις, καὶ τὰ τῶν Ἰβήρων ἐκχρηματίσηται. οὐ μέντοι καὶ ἄντικρυς τὴν ἔξοδον προαπήγγειλεν, ἀλλ' ἐς προάστειόν τι ἐλθὼν, εἶτ' ἐξαίφνης ἀπῆρε, πολλοὺς μὲν ὀρχηστὰς, πολλοὺς δὲ μονομάχους ἵππους, γυναῖκας, τὴν ἄλλην τρυφὴν ἐπαγόμενος. ἐλθὼν δὲ ἐκεῖσε τῶν μὲν πολεμίων οὐδένα ἐκάκωσεν (εὐθὺς γὰρ ὀλίγον ὑπὲρ τοῦ Ῥήνου προχωρήσας ὑπέστρεψε καὶ μετὰ τοῦτο ὁρμήσας ὡς καὶ ἐς τὴν Βρεττανίαν στρατεύσων, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ὠκεανοῦ ἀνεκομίσθη, καὶ τοῖς ὑποστρατήγοις κατορθοῦσί τι πανὺ ἤχθετο) τοὺς δὲ ὑπηκόους, τούς τε συμμάχους καὶ τοὺς πολίτας πλεῖστα καὶ μέγιστα ἐκακούργησε. *In Galliam Cajus abiit, obtentu Germanici belli usus, quod is populus aliquid novi motus dedisset: ipse revera in animo habens Gallias quoque opibus florentes & Hispaniam expilare. Abitum suum non palam prius ostendit, sed in suburbium progressus inde subito discessit, abductis secum multis saltatoribus, gladiatoribus, equis, mulieribus ac reliquo luxus famulitio. Eo quum pervenisset, hostium terram nullo maleficio infestavit, ultra transitum a se Rhenum parumper progressus, inde statim reversus: tum quasi in Britanniam iturus ab ipso Oceano rediit*, iratus etiam legatis, si quid rei gessissent, *at provinciales foederatos, Civesque mirum in modum afflixit.* In his ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ὠκεανοῦ ἀνεκομίσθη. *ab ipso Oceano rediit*, non significant, ut Cluverius interpretatur, ab Oceano juxta Rhenum in penitiorem Galliam eum rediisse, sed a navigatione Oceani, in quem a littore Bataviae Paullulum subvectus fuerat, quasi in Britanniam ad inferendum bellum trajecturus, revertisse. Nam ita dein pag. 659. Μετ' αὐτῶ ὅτι καὶ ἐς τὸν ὠκεανὸν ἐλθὼν, ὡς καὶ ἐν τῇ Βρεττανίᾳ στρατεύσων, καὶ πάντας τοὺς στρατιώτας ἐν τῇ ἠϊόνι παρατάξας, τριήρους τε ἐπέβη, καὶ ὀλίγον ἀπὸ τῆς γῆς ἀπάρας ἀνέπλευσε. καὶ μετὰ τοῦτο ἐπὶ βήματος ὑψηλοῦ ἱζήσας, καὶ σύνθημα τοῖς στρατιώταις ὡς

ἐς μάχην δὲ, τοῖς τε σαλπιγκταῖς ἐξοτρύνας αὐτοὺς εἶτ' ἐξαίφνης ἐκέλευσε σφίσι τὰ κογχύλια συλλέξασθαι. λαβὼν τε τὰ σκῦλα ταῦτα (ἔδει γὰρ λαφύρων δηλονότι πρὸς τὴν τῶν ἐπινικίων πομπὴν ἰδεῖν) μέγα τε ἐφρόνησεν, ὡς καὶ τὸν ὠκεανὸν αὐτὸν δεδουλωμένος, καὶ τοῖς στρατιώταις πολλὰ ἐδωρήσατο. Καὶ ὁ μὲν ἐς τὴν Ῥώμην τὰ κογχύλια ἀνεκόμισεν, ἵνα καὶ ἐκείνοις τὰ λάφυρα δείξῃ. *Eodem tempore ad Oceanum profectus, tanquam in Britanniam bellum translaturus omnes in acie milites suos propter littus collocavit, ipse triremi conscensa paullum a terra avectus rediit, ac deinde alto in suggestu considens, signum pugnae militibus dedit, classicumque canere jussit, ac subito mandavit, ut conchilia legerent. his sumtis spoliis, nimium exuviis hostium ad triumphum indigens, animum sustulit, quasi ipsum Oceanum subegisset, donatisque liberaliter militibus, conchilia haec Romam attulit, ut ibi quoque spolia sua ostentaret.* Fallitur autem Cluverius, dum existimat, quae hoc posteriore loco memorantur, a Caligula non in eadem parte Galliae, qua superiora, esse gesta, id est non ad Rhenum atque in Batavia terraque Caninefatum, sed in Morinis & illo in loco, ubi ab Imperatore turrim extructam ratur. Nam si sedulo animum attendis, alterumque locum Dionis cum altero comparas, videbis, eum pag. 656. inchoare historiam expeditionis Britannicae & aciei mimicae, multisque exemplis interpositis, quae avare, scelerate & crudeliter acta fuerunt a Caesare, tandem pag. 659. orsum resumere & pertexere. Ut autem intelligas, eandem eum utroque in loco historiam narrare, iisdem paene verbis utrobique proponit, quod solent facere illi, qui ad rem inceptam post digressionem aliquam redeunt. Ita namque pag. 656. Καὶ μετὰ τοῦτο ὁρμήσας ὡς καὶ ἐς τὴν Βρεττανίαν στρατεύσων ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ὠκεανοῦ ἀνεκομίσθη. *Tum quasi in Britanniam iturus ab ipso Oceano rediit*, pag. 609. autem Μετ' αὐτοῦ ὅτι καὶ ἐς αὐτὸν ὠκεανὸν ἐλθὼν, ὡς καὶ ἐν τῇ Βρεττανίᾳ στρατεύσων. *Tum ad Oceanum profectus, tanquam in Britanniam bellum translaturus*, & mox planius exponit, quemadmodum ab Oceano redierit, cujus rei mentionem priore loco obscurius injecerat. Dein si Dionem cum Suetonio contuleris, videbis, illum interrupta orationis tela duobus in locis memorare, quae hoc uno contextu & uno quasi spiritu eodem in loco conjungit. Quod si vero ex sententia Cluverii ea, quae pag. 656. narrat Dio, accipimus gesta ad Rhenum, quae vero pag. 659. persequitur, in Morinis atque ad Gessoriacum patrata intelligimus, non tantum diversa haec & contraria Suetonii narrationi deprehendimus, sed necesse erit, ut dicas expeditiones Caligulae in Britanniam, aut saltem duos conatus mimicos

in

in eam Insulam statuamus, id quod omnino a vero abhorret. Possum nunc ex aliis Scriptoribus demonstrare, quae interponuntur illi historiae a Dione, gesta esse in Batavia, non vero ad Bononiam sive Gessoriacum in Gallia: verum illa, ut puto, non exigunt tam sollicitam minimarum rerum inquisitionem. Unum paucis addo, quod de periculo Claudii a Senatu ad Caligulam missi scribit Dion pag. 658. id non in Gallia accidisse, sed in Batavia, vide Suetonium in Claudio cap. IX.

Sed venio nunc ad Orosium, cujus testimonio unice nititur Cluverius. Verum nec nos ejusdem Orosii auctoritatem desugimus, sed ita ut in rebus saeculo suo antiquioribus non plus ei auctoritatis tribuamus, quam iis Auctoribus, quos ipse sequi solet. In rebus autem priorum Imperatorum exponendis, Suetonium potissimum sequitur. Ita autem Orosius Historiae libro VII. cap. 5. de Caligula. *Hic siquidem magno & incredibili apparatu profectus quaerere hostem viribus otiosis Germaniam Galliamque percurrens in ora Oceani circa prospectum Britanniae restitit. Cumque ibi Minocynobellinum Britannorum regis filium, qui a Patre pulsus cum paucis oberrabat, in deditionem recepisset, deficiente belli materia domum rediit.* Contendenti cum his Suetonii verba, quae initio capitis hujus exhibui, apparebit, posteriora verba inde a *cumque ibi* ex hujus cap. XLIV. esse descripta; quod quidem adeo verum est, ut ope Suetonii cuivis in promtu sit demere ex Orosio mendum a librariis impositum, lege enim pro *Minocynobellinum* ex Suetonio *Adminium Cynobellini*, quem errorem nunc deprehensum video Casaubono in Commentariis ad Suetonium. Priora vero verba Orosii esse puto, in quibus me nonnihil retinuit locutio haec, *quaerere hostem viribus otiosis*, sed dissolvit me mox Joannes Sarisberiensis in Policratico libro VIII. cap. 18. ex quo didici, verba viribus otiosis esse referenda ad sequentia, & totum locum forte ita legendum, ut habet ille Joannes *Magno & incredibili apparatu profectus est hostem quaerere, otiosisque viribus Germaniam Galliamque percurrens in ora Oceani circa prospectum Britanniae substitit.* Solet tamen verba ipsa non semper sequi hic imitator. Veruntamen molestior scrupulus est, quem injicit idem Joannes. Non enim Regem Britannorum *Cynobellinum* nominat aut filium ejus *Adminium*, ut Suetonius, aut *Minocynobellinum*, ut Orosius, sed *Belinum* vocat, *nisi quod* BELINUM *Britannorum Regis filium, quem Pater expulerat, cum paucis in* dedi-

deditionem accepit. Hanc Scripurae varietatem cum viderem, coepi mecum dubitare, an non corrupte nunc legeretur & Patris & Filii nomen tam apud Suetonium, quam apud Orosium, qui tamen Orosius Patris nomen non memorat, non suo sed librariorum errore, & suspicarer verum utriusque nomen Gerardum Noviomagum nobis servasse in Historia Batavorum, quae edita est a Scriverio in Batavia illustrata, nisi & Cynobellini nomen haberet Dion libro LX. pag. 678. In nummis quoque ostendit Ascus Civis Londinensis, quos nummos depinxit Camdenus in Britannia, in quibus CUNOBILIN. & CUNOBILINE vide pag. 321. & 343. is autem Gerardus pag. 67. atque eo capite, quo nomina Regum ac Principum Batavorum enumerat Patrem *Bellinum* vocat, Filium *Adminocinum*, quae nomina videtur ex antiquis libris hausisse; nam tametsi in eo sequitur Beroaldum in Enarrationibus ad Suetonium in Caligula cap. XLIV., quod hos Batavos facit, disaedit tamen ab eo in illorum nominibus designandis. Imo quasi praeterito Patris nomine, ut librarii Orosii, Filium *Minocynobellinum* appellat atque ita Suetonii verba legit. *Nihil autem amplius, quam Mincynobellino Batavorum Regis Filio.* Hoc adde, dum monet Camdenus in Britannia, pag. 299. Bellini nomen in Insula hac frequens fuisse. Fuit & libertorum nonnullorum nomen praesertim in Gallia, vide Gruteri Inscript. pag. DCCCXXXVII. n. 12. DCCCCXVIII. n. 13. DCCCCXXXIII. n. 1. lapidis primi & tertii titulum, vidit etiam at emendatiorem exhibuit Gudius, vide Inscriptiones ejus pag. CCLXXXVII. n. 8. & pag. CCCXLIII. n. 11. Lapides illi Viennae Allobrogum & Nemausi extiterunt. An & huc *Apollo Belenus* pertinet Gallorum, Illyricorum & Aquileensium Deus? de quo Vinetus ad Ausonium in Professoribus carmine IV. v. 9. Reinesius in Commentariis ad Inscriptiones suas Class. I. n. 51. Salmasius ad Vopiscum in Aureliano cap. XXXIX? Verum Cluverius securus eorum, quos Orosius Auctores habet, securus etiam eorum, quae expendi in primis debent in Scriptoribus antiquis, id sibi ad probandum, Caligulae in Britanniam conatum esse in Morinis susceptum, sufficere arbitratur, quod Orosius dicit eum Imperatorem in ora Oceani circa *prospectum Britanniae* restitisse. His enim diserte id ostendere Orosium dicit. Credo quod prospectum Britanniae nulli alii loco, quam Morinis convenire est arbitratus, quia istic brevissimum inter Galliam & Britan-

tanniam intervallum noverat. Sed velim cogitasset, neque enim ignotum fuisse puto, cum prospectum dicunt Geographi & prisci Scriptores, non eos breve semper & exiguum aliquod spatium, & tale quod oculorum nostrorum acumini subjicitur, indicare, sed haud raro longum, imo longissimum. Non moror in re notissima. Ipse Orosius libro I. cap. 2. insulas Britanniam & Hiberniam ad prospectum Hispaniae sitas esse scribit. *Et quoniam Oceanus*, inquit, *habet insulas, quas Britanniam & Hiberniam vocant, quae in aversa Galliarum parte* AD PROSPECTUM HISPANIAE *sitae sunt.* Nemo tamen inde contenderit, Britannos visu contigisse Hispaniam. Sed fac prospectum hic oculorum visum atque adspectum notare, non erraverit Orosius, certe non ex sententia Strabonis, qui libro IV. pag. 193. Littus Britannicum & Cantium visu contingi potuisse ad Rhenum tradit πρόκειται δ' αὐτῶν ἡ Βρεττανικὴ, ὃ μὲν Ῥῆνα καὶ ἐγγύθεν, ὥστε καθορᾶσθαι τὸ Κάντιον, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἑῷον ἄκρον τῆς νήσου. *Est eorum Sequanae & Rheni ostiis objecta Britannia, Rheno vicinior, ita ut* CANTIUM, *quod est Orientale Insulae promontorium*, APUD OSTIA EJUS CERNI POSSIT. Verum frustra operam insumimus rei certae & liquidae. Ipse namque Orosius libro I. cap. 2. ubi de Rhutubi portu in Britannia, quo nomine eum quoque Beda appellat in Historia Ecclesiastica gentis Anglorum libro I. cap. 1. Rutupiae aliis dicitur, addit Beda sua aetate *Repta-cester* vocari, nostra vero *Richborrow* vocatur, estque prope Sandvicum in Cantio. in hunc modum autem Orosius. *Unde haud procul a Morinis in Austro positos Menapios* BATAVOSQUE PROSPECTAT. eadem vetus Geographus, qui Aethici nomine circumfertur, atque a Cl. Viris Jacobo & Abrahamo Gronoviis patre & filio, una cum Pomponio Mela est editus in Cosmographia pag. 730. Uter autem utrum compilarit, nescio, utrique praeluxit Mela libro III. cap. 6. n. 40. *Ceterum ut adhuc habuimus inter Septentrionem Occidentemque projecta Britannia, grandi angulo* RHENI OSTIA PROSPICIT. *Deinde obliqua retro latera abstrahit, altero Galliam, altero* GERMANIAM SPECTANS. Cum ergo circa prospectum Britanniae restitisse dicitur Caligula, aeque in Batavia ac in Morinis restitisse videri potest. Sed addit Cluverius *portum in hoc littore, ex quo uno Romani in Britanniam transmissuri solvere jam inde a Julii Caesaris in eam insulam expeditione consueverunt, fuisse in Morinis Iccium, qui postea Gessoriacus & Bononia, supra in Morinis docui.* Unum ergo trajectum ex Gallia

in

in Britanniam Cluverius censet fuisse, at vide, quantum discrepat a Strabone, qui libro IV. pag. 199. Τέτταρα δ᾽ ἐστὶ διάρματα, οἷς χρῶνται συνήθως ἐπὶ τὴν νῆσον ἐκ τῆς ἠπείρου τὰ ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τῶν ποταμῶν τοῦ τε Ῥήνου, καὶ τοῦ Σηκοάνα, καὶ τοῦ Λείγηρος, καὶ τοῦ Γαρουνᾶ. QUATUOR *sunt usitati e continente in Insulam* TRAJECTUS, *nimirum ab ostiis fluminum Rheni, Sequanae, Ligeris & Garumnae.* Scio, quae mox de more solventium ex portu Rheni addit Geographus, sed ea non absolvunt erroris Cluverium. Et quanquam a Rheno trajecturi in Britanniam, pro consuetudine Veterum littora legentium, prius cursum ad Morinos direxerunt, quod eo in loco transmissus in Insulam brevissimus erat, non tamen existimem, ob id Caligulam specie trajecturi in Insulam, naves in Morinis, sed in Batavorum Insula, ut ceteros a Rheno in Insulam navigantes, conscendisse.

Non validius est argumentum, quod de ruderibus turris Bononiensis a Carolo Magno reparatae atque a se conspectae addit. Facile namque largior Bononiae in portu nobilissimo & frequenti turrim fuisse Phari, dummodo similis turris Batavis non eripiatur. Constat namque ex Plinio libro XXXVI. cap. 12. compluribus locis ejusmodi turres fuisse. *Usus ejus*, loquitur de Pharo Aegypti, *nocturno navium cursui ignes ostendere ad praemunienda vada portusque introitum, sicut jam tales* COMPLURIBUS LOCIS *flagrant*, & ad plerosque portus flagrasse ex Ulpiano cognoscimus l. 10. D. de Incendio, Ruina, naufragio, in qua praesidis provinciae religiosa constantia effici jubet, *ne piscatores nocte lumine ostenso fallant navigantes, quasi in portum aliquem delaturi, eoque modo in periculum naves & qui in eis sunt, deducant, sibique execrandam praedam parent.* In opposito quoque littore Cantii, quae regio est Britanniae, Pharum nonnulli sibi deprehendisse sunt visi, vide Camdeni Britanniam pag. 263. Et sane plures & notissimae fuerint oportet, cum Herodianus in Historia libro II. cap. 4. rogi formam, quo Imperatores Romani cremabantur, Phari turribus, quas nemo ignoraret, adsimilat.

Illud addendum duxi hoc loco, quia prope Germaniam belli hoc ludibrium instituit Caligula, nonnullis Scriptoribus, certe Aurelio Victori, natam fuisse caussam credendi scribendique, in ipsam Germaniam, non autem in Britanniam scenam eam instructam fuisse, *Neque secus*, inquit, *contractis ad unum legionibus spe in* GERMANIAM *transgrediendi, conchas, umbilicosque in ora maris Oceani*

legi

legi jussit, certissimo adversus Cluverium argumento, haec accidisse in loco Germaniae transrhenanae & solo hostili proximo, qualis est extrema Batavorum Insula, non vero in Morinis. De Orosii vero sententia cum supra disputaverimus, observari velim Caligulam ab eo dici *percurrisse Germaniam*, non quod omnem cursu absolverit, cognovimus enim tetigisse eam tantum & a ripa non longe esse progressum, quare dicendum τὸ *per* hic ad celeritatem majorem significandam pertinere. Verum quid sibi Eutropius vult, cum Caligulam hunc *Sueviam* ingressum prodit in Breviario libro VII. cap. 12. *Bellum contra Germanos suscepit, & ingressus* SUEVIAM *nihil strenue fecit*. Scio Amplissimos fuisse Suevorum fines, eosque trans Rhenum in Gallias esse traductos, si lectione Suetonii in Augusto cap. XXI. damnata dudum Casaubono, Graevio aliisque eruditissimis Viris, stamus, sed ignoro eos in Batavia aut inter Flevum & Rhenum habitasse. Quare non immerito vox suspecta fuit Viris doctis, Glareanus autem pro *Suevia* substituit *Bataviam*. Dudum inolevit haec macula, quam & Graecus Interpres non evitavit, ita namque vertit οὗτος πόλεμον ἐπαγαγὼν τοῖς Γερμανοῖς ἀνεχώρησε μὲν ἐκ τῆς μάχης αἰσχρῶς. *Hic illato bello Germanis rediit turpiter* EX ACIE. Sed num Caligula praelium in Germania commisit? Hoc nemo Scriptorum veterum prodidit, neque etiam Eutropius, ut puto. Scio, & Suetonius Auctor est in Caligulae vita cap. XLV. quod integrum supra descripsimus, paucos de custodia Germanos a Rheno in Germaniam trajecisse, ut quaedam belli species esset, sed Caligulam manum illic conseruisse aut aciem commisisse, ex quo eum rediisse dicit Interpres Eutropii, non memini, imo & credere vetant, quae Suetonius cap. LI. de eodem Caligula. *Cum trans Rhenum inter angustias densumque agmen iter essedo faceret, dicente quodam, non mediocrem fore consternationem, sicunde hostis appareat, equum illico conscendit: ac propere versus ad pontes* (anne malis *propere reversus ad pontes*, pontes intelligit, quibus ex Batavia Rhenum trajecerat) *ut eos Calonibus & inpedimentis stipatos reperit, inpatiens morae, per manus ac super capita hominum translatus est*. Suspicor inde, legisse Interpretem in suo, sed vitiato Eutropii codice, non *ingressus Sueviam*, sed *ingressus aciem*. Atque inde mox subiit & altera conjectura, vere scripsisse Eutropium *ingressus Aciam* vel *Auciam*, certe Chauci, qui & Chaci & Auci dicti creduntur, vide Altingii notitiam Germaniae inferioris in voce *Auchi* pag. 12., incoluerunt illam regionem, in quam

M pau-

paucos de Custodia Germanos hostium specie trajecerat & inde captivos duci jusserat. Nam & Chaci in antiqua Peutingerorum tabula prope Ostium Rheni memorantur, ubi Plinius libro IV. cap. 15. Chaucos collocat; ripis ejus fluminis proximos fuisse ex Tacito discimus Annalium libro I. cap. 38. Haud alia ratione *Chamavi*, etiam *Amavi* fuerunt dicti, atque inde *Ammava* pro Chamava in lapide Herculi Magusano consecrato, de quo infra capite ultimo, & sic *Chunni*, *Hunni*, *Unni*. Quae hoc capite protulimus, aperte, ut puto, turrim Phari ad Batavos ac medium Rheni ostium retrahunt & Cluverii argumenta diluunt. Junius haud dubie memoria lapsus, cum scripsit in Bataviae Historia cap. X. stultitiam Caligulae in gerendo hoc bello esse exagitatam a Seneca in Apocolocynthosi.

CAPUT IX.

Arx Britannica a Romanis extructa. Monumenta in ea inventa, sunt Romana. Nec Barbara navis, ut Junio visa, quae lapidi insculpta est. Caput hirsutum Rheni ostium referre docetur. Fluvii, certe ostia Fluviorum capitis forma pingebantur. Gemma Augustini, item Gorii & Salvinii exposita. Nummis Alexandri Magni & aliis lux affunditur. Danubius creditus in diversa maria effundi. Fontes & ostia fluviorum capita dicta. Caput eburneum radiatum exponitur. Nicolai Chevalieri inperitia. Fluvii Dii habiti & radiata corona insignes. Nummus antiquus Illustratus. Montis Pionis *ad Ephesum foecunditas. Hic inter memoranda Ephesii agri narratus. Ceuchrius amnis. Seguini, Brunotii, Jacobi Gronovii, Harduini sententiae non placent. Parietes aedium cujusmodi figuris ornati. Annus arcis Britannicae conditae demonstrari non potest. Extructa a Claudio Imperatore, diruta a Brinione, reparata a Severo & Caracalla. Fabulis, certe famae vetustae non prorsus fides deroganda. Chronicorum Scriptores nonnulli*

nulli plura monumenta habuerunt, quam nos hodie. Colinus usus monumentis, quibus nos hodie caremus. Ara ad Brittenburgum inventa diligentius exigitur. Mutila est sed expleta a Viris doctis. Annus Consulatus Caracallae corruptus in ea. Gudii lapis corruptus. Arae illi quid desit. Videtur arx & ara eundem Auctorem habuisse. Eadem utriusque fata. Brinio quo tempore res novas molitus in Batavorum Insula. Legio XXX. *instituta a Trajano. Ad Brittenburgum hiberna Cohortium Castra fuisse videntur. Fuerunt haec Castra in terra Caninefatum. Barbari Victores soliti aras & omnia Romanorum monumenta per suas terras posita diruere. Opera Drusi a Germanis disjecta. Cluverius & Altingius aram ad Brittenburgum a Druso positam existimant. Horum sententia refutatur. Caninefates post Drusi exitum a Tiberio domiti. Vellejus Paterculus emendatus & illustratus. Nomina Barbara in Romanis Scriptoribus mendosissima. Inguiomerus Cheruscorum Dux, clade Romanorum nobilis, olim eorum partes secutus. Vellejus adulatione Tiberii, laudes Germanici elevat. Ara ad Brittenburgum tanquam meta victoriarum in ultimis terris & fine expeditionis posita. Talis fuit ara Drusi prope Visurgim. Locus hujus arae inquiritur. Vocis* restitutae *sensus. Solent voces ad diversa relata diversum notare. Dukerus & Graevius laudati. Justinus & Livius exponuntur.* Re *in conpositis abundat. Caussa & tempus arae ad Brittenburgum consecratae inquiruntur. Frequentes arae ad Rhenum cum publica, tum privata religione consecratae. Monumenta inedita Dordrechti extare dicuntur. Describitur ara inedita Herculis* Saxani. *Male Herculem* Saxsantum *nominavit Cuperus. Male is quoque lapidem Bergendalensem descripsit. Nonnullae arae ad-*

modum exiguae & rudes ad Rhenum. Omnes, saltem pleraeque ex lapide scabro, Duiffteen *in his oris nominant. Ara ad Brittenburgum non privata fuit. Fuit Imperii terminus. Tales quoque* arae Seftianae, *de loco harum diversa produnt veteres Geographi. inscriptae nomine Imperatoris. iis addita turris Phari. Similis ara & Pharus in Cantii littore in Britannia. Arae ab Alexandro passim in finibus expeditionum consecratae. Libamenta dedit Oceano Alexander. Lapis Brittenburgicus expositus. Nautae coronati, similiter naves. Herculis columnae ararum loco fuerunt. De aris Alexandri Appianus Alexandrinus. Alexandri nummi explicantur. Illius arae in multis locis. Tanais Europae Asiaeque terminus. Posuit columnas Bacchus in expeditione. Arae Philenorum. Tabulae Peutingerorum antiquae emendatae. Rheginorum Columna an Regia recte dicatur. Fallitur Isaacus Vossius. Columna ad pagum Monster in Batavorum Insula inventa an solum Milliarii lapidis usum praestiterit? Lapides finium indices majores fuerunt milliariis. Caninefatum fines signavit. Ad ingressum maris Mediterranei & ad Oceanum Herculis columnae positae, item in Oceano ad Frisiam. Cum his nec non cum Alexandri aris ad Indum ara Brittenburgica comparatur.*

OStendimus ante cap. II. Arcem Britannicam, five *het Huis te Britten*, a Britannis, qui ad eam habitarunt, nomen accepiffe, reliquum nunc eft, ut inquiramus, quo tempore, & quo Auctore ea condita, atque collapfa aliquando, deinceps fit inftaurata. A Romanis extructam fuiffe jam fupra indicavimus. Idque monumenta & cafcae Antiquitatis λείψανα ad Brittenburgum quondam inventa, atque a Junio, Scriverio, Parfio, Chevaliero depicta oftendunt, in quibus nullum eft, quod barbarum populum aut barbaros mores refert. Scio navem exterioris parietis faxo infculptam barbaram

ram videri Junio, verum hujus sententiam tum pluribus refellemus, cum prisca Bataviae monumenta omnia ordine recensebimus. Caput quoque barbatum, quod quo referat Scriverius se ignorare profitetur, similiter Rhenum esse docebimus Romano more pictum; en formam ejus ex Petri Scriverii Tabulario antiquitatum Batavicarum pag. 187.

Fluvii namque ab hoc populo non forma tantum barbati Viri, sed etiam solius capitis barbati pingebantur, nisi quis existimet, non integros fluvios hoc capite designari, sed capita tantum eorum. Exemplum illustre praebet Gemma a Leonardo Augustino edita parte II. num. 30. quam hic exhibemus.

quo exemplo hic eo lubentius utor, quod & formam navis Gemma

illa

illa habet non multum diſſimilem ei, de qua agimus. Alterum exemplum ſuppeditarunt Gorius & Salvinius in Gemma Inſcriptionibus Hetruriae inſerta, tabula VI. num. 5.

Harum altera Nilum, altera Tiberim, aut ſaltem oſtium aliquod fluviorum horum denotat. atque ex his lucem foenerandam cenſeo nummo ſubobſcuro, certe uſque adhuc non ſatis explanato, quem inter Contorniatos edidit Vir Clariſſimus Sigebertus Havercampus num. XL. pag. 103.

in quo duo fluvii Tanais & Nilus, Aſiam Africamque aut errarum orbem domitum demonſtrant, ut in aliis nummis Alexandri Magni ab eodem Viro editis Tabula I. num. 1. & 2. dedimus hic imaginem ejus.

Hinc

Hinc quoque exponunt nonnulli, certe Iſaacus Voſſius in Obſervationibus ad Pomponium Melam libro II. cap. 2. num. 50., nummum, in cujus altera parte legitur ΙΣΤΡΙΗΩΝ, quorum

ἡ πόλις
Ἴστρος ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ἔλαβε τοὔνομα

Urbs
Iſtrus a fluvio accepit nomen.

Ut antiquus Poëta cecinit. Sunt autem in eo nummo duo capita diverſum reſpicientia, quod hic fluvius in diverſa maria exire credebatur,

tur, vide Plinium Naturalis Hiſtoriae libro III. cap. 18. Nummum praeter alios expreſſit Begerus in Theſauro Brandenburgico Tomo I. pag. 488. Non tantum autem Romani fontes amnium capita dicebant, ſed & oſtia. De Rheno Caeſar in Commentariis Belli Gallici libro IV. cap. 10. *Ubi Oceano appropinquavit, in plures diffluit partes, multis ingentibuſque Inſulis effectis, quorum pars magna a feris barbariſque nationibus incolitur, ex quibus ſunt, qui piſcibus atque ovis avium vivere exiſtimantur, multiſque* CAPITIBUS *in Oceanum influit.* Interpres Graecus ita recte vertit πολλοῖς ϛόμασιν εἰσβάλλει εἰς τὸν ὠκεανὸν *multis Oſtiis in Oceanum exit.* Locus hic dudum obſervatus eſt Petro Ciacconio in notis ad Pomponium Melam libro II. cap. 4. Invenit etiam Nicolaus Chevalier, ſi tamen homini fides, ad Brittenburgum caput humanum ex ebore factum denſiſſima Barba, non diſſimile ei, quod modo parieti inſcriptum expoſuimus, niſi quod eburneum hoc & corona radiata eſt redimitum; imaginem ejus exhibuit in *deſcription de la Chambre de Raretez de la Ville d'Utrecht* tabula VI. n. 3. en tibi Tabula.

Inperite autem in explicatione Gallica buſtum Severi Imperatoris nominat, & tamen inperitius caput alterum laureatum Juliae Domnae eſſe dicit, cum omnia in hoc Apollinem probent, illud autem Rheni caput eſſe puto. Neque abhorret ab hujus numine radiata corona, quae inter Deos omnes communis eſt, fluminibus autem tributam fuiſſe oſtendit egregius nummus inter ſelectos Imperatorum editus a Seguino cap. IV. n. 25. in quo ΠΕΙΩ ΕΦΕCΙΩΝ vide hic nummum.

Addit

Addit in explicatione nummi hujus Seguinus adſervari in Muſeo nummum ejuſdem fere typi, in quo ΠΙΙΩΝ pro ΠΕΙΩ. figura jacens capite radiato excipit guttas, quas pluviae in modum ex cornu depluit Jupiter reſidens in monte. Montem hunc Piona exiſtimo, cujus numen forma Jovis exhibetur, quod hic proprius Montium Deus, haud dubie a foecunditate nomen habet, hic mons amnem forte Ceuchrium foecundabat, ut amnis agros vicinos. Nec mirum Epheſios montem hunc amnemque numiſmatis ſuis celebraſſe, cum & Pauſanias in Achaicis libro VII. cap. 5. pag. 535. inter memoranda agri Epheſini, montem hunc & Ceuchrium amnem, & Halitaeam fontem recenſeat. An haec, quae ad illuſtrandum hunc nummum dixi, in mentem aliis venerint neſcio, hoc ſcio Seguino, Abbati Brunotio in Indice Regiorum numiſmatum, nec non Gronovio in notis ad Pomponium Melam libro III. cap. 1. longe alia placere. Joannes Harduinus in nummis Antiquis populorum & urbium, ſaltem in ea editione, qua utor ΠΙΟC & ΠΕΙΟC ſcriptum exhibet, quae ſcriptura ſi vera, de qua vehementer dubito, ipſe damno ſententiam meam. Sed judicent alii, quibus aut nummi copia, aut acetum in pectore eſt. Cur autem Rheni, aut oſtii ejus ſimulacrum parietibus Brittenburgi fuerit inſertum, nemo quaeret, qui ex Vitruvio libro VII. cap. 5. didicerit, ſolitos fuiſſe veteres certe peritiores exornare parietes imaginibus loco atque aedificii officio aptis. Tametſi autem certis indiciis colligitur, a Romanis, non vero a Britannis aut Bataviae Inſulae Incolis extructum eſſe Brittenburgum, teſte tamen certo demonſtrari non poteſt, a quo aut quibus Conſulibus arx haec condita primum fuerit. Fama tamen & arae, in ruinis ejus inventae, argumento ducimur, a Claudio Imperatore eſſe fundatam, mox a Brinione Caninefatum Rege dirutam, a Septimio Severo reparatam, & tandem ab Antonino Caracalla iterum dedicatam. Famam

mam antiquitus fuisse, quae Claudium Auctorem loquebatur, vetusta Batavorum Chronica declarant. Neque autem famae aut Chronicis de rebus antiquis per has terras gestis fides omnis deroganda est, praesertim si ea Romanis Scriptoribus aut monumentis antiquis non adversantur. Credo namque antiquorum Chronicorum Scriptores pluribus monumentis instructos fuisse, quam nos hodie. Ea autem, quae fuerunt olim, fabulis inquinarunt, non tamen ita corruperunt, ut verum rationis & monumentorum ope, quorum nonnulla memoria nostra sunt eruta, indagari nequeat. Exemplo sit fama de ludo litterario in Batavia, aliisque, de quibus deinceps dicetur Capite ultimo. Hoc perspicimus ex Colino, ejus aetate in Monasterio Egmondano multa superfuisse, quibus hodie destituimur. Ara autem, de qua diximus, ita habet

TANNIC. GERMANIC. PIVS FELIX AVGVSTVS
MAX. TRIB. POT. XVIII. COS. III. P. P. IMP. III.
RAM A DIVO CLAVDIO ET POSTEA
ERO PATRE SVO RESTITVTAM.

Descripsit hunc lapidem Hubertus Goltzius, atque acceptum ab eo exhibet Hadrianus Junius in Historia Bataviae, sed interpolatum a se. Mutilam enim hanc inscriptionem in lapide conspectam a Goltzio certum est, & talem etiam oculis exponit Scriverius in Tabulario Antiquitatum Batavicarum pag. 180. qui & addit hoc modo eam a Viris doctis expletam esse, inter quos est Adolphus Occo in Numismatis Imperatorum Romanorum, eo in loco, ubi Antonini Caracallae nummos recenset

IMP. CAES. M. AVREL. ANTONINVS
BRITANNIC. GERMANIC. PIVS. FELIX. AVGVSTVS
PONT. MAX. TRIB. POT. XVIII. COS. IIII. P. P. IMP. III
ARAM. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA
A. DIVO. SEVERO. PATRE. SVO. RESTITVTAM

Non tamen audet affirmare Scriverius hoc pacto eam suae integritati omnino restitutam; tametsi autem prima & media Historiae, & usui hujus temporis, quo positus est lapis, apprime conveniunt, consulatus etiam quartus pro tertio vere repositus, ut respondeat Tri-

Tribunitiae potestati XVIII. nec abhorret Imp. III. (videat autem Ligorius, quomodo defendat illa IMP. VI. COS. III. in lapide, quem ex ejus scedis descripsit Gudius & in hujus Inscriptionibus exhibuit Hesselius pag. XXXVII. n. 4.) eadem tamen & omnia esse, quae a Caracalla inscripta fuerunt, adseverare non liquet, imo finem tituli deesse puto, quo continebatur, quid ipse Caracalla in hac ara perficienda praestiterat. Scio potuisse fieri ut ara, ex qua de arcis conditore judicamus, alium conditorem habuerit, alium arx, quia tamen idem Auctor, qui arae est inscriptus, famae de Auctore arcis & priscis Hollandiae annalibus respondet, fataque arcis & arae conveniunt, merito suspicamur, eundem utrique auctorem contigisse. Ita namque ara disjecta est & dein restituta: Similiter arx diruta a Brinione fuisse dicitur Colino, cujus versus supra descripsimus. cap. I. Brinio autem incitatus a Claudio Civile Batavo defecit a Romano Imperio Vespasiano Principe, aut saltem de Principatu certante. Restitutam autem fuisse intelligimus arcem, quia diu superfuit, quoad tandem sive ab hostibus sive ab Oceani undis hausta periit. Adde tegulas inventas in arce ea, quae legionem trigesimam titulo praeferunt. Ea autem legio instituta demum est a Trajano, vide Dionem Cassium libro LV. pag. 564. atque adeo diu post deletam semel sub Vespasiano patre arcem. Nihil etiam habet haec sententia, quod a Tacito discrepat, qui ita de Brinione Historiarum *libro* IV. cap. 15. *Erat in Caninefatibus stolidae audaciae Brinio claritate natalium insigni. Pater ejus multa hostilia ausus Cajanarum expeditionum ludibrium omnino spreverat. Igitur ipso rebellis familiae nomine placuit, impositusque scuto more Gentis, & sustinentium humeris vibratus dux deligitur. Statimque accitis Frisiis (transrhenana Gens est) duarum cohortium hiberna proxima occupatu Oceano irrumpit. Nec praeviderant impetum hostium milites: nec si praevidissent, satis virium ad arcendum erat. Capta igitur & direpta Castra, dein vagos & pacis modo effusos lixas negotiatoresque Romanos invadunt. Simul excidiis Castellorum imminebant, quae a praefectis Cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant.* Docet in his Tacitus Brinionem adjutum auxiliis Frisiorum, qui in opposita ripa habitabant, duarum Cohortium hiberna occupasse, castella autem, quae per illa loca erant, incensa fuisse. Ad castella autem, an ad hiberna Cohortium castra referendum sit Brittenburgum nescio, malo tamen ad hiberna referre, quia haec proxima occupatu &

 Oceano

Oceano dicit: utrumque verum de Brittenburgo, quae arx ſi a turri Phari diſceſſeris, caſtrorum caſtellorumque omnium proxime ab Oceano abfuit. Fuerunt autem haec Brittenburgi Caſtra proxima occupatu Caninefatibus, quod arx haec in Caninefatum terra ſita erat. Ut autem inviſa fuerunt maximopere Romana monumenta omnia Barbaris, ita non caſtella tantum ſed & aras Romanorum Diis & Imperatoribus inſcriptas everterunt, ſic namque & aras Druſi & alia ejus opera Germani disjecerunt, vide Tacitum Annalium libro II. cap. 7. Quod ſi autem vera eſt Cluverii libro II. cap. 3. pag. 181. & Altingii opinio in voce ARA AD RHENI OSTIUM non a Claudio primum ſed a Druſo inſtituta eſt haec ara ad Brittenburgum. Verum non alia ratione in hanc ſententiam compulſi ſunt Viri docti, quam quod a Claudio & Severo aram reſtitutam legerent, inde namque ab alio ante Claudium inſtitutam ſunt opinati. At vero non animadverterunt Viri illi, Caninefates, in quorum terra arx ſita fuit, demum poſt Druſi mortem in ditionem populi Romani veniſſe, ſubactos a fratre ejus Tiberio. Teſtatur hoc Vellejus Paterculus, qui rerum Tiberii in Germania geſtarum ſpectator & adjutor fuit libro II. cap. 105. Sed libri editi verba ejus corrupte exhibent, quocirca damus ea ex Codicibus Antiquis, ut veram ſententiam reſtituamus. *Neque verbis exprimi, & fortaſſe vix mereri fidem poteſt, intrata protinus Germania, ſubacti Caninefates, Attuarii, Bruteri recepti Cheruſci, Gentes, &* INAMNINUS *mox noſtra clade nobilis, tranſitus Viſurgis, penetrata ulteriora.* Nemo non videt & monuerunt pridem Viri docti *Inamninus* in mendo cubare, ut loca pleraque, in quibus nomen Barbarum. Hoc modo autem & nomen illud repono & verba diſtinguo. *Intrata protinus Germania: ſubacti Caninefates; Attuarii, Bruteri recepti, Cheruſcae Gentis & Inguiomerus, mox noſtra clade nobilis. Tranſitus Viſurgis: penetrata ulteriora.* Inguiomerus ille Cheruſcorum Dux & Patruus Arminii memoratus ſaepe eſt Tacito. Quemadmodum autem clade Romanorum nobilis evaſerit, idem tradit Annalium I. cap. 66. 67. 68. & libro II. cap. 20. & 21. de eodem hoc Inguiomero Maroboduus apud eundem Tacitum Annalium II. cap. 46. *Illo in corpore decus omne Cheruſcorum, illius conſiliis geſta, quae proſpere ceciderint,* ipſique Arminio anteponit. Videtur autem hic Inguiomerus eo tempore, cum Tiberius Germaniam eſt ingreſſus, Romanorum partes ſecutus, a quibus deinceps Germanico bellante deſcivit, vide Ama-

Annalium librum I. cap. 60. *Conciti per haec non modo Cherusci, sed conterminae Gentes, tractusque in partes Inguiomerus, Arminii patruus, veteri apud Romanos auctoritate, unde major Caesari metus.* & quanquam victoria a Romanis stetit, victo semel iterumque Inguiomero, quia tamen trepidatum est in illorum castris obsessis, Vellejus foedissima Tiberii adulatione Germanici has laudes, cujus ductu res gesta est, elevat.

Verum si a Druso primum condita ara est, ut Cluverius & Altingius existimant, cur Drusi nomen ei inscriptum non fuit? Num is indignior auctor, quam Claudius? Imo cum haec ara earum genere fuisse videtur, quae in finibus expeditionum ponebantur, tanquam victoriarum & prolati Imperii metae, Drusus non in Rheni limite, quem longe post se reliquit, sed ad Visurgim amnem ejusmodi aram extruxit. Et ne de ea dubites, memorat eam Tacitus Annalium II. cap. 7. tropaeis ejus etiam locum adsignat Ptolemaeus ad Visurgis fontes. Dionem tamen si legeris libro LV. sub initio, dicas ad Albim erecta. Credo tamen intra Visurgim tropaea & aram statutam in terra magis pacata, ut Claudii & Caligulae, Severi & Caracallae ara intra Rhenum, in Caninefatum regione, tametsi Rhenum hi omnes transierant.

Quod autem ad vocem *restituta* attinet, non necesse est, ut, cum ad duos referenda, Claudium nempe & Severum Imperatores, ad utrumque eodem plane sensu referatur. Nam & in hanc sententiam exponi potest, ut statuerit aram Claudius, restituerit Severus. Non enim infrequens illud est in scriptis monumentisque Antiquorum illud verbum ad duo pluraque referri, sed non eodem sensu, verum cum ea potissimum voce construendum, cui proxime adhaeret, verbum autem aliud mente ac cogitatione substituendum, quod cum reliquis conveniat. Tu vide, quae de hac re notarint Viri celeberrimi Carolus Andreas Dukerus ad Florum libro II. cap. 7. n. 8. nec non ipse & Graevius ad eundem Florum libro III. cap. 21. n. 25. Exempla nullus desiderabit, qui versatus fuerit in Scriptorum vetustorum monumentis, quare ea hoc loco omittimus, Livius quoque libro XXXVI. cap. 17. *Condidit*, inquit, *se intra rupes: ne ante fauces quidem saltus*, ut quondam Lacedaemonios fama est, sed intra *penitus* RETRACTIS *castris.* Ubi τὸ re prioris membro parum convenit, notante Dukero. Et minus est mirandum id vocibus fieri ex re compositis, siquidem haec syllaba haud

raro apud veteres abundat, ut praecepit Donatus ad Terentium in Andria Actu III. 2. 19.

De caussa autem & tempore consecratae a Claudio Severo Antoninoque arae nihil ex Scriptoribus antiquis proferri potest. Speramus autem nobis fraudi non fore, si illa, quae de iis in mentem venerunt, narraverimus, sed strictius nunc de caussa, quia haec deinceps exponetur pluribus, cum monumenta Bataviae antiquae peculiari volumine illustrabimus. Ararum magna olim copia fuit ad Rhenum, quae quidem inde ab instauratis litterarum studiis fuerunt inventae, extant apud Gruterum & Reinesium. Aliae a Gallis Germanisque Rheni accolis, aliae a militibus, aliae a Ducibus, nonnullae etiam ab Imperatoribus Romanis sacratae sunt, cum Romanorum, tum Barbarorum Dis.

Vidi & descripsi ipse nonnullas, titulum unius haud ita pridem mecum communicavit Vir Juris Romani pariter ac Patrii Peritissimus, neque a litteris nostris alienus Joannes Roukens, qui servavit aram a nauta inter lapides, ex quibus in Hollandia calx caementitia conteritur, Neomagum deportata, cujusmodi in usum alii lapides ex Germania superiore devecti dicuntur hodie extare Dordrechti in Hollandia. Inscriptio arae, quae in Roukensii aedibus visitur, haec est.

HERCULI SA
XANO :
COELIUS .
MARCELLVS 7
EX GETGVEO
COMMIL ITO
NES V S L M

Ex hac autem ara aliisque aliquando numen Herculis Saxani illustrabimus, quem Herculem Saxsantum nominabit, qui fidei Illustris Cuperi, qua se lapidem agri Clivensis descripsisse memorat in Monumentis antiquis pag. 208. plus credit, quam nobis. Nam si qua meis & amicorum complurium oculis fides, ad quos exegimus semel iterumque illius Viri magni adseverationem, non SAXSANTO sed SAXSANO in lapide scriptum fuisse sibi persuadebit; neque aliter edidit

edidit Doctiſſimus Hagenbuchius, qui haud ita pridem ad eum commentarium ſcripſit. Plurimae ad Rhenum privata religione atque ex voto ſunt conſecratae, quare & disjectae ſemel, deinceps raro, ſi tamen unquam, reſtitutae leguntur. Imo nonnullae inter eas admodum exiguae ſunt & vix privatae elegantiae, ex lapide aſpero & ſcabro, qui ad Antunnacum hodie Andernach exciditur, & olim ad uſum condendorum aedificiorum, ut ex antiquiſſimis per has oras extructionibus intelligitur, fuit adhibitus, nunc autem, ut modo dixi, in calcem comminuitur, & a noſtratibus *Duifſteen* appellatur, credunt Latine tophos dici. Ex quo autem lapidis genere & qua arte illa Claudii ara perfecta fuerit, ignoro, titulus vero & Imperatorum nomina inſcripta eum a privatis ſejungunt. Quia autem ad Oceanum ſita eſt atque ad Rhenum, duos Imperii Romani terminos, ex illarum Ararum genere fuiſſe puto, quibus veteres terminos & fines cum Expeditionis ſuae, tum Imperii deſignabant. Unde ad Oceanum plures ejuſmodi arae Romanorum. De hoc namque Populo Poëta

Imperium OCEANO, *famam qui terminat aſtris.*

Tales certe illae Arae Seſtianae in Hiſpania, ſive eae fuerint in Aſturum littore, ut Mela ſcribit libro III. cap. 1. n. 94. ſive in Tamoricorum peninſula, ut Plinius libro IV. cap. 20. ſive in Artabrorum regione, ut Ptolemaeus, ad Oceanum utique in extrema Hiſpania atque ad eum locum, qui *Cabo finis terrae* hodie appellatur, ut intelligas in ultimo orbis receſſu eſſe. Harum autem ararum tanto libentius hoc loco memini, quia arae noſtrae ſimillimae ſunt. Nam ut haec Claudii aliorumque Imperatorum nomen inſcriptum habet, ita illae Auguſti: atque ut turris Phari huic, ita & illis turris, quam Phari uſum habuiſſe ſupra diximus, vicina. Non omittenda quoque & ara & Phari turris in Cantii littore in Britannia, in quo eodem littore locus Anglis *Stone-end* dictus, ut intelligas aram ſive lapidem ad ſignandum ultimae terrae limitem fuiſſe poſitum; vide Gulielmum Camdenum in Britannia pag. 263. De aris Alexandri Juſtinus libro XII. cap. 10. *expugnata deinde urbe reverſus in naves Oceano libamenta dedit, proſperum in Patriam reditum precatus, ac veluti curru circa metam acto, poſitis* IMPERII TERMINIS, *quatenus aut terrarum ſolitudines prodire paſſae ſunt, aut mare*

re navigabile fuit, secundo aestu ostio fluminis Indi invehitur. Ibi in monumenta rerum a se gestarum Urbem Barcen condidit ARASQUE *statuit.* Etiam hic locus magis insignis & ad illustranda Brittenburgi monumenta idoneus, quod praeter aras etiam mentionem facit libamentorum Oceano datorum ad Indi fluminis exitum. Eadem namque libamenta ad Brittenburgum & Rheni ostia data significat lapis ex parietibus arcis resolutus, in quo homo stans in navi dextera protensa patera aliquid invergit, sinistra coronam praefert, eo fere habitu quo tradit Virgilius Aeneidos V. v. 774.

Ipse, caput tonsae foliis evinctus olivae,
Stans procul in prora pateram tenet, extaque salsos
Porricit in fluctus, & vina liquentia fundit.

Lapidis imaginem ob oculos ponit Junius in Bataviae Historia pag. 116. tu vide Tabulam nostram.

Corona autem, quae altera manu gestatur ex earum genere est, quibus nautae & naves ipsae ornabantur, cum portum subibant, aut inde cursum instituebant. Quanto magis verisimile est, non Barbarum morem hanc navem referre, de quo supra coepi dicere. Quisque autem perspicit, quam pulchre haec competant portui ad Brittenburgum & Rheni ostium. Infinita porro sunt, quae de similibus aliorum aris cum ex sacris Hebraeorum, tum Graecorum Romanorumque litteris in medium adferre licet, sed nunc parco iis, atque hoc tantum dico, non alias fuisse, aut aliam ob caussam statutas Herculis Columnas, tametsi minime latent, quae Poetae & eorum Enarratores antiqui de iis fabulantur. Columnae autem ut hae, sic aliae, nomine aræ frequenter dicuntur, quia nonnunquam altissime extruebantur. De aris Alexandri Arrianus de expeditione ejus libro V. pag. 374. Ενθα δὴ διελὼν κατὰ τάξεις τὴν στρατιὰν δώδεκα βωμοὺς κατα-

τασκευάζειν τῇ στρατιᾷ. ὕψος μὲν κατὰ τοὺς μεγίστους πύργους. Εὖρος δὲ μείζονας ἔτι ἢ κατὰ πύργους. Χαριστήρια τοῖς ἐς τοσόνδε ἀγαγοῦσιν αὐτὸν νικῶντα καὶ μνημεῖα τῶν αὐτοῦ πόνων. *Eo loci diviso per ordines exercitu duodecim aras extrui jubet, altitudine quidem maximis turribus pares, latitudine, quam quae turrium est, majore. Quibus Diis gratias agebat, quod ipsum eo usque victorem perduxissent, & laborum suorum monumenta consecrabat.* Atque hinc lux adfunditur vexatissimis Alexandri Magni nummis duobus, qui Patini, Eggelingii aliorumque ingenia exercuerunt, & haud ita pridem commentariis expositi sunt a Cl. Havercampo in Dissertationibus de Alexandri Magni Numismate, ut & de nummis contorniatis Tab. I. n. 1. & 2. in quibus duae arae, sive columnae ad significandum utrumque orbem Asiam & Europam (in has namque duas partes terrarum ambitum distinguebant Prisci) esse ab eo peragratum & domitum. Nummos hos supra exhibuimus, vide Tabulam pag. 95. Cetera, quae ad hos nummos illustrandos pertinent, dudum nobis in schedis exarata jacent. Alexander namque non tantum ad Orientem aras erexit, expeditionis & victoriarum metas & monumenta, sed & in Europa ad Occidentem & Septentrionem intra extraque Tanaim, ubi

Asiae metam posuit natura potentis.

ut canit Manilius libro IV. quare eum *extremum* dicit Horatius Carminum libro III. ode 10. & *terminum Gentium* Florus libro III. cap. 6. istic enim ad Riphaeos montes in Sarmatia Europea Alexandri aras collocat Ptolemaeus, unde haud longe absunt Caesaris arae, atque ad montes Hippicos in Suranorum regione Sarmatiae Asiaticae. Auctor tabulae antiquae, quam in Peutingerorum aedibus inventam Velserus edidit, ad amnem Oxum ponit, qui in Mare Hyrcanum influit, & alias sub extremo Oriente, ubi, haec videas, *Alexander responsum accepit usque quo Alexander.* Praeclara in hanc rem sunt, quae de usu hoc antiquissimo ararum columnarumque disserit Strabo libro III. pag. 170. & 171. Sed locus prolixior est, quam ut hic inseratur, in quo & Bacchum olim istiusmodi columnas posuisse memorat in sua ad Indos expeditione. Refert & huc Philaenorum aras ad Syrtem majorem (Auctor Tabularum vetustarum ita, *arae Philenorum fines Africae & Cyrenensium*, sed scriptura minus emendata, quemadmodum & in finibus Syriae *Areae Fines Romanorum*, sed emenda *Arae.* male etiam Aras Philaenorum ad Syrtem

minorem ponunt) & Rheginorum columnam, quam *Regiam* scribit Antonini itinerarium, quod displicet aliis; defendit tamen in Mela Vossius in observationibus ad hunc Geographum libro II. cap. IV. n. 7. fallitur autem, si putat, milliariam tantum columnam fuisse, & ad solum itineris spatium denotandum extructam esse, simul enim fines Italiae designavit, quare aliis milliariis lapidibus altior fuit & operosior. Similiter eos aestimare velim, qui oculis suis usurparunt Columnam, ad pagum Monster inventam, cujus titulum supra dedimus, an & Batavicarum rerum Scriptores fallantur, qui illam tantum spatiis signandis statutam arbitrantur. Certe autem falluntur illi, si vera est effigies ejus, quam Altingius prodidit in Notitia crebro nobis memorata, parte I. in voce FORUM ADRIANI pag. *66.* Omnibus enim, quae in his aliisque terris, si ab Italia discesseris, inventae sunt, speciosior est; ut columnae omnes, quae fines regionum indicabant, vulgares lapides milliarias magnitudine & specie vicerunt; quod & de territoriorum limitibus inter agros municipiorum & coloniarum docet Siculus Flaccus in libro de conditionibus agrorum. *Territoria, inter civitates, id est inter municipia & colonias & praefecturas, alia fluminibus finiuntur, alia summis montium jugis ac divergiis aquarum, alia etiam* LAPIDIBUS positis PRAESIGNIBUS, QUI A PRIVATORUM TERMINORUM FORMA DIFFERUNT. Rheginorum quidem illam columnam vulgaribus altiorem insignioremque esse ostendimus. Quae autem ad vicum Monster in Batavorum insula inventa est, eam Caninefatum regionem terminasse diximus. Quemadmodum autem Hercules ad fretum Herculeum, id est ad ingressum Maris Mediterranei in Oceanum; Alexander ad Indi in Oceanum ostia aras posuerunt, ita etiam Caligula & Claudius (de Caligula, qui aram destinavit, mox dicemus) eodem modo aram suam consecrarunt ad Rhenum amnem Indo non ignobiliorem, atque ad ejus in Oceanum decursum, neque longe ab aliis Herculis columnis, de quibus Tacitus de moribus Germanorum cap. XXXIV. *ipsum quinetiam Oceanum* (Oceanum dicit Frisiorum terras alluentem) *illa tentavimus, & superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit.* Quin & illud non dissimile Alexandri instituto fecit Caligula. Quemadmodum ille praeter aras & Indi ostia urbem statuit; vid. Justinum libro XII. cap. 13. & victoriarum monumentum, sic hic altissimam turrim ad Rheni ostia prope aram *victoriae* excitavit, ut testatur Suetonius, *indicium.*

CA-

CAPUT X.

Destinavit aram ad Brittenburgum Caligula, perfecit Claudius. Caligula redux ex Batavorum Insula paulo post est occisus. Quo tempore Claudius in ea insula fuerit. Quo tempore aram consecrarit. Ortelii error. Caligulae nummi conflati ad abolendam ejus memoriam. Rhenus Imperii terminus tempore Claudii. Corbulo Chaucos vicit altero anno post Britannicum Claudii triumphum, qui ductus quarto Imperii anno. Veterum Poetarum poemata ex Catalectis Scaligeri & Pithaei, de Claudii in Britanniam expeditione, semel iterumque castigata & illustrata. Spectata Britannia a Caesare, victa & triumphata Claudio. Patere in titulos *quid. Aperuit Britanniam Claudius. Iterum vetus Poeta correctus. Brinio disjecit aram simul cum Brittenburgo & Romburgo. Ara reparata a Septimio Severo & Caracalla. Annus restitutae arae incertus. Tribunitia potestas* XVIII. *Antonini incidit in quartum Consulatum & quartum annum Imperii. Quo tempore summis beneficiis Germanos demeritus sit Caracalla.* Cenni, *Gens Germanica victa a Caracalla. Interpres Dionis castigatus.* κέλται *Dioni Germani dicuntur. Incertae sedes Cennorum, an* Kennarii *vel* Kennemarii *Dionis Cassii scriptura contra Cluverium defensa. Caracalla quo tempore Germanicus dictus & Alemannicus. Spartianus emendatus. Caracalla Cenicus ridicule dictus. Nomina barbara modo littera n una, modo geminata proferuntur. Lemannus, Lemanus, Britannus, Britanus. Coepta ara a Septimio, dedicata a Caracalla. Quo tempore Septimius eam instaurari jusserit. Matthaei vander*

Hoeve sententia rejecta. An Imperium in Germania susceperit? negatur. Spartiani error. Pannonii Graecis nonnullis Paeanes *dicti. Non etiam Dioni, cujus locus emendatur. Septimius ad Sabariam Pannoniae Urbem imperium est auspicatus. Aurelius Victor emendatus. porro Spartiani error perstringitur, & ejus caussa detegitur. Legiones Germanicae in Pannonia. Carnutum duplex, Pannoniae & Galliae: confusum temere Spartiano. Cellarius notatus. Septimius Imperator opera vetusta restituit. Lapis antiquus Brittenburgicus illustratus. Legio* I. Menervia. Menerva *pro* Minerva; sic leber, liber; Magester, Magister; Dijove, Vejove, *id est Dijovi, Vejovi Castra Legionis* I. *Menerviae ad Bonnam. Legio haec instituta a Domitiano. Sententia Scaligeri & Scriverii rejecta de exponendo lapide antiquo. Venidius Rufus Legatus Legionis* I. *Versatus is est ad Brittenburgum & Romburgum. Lapis Romburgensis nunc primum in lucem protrahitur. Nicolaus Chevalier notatur. Mercurii Galea alata Mercurius Barbatus. Chevalieri fides sublesta.*

DEstinavit autem aram hanc Caligula, cum bellum gereret in Batavorum insula, aut saltem simulacrum belli cieret, non autem perfecit, sed opus perficiendum dedicandumque Claudio reliquit, quod ipse re inopina & seditione militum commotus, propere ex provincia decessit, Romamque petiit, ubi paucis mensibus interpositis a Chaerea est occisus; rem omnem narrat Suetonius in Caligula cap. XLVIII. qui & hoc addit cap. XLIX. *intraque quartum mensem periit, ingentia facinora ausus, & aliquanto majora moliens.* Caligulae autem ut successit Claudius, non is destituit mox bellum in Germanos; nam gens haec ferox lacessita & irritata vanitate Caligulae, serio rebellare & arma suscipere instituit; vide eundem cap. LI. sed aliquamdiu is in illo bello perseveravit. Primo namque Imperii anno Sulpicius Galba, idem, qui deinceps imperium gessit & a Cajo substitutus fuerat Gaetulico, in Germania administranda Chattos vicit,

ac

ac P. Gabinius Marſos. Modo haec vera ſit Dionis libro LX. pag. 670. ſcriptura, de qua certant Xylander & Leunclavius in notis ſuis ad illum Scriptorem; adde & Torrentium ad Suetonium in Claudio cap. XXIV. Per haec autem tempora dedicatam puto aram, quam Caligula aut juſſerat antea fieri, aut inchoarat; memini quoque ante in Batavia fuiſſe Claudium, cùm detecta conjuratione Lepidi & Gaetulici inter Legatos ad gratulandum Cajo miſſus eſt in Germaniam, verum non ea tum legationis gratia fuit, ut ara poſita memoriam ſuam ſacrare fuerit auſus, vide Suetonium in Claudio cap. IX. & recte errorem Ortelii caſtigat Junius in Bataviae Hiſtoria cap. X. qui a Claudio in expeditione Britannica aram Brittenburgicam poſitam ſcripſit. Non autem a Claudio inſcripta eſt in lapide Caligulae memoria, ut maxime illaetabilis, cujus & aerea numiſmata ad abolendam diri hominis & truculentiſſimi Imperii memoriam ſunt conflata, ut ſcribit Dio libro LX. pag. 679. τῇ γὰρ δὴ τοῦ Γαΐου μνήμῃ ἀχθόμενοι τὸ νόμισμα τὸ χαλκοῦν πᾶν, ὅσον τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐντετυπωμένην εἶχε, συγχωνευθῆναι ἔγνωσαν. *Caji vero memoriam exoſi omne aereum numiſma, quod ejus imaginem haberet, conflari juſſerunt.* Citra Rhenum vero conſecravit hanc aram Claudius, quod hunc fluvium imperii ſui limitem & terminum eſſe voluit. Nam cum Corbulo Chaucos inferiorem Germaniam incurſantes ſubmoveret, & in hoſtili ſolo ultra Rhenum moliretur, adeo Claudius novam in Germania vim prohibuit, ut referri praeſidia cis Rhenum juberet, teſtis eſt Tacitus Annalium libro XI. cap. 19. Bellum autem hoc a Corbulone altero poſt triumphum Britannicum anno geſtum putatur, triumphus namque ille Criſpino & Tauro Conſulibus, id eſt, quarto Imperii anno teſtibus Euſebio & Caſſiodoro eſt actus. Exiſtimo tamen ante Britannicam expeditionem ſub initio Imperii Claudium aram hanc ad Oceanum conſecraſſe. Nam poſt illum triumphum aras, id eſt limites, ultra Oceanum produxit: unde Poeta, neſcio quis, in Catalectis Scaligeri pag. 208. Pithoei pag. 50. de Britannia a Claudio capta

Oceanuſque TUAS *ultra ſe reſpicit* ARAS.

Qui verſus adeo noſtrae expoſitioni convenit, ut Poeta aram hanc ad Brittenburgum & Oceanum erectam ſpectaſſe videatur, niſi forte Claudius plures Alexandri exemplo erexit. Sed quia omnes verſus, quanquam non unius Poetae, huc inprimis faciunt, nonnullos hic recenſebimus, ſed demtis inde maculis, quibus peſſime vitiati ſunt

Ausoniis nunquam tellus violata triumphis,
Icta tuo, Caesar, fulmine procubuit.
Oceanusque tuas ultra se respicit aras,
Qui finis mundo est, non erit imperio.
Victa prius nullo, quanquam spectata, triumpho,
Illibata tuos gens patet in titulos.

Versu quarto nullo sensu legebatur *non erat*, aut *nunc erit*. ut & versu Sexto *jam jam spectata*. Hoc autem dicit Poeta, quamquam spectata & tentata Britannia a Caesare, victam tamen & triumphatam ab eo non esse, sed demum a Claudio, qui inde triumphum duxit, quare & versu sexto dicit, eam *patere in titulos*, male editum est

Gens jacet in titulos.

Scripseram haec cum video, a Camdeno quoque hos versus esse descriptos in Britannia sua pag. 345. ex antiquis J. Obsopaei membranis, additque variantes lectiones ex Antonio Del Rio, quibus τὸ *non erit* probatur. Quod de spectata non etiam victa aut domita a Julio Caesare Germania dixi, docet Tacitus in vita Agricolae cap. XIII. *Primus omnium Romanorum Divus Julius cum exercitu Britanniam ingressus, quanquam prospera pugna terruerit incolas ac littore potitus sit, potest videri* OSTENDISSE *posteris* NON TRADIDISSE. Patuisse autem Britanniam Claudii opera tradit Pomponius Mela libro III. cap. VI. n. 32. *Britannia qualis sit, qualesque progeneret, mox certiora & magis explorata dicentur. Quippe tam diu clausam* APERIT *ecce Principum maximus, nec indomitarum modo ante se, verum ignoratarum quoque gentium Victor.* Seneca in Consolatione ad Polybium cap. XXXII. *Hic Germaniam pacet,* BRITANNIAM APERIAT. Ceterum Rhenum fuisse terminum Imperii tempore Claudii, idem an alius Poeta certe aeque ignotus, Auctor est, cujus poema cum superiore interjecto uno disticho conjungitur

Euphrates ortus, Rhenus secluserat Arctos,
Oceanus MEDIUM *venit in Imperium.*
Libera non hostem, non passa Britannia Regem
Externum, nostro quae procul orbe jacet.

Reclu-

Reciuserat est in editis & *aeternum* pro *externum*. Non diu vero stetit haec ara Claudii integra, ut superiore capite dicere coepimus, post necem Neronis, qui Claudio Patri in Imperio successit. Rebus admodum incertis, cum alii exercitus alium Imperatorem crearent, Claudius Civilis Batavus Vespasiani amicitiam & studium partium praetendens sese in Germania vindicavit. Is etiam in consiliorum & belli societatem pertraxit Brinionem, insigni natalium claritate in Caninefatibus juvenem, qui a suis Dux electus, accitis in auxilium Frisiis duarum cohortium Romanarum hiberna proxima inrupit, & castella quae a Romanis tenebantur, incendit. Hoc tempore perierunt Brittenburgum & Romburgum, quod armamentarium erat. Simul autem cum Brittenburgo ara, a Claudio erecta, disjecta est: Romanis pariter & Dis eorum, quibus consecrata erat, infesto Brinione, quem stolidae audaciae adolescentem dicit Tacitus Historiarum libro IV. cap. 15. quemadmodum aram Drusi Victor Arminius everterat, de qua idem Annalium libro II. cap. 7. Jacuit autem illa Claudii ara una cum Brittenburgo & armamentario usque ad tempora Septimii Severi & Caracallae, sub quorum Imperio cuncta haec reparata sunt. De armamentario constat ex antiquo saxo olim ad Romburgum invento, hac sententia, *Imperatore Caesare L. Septimio Severo Augusto & M. Aurelio Antonino Caesare Cohortem* XV. *Voluntariorum armamentarium vetustate conlapsum restituisse.* Titulum ipsum ex lapide integrum non prodo, quia ob insuetos litterarum ductus typis ob oculos poni commode non potest. Dederunt eum Scriverius in Tabulario Antiquitatum Batavicarum pag. 182. & Altingius in Notitia Germaniae Inferioris parte I. in voce ARMAMENTARIUM, aliique complures, inter quos tamen de legendo eo & exponendo non convenit. Brittenburgum autem a Brinione dirutum, ut Auctor est Colinus, instauratum esse ab eodem Septimio filioque ejus, auguror ex ara ab illis instaurata. Quo Imperij anno restituerit eam Severus, incertum est. Sed annum tituli ab Antonino ejus filio inscripti ipsa ara praefert, tribunitiam nempe potestatem XVIII. & Consulatum IIII. hic enim quartus, non tertius illi Tribunitiae potestati convenit, ut supra docui, incidit autem illa Tribunitia potestas in quartum Imperii ejus, quod solus gessit a Patris exitu, annum. Idemne vero hic annus sit, quo omnibus officiis sibi Germanos demeruit, necdum ex antiquis Scriptoribus didici. De his officiis & hoc demerendi studio ita Hero-

Herodianus in Historia libro IV. cap. 7. ᾠκειώσατο δὲ καὶ πάντας τοὺς ἐπέκεινα Γερμανοὺς ἔς τε φιλίαν ὑπηγάγετο, ὡς καὶ συμμάχους παρ' αὐτῶν λαβεῖν, καὶ τοῦ σώματος ἑαυτοῦ φρουροὺς ποιήσασθαι γενναίους τε καὶ ὡραίους ἐπιλεξάμενος. πολλάκις δὲ καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀποθέμενος χλαμύδα, ἠμφιέννυτο τὰ Γερμανῶν περιβλήματα, ἔν τε χλαμύσιν αἷς εἰώθασιν, ἀργύρῳ πεποικιλμέναις ἑωρᾶτο. Κόμας τε τῇ κεφαλῇ ἐπετίθετο ξανθάς, καὶ εἰς κουρὰν τῶν Γερμανῶν ἠσκημένας. τούτοις δὴ χαίροντες οἱ βάρβαροι ὑπερηγάπων αὐτόν. *Ceterum Germanos illic sibi omnes adjunxit, atque in amicitiam conciliavit, sic ut ex his socios bellorum & custodes corporis validissimum quemque & pulcherrimum sibi adsciverit. Saepe etiam Romano cultu deposito vestem Germanicam induebat, atque in eorum sagulis argento variegatis conspiciebatur: etiam Flavam Capiti caesariem inponens ad modum Germanicae tonsurae, quibus laeti Barbari mirifice eum amabant.* Germanici tamen nomen non hoc tempore, sed patre adhuc vivo fuit consecutus, vide Spartianum in Caracalla cap. VI. qui & in capite V. tradit in Gallia eum fuisse, antequam in Daciam proficisceretur.

Quaero autem, qui sint illi *Cenni*, gens Gallica (sic verti videas κέλτικον ἔθνος malim tamen *Germanicam*) cum quibus manum eum conseruisse Dio memoriae prodidit libro LXXVII. pag. 876. ἐπολέμησε καὶ πρὸς τινας Κέννους κελτικὸν ἔθνος. *Bellum gessit cum Cennis Gente Germanica.* Consuevit autem Germanos κέλτας appellare Dio. Equidem fateor, me nescire sedes illorum Cennorum, sed quia aram hanc in vicinia consecravit, nonnulli forte Κέννους arbitrabantur dictos a fluvio *Kennem*, unde & *Kennarii* vel *Kennemers* nomen acceperunt, qui in adversa Rheni ripa, aut saltem prope eam nunc habitant. Sed ipsis Auctoribus hanc sententiam tuendam relinquo. Cluverius, ut nunc video Germanicarum Antiquitatum libro III. cap. 4. pro *Cennis* substituit *Alemannos*. Quod nequaquam mihi probatur. Quo enim stupore librarii vocem illam insuetam pro hac vulgata, usitatissimaque etiam suo tempore substituerunt? Verum aliud est, quod ex hac re in mentem venit. Scribit Spartianus in Caracallo cap. V. quum Germanos vicisset *Germanicum* sese appellasse. At vero dudum is & patre adhuc vivo est Germanicus dictus, ut idem Spartianus capite proximo tradit. Constat etiam ex Victore Alemannos eum vicisse, sed & inde *Alemannici* cognomen assumsit, vide Spartianum cap. X. Deinde quid jocosi habuit cognomen Germanici, quod τῷ *Lucanici* responderet? Dicitur autem dixisse, cum Germanicum se appellaret, jocoso vocabulo se quoque *Lucanicum* dicturum fuisse, si Lucanos vicisset.

vicisset. Scio Germanici nomen refricuisse memoriam Germani fratris occisi. Sed quid frater Germanus ad Lucanica farcimina? ex quibus caussa & vis joci? Optime autem convenit *Lucanico* nomen *Cenici* cum a populo tum a cena sic dictum. Quare vide, an ita scripserit Spartianus *& quum Cennos* (quos & *Cenos* dicebant, ut *Lemannum*, *Lemanum*; *Britannos*, *Britanos*) *Germanos subegisset Cenicum se appellavit.*

Sed ad lapidem redeo. Quid ipse Antoninus ornando lapidi addiderit, incertum est, id namque tempus edax rerum nobis invidit, olim autem perscriptum fuisse puto. Si tamen in rebus obscuris suspicioni locus est, putem coeptam aram reparari a Septimio Severo, sed dedicatam deinceps inscriptamque a filio, eodem fere modo, quo supra ostendimus a Caligula eam primum destinatam sed a Claudio consummatam consecratamque esse.

De Patre autem Antonini Septimio Severo si quaerimus, similiter incertum est Romae, in Britannia, an in ipsa Germania hanc aram restitui jusserit. Matthaeus Vander Hoeve nil dubitans scribit eum ante Bataviam adiisse, quam in Britanniam transmitteret; tu vide libri ejus partem I. pag. 90. At vero rei hujus auctoritatem si quaeras, in illo libro nullam invenies, nec aliunde eam adferri posse puto: quin ipsa itineris ratio reclamat. Possit videri restituisse eam illo tempore, quum in Germania imperium suscepit, modo verum, quod Spartianus memorat in ejus vita cap. IV. & V. cum in illa regione imperium esse ingressum. Ita enim Spartianus rem prosequitur, ut in Pannoniis eum ante Proconsulare imperium gessisse tradat, quam in Germania legationem, cui legationi mox subjungit, quemadmodum istic a Germanicis legionibus Imperator appellatus sit apud Carnutum. Sed ut verum fatear, vehementer dubito, in Germania Severum, cum huic regioni praeesset, auspicatum esse imperium, majoremque fidem habeo Dioni & Herodiano ea scribentibus, non quae a prioribus acceperant, sed quae ipsi viderant, certe aetate sua gesta erant. Ita autem Herodianus Historiarum libro II. cap. 9. Ἡγεῖτο δὲ Παιόνων πάντων (ὑπὸ μίᾳ γὰρ ἦσαν ἐξουσίᾳ) Σεβῆρος ἀνὴρ τὸ μὲν γένος Λίβυς. *Praeerat autem* PANNONIIS *universis* (*nam unius regebantur imperio*) *Severus quidam genere Afer*; & mox tradit, quemadmodum in Pannoniis Principem egerit, atque illis relictis Italiam petierit. Deprompsisse autem haec videtur ex libris, quos ipse Severus de vita sua scripserat, quorum in hoc capite meminit. Pannonios hic Paea-

P nas

nas appellat, quod ipsi solenne & perspicuum & populis vicinis, hoc loco Illyricis, & libro III. cap. 10. Mysis. Nec abhorruerunt ab hoc nomine alii Scriptores Graeci, at vero usurpasse id Dionem non puto, cujus haec fertur scriptura libro LXXIII. pag. 837. Τρεῖς γὰρ δὴ τότε ἄνδρες τριῶν ἕκαστος πολιτικῶν στρατοπέδων καὶ ἄλλων ξενικῶν συχνῶν ἄρχοντες, ἀντελάβοντο τῶν πραγμάτων, ὅ τε Σεβῆρος καὶ ὁ Νίγρος, καὶ ὁ Ἀλβῖνος. οὗτος μὲν τῆς Βρεττανίας ἄρχων. Σεβῆρος τῆς παιονίας, Νίγρος δὲ τῆς Συρίας. *Erant tres Viri Severus, Niger, Albinus, quorum singulis suberant tres legiones ex Civibus Romanis & alii milites exteri quam plurimi. Hi Rempublicam capessunt. Albinus praeerat Britanniae, Severus* PAEONIAE, *Niger Syriae.* Homini namque credo de se profitenti libro XLIX. pag. 413. τῶν δὲ δὴ Ἑλλήνων τινὲς τἀληθὲς ἀγνοήσαντες. Παίονας σφᾶς προσεῖπον, ἀρχαῖα μὲν πῃ τοῦ προσρήματος τούτου ὄντος· οὐ μέντοι καὶ ἐκεῖ ἀλλ' ἔν τε τῇ Ῥοδόπῃ, καὶ πρὸς αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ τῇ νῦν μέχρι τῆς θαλάσσης, ὑφ' οὗπερ καὶ ἐγὼ ἐκείνους μὲν Παίονας τούτους δὲ Παννονίους, ὥσπερ πῃ καὶ αὐτοὶ ἑαυτοὺς καὶ οἱ Ῥωμαῖοι σφᾶς καλοῦσι, προσαγορεύσω. *Certe quidam Graeci veritatis ignari Paeanas eos Pannonios vocarunt, quod ipsum quidem etiam nomen antiquum est, non tamen istius populi, sed ejus qui ad Montem Rhodopen & ad ipsam Macedoniam habitant, quae nunc usque ad mare pertinet. Quapropter* HOS EGO PAEONAS, ISTOS PANNONIOS NOMINABO, *sicuti & ipsi sese & Romani eos appellant.* Excusabunt forte alii illa de Severo non Dionis esse verba, sed Xiphilini, quae tamen excusatio parum mihi satisfacit. Quare pro Παιονίας lege Παννονίας. Confirmat opinionem meam Zonaras Annalium libro XII. cap. 7. qui solet Dionem & Xiphilinum sequi Οἱ δὲ τῶν στρατοπέδων ἡγεμόνες τρεῖς ὄντες, ὅ τε Σευῆρος τῆς ΠΑΝΝΟΝΙΑΣ ἄρχων, τῆς Συρίας δὲ ὁ Νίγρος, τῆς Βρεττανίας δὲ ὁ Ἀλβῖνος, εἰς καθαίρεσιν τοῦ Ἰουλιανοῦ τὰ περὶ αὐτοῦ μαθόντες κεκίνηντο. *Tres Exercituum Duces Severus* PANNONIAE *Praefectus, Niger Syriae, Albinus Britanniae, cognitis Juliani rebus ad eum interimendum properarunt.* Utercunque autem culpandus Xiphilinus an librarius, hoc constare arbitror, perperam Latine verti in illo Dionis aut Xiphilini loco *Paeoniae*, cum vertendum esset *Pannoniae*. Auctor epitomes, ut appellatur, Sexti Aurelii Victoris etiam testatur, Severum in Pannonia Augustum esse appellatum, & quidem in urbe *Sabaria*. *Hoc tempore Niger*, inquit, *Pescennius apud Antiochiam, in Pannoniae* SABARIA *Septimius Severus creantur Augusti.* Ex quibus veterem scripturam ita restituo ipsi Victori. *Namque cum acceptis illico, quae acciderant,*

Sep-

Septimius Severus (qui forte SABARIAE *legatus in extremis terris bellum gerens, Imperator creatus) pontem proxime Milvium acie devicit.* Nam quod in vulgatis libris nunc legitur, *qui forte* SYRIAE *legatus in extremis terris bellum gerebat*, manifeste falsum est. Redarguit praeterea Spartianum temporis ratio, dicit namque quinquennem fuisse filium majorem, qui Caracallus deinceps est dictus, cum pater Severus Germanico exercitui praeponeretur. Aetas autem haec Caracalli ad antiquiora rejicit profectionem Patris in Germaniam, quam quae initio Imperii ejus conveniunt. Quin ipse Spartianus in vita Didii Juliani cap. V. modo Auctor ejus libelli Spartianus sit, in Illyrico descivisse, imperiumque adrogasse tradit. Credo fraudi fuisse Spartiano quod a Germanicis legionibus eum appellatum Imperatorem legerat. Ita namque cap. V. in vita Severi. *Dehinc a Germanicis legionibus ubi auditum est Commodum occisum, Julianum autem cum odio cunctorum imperare, multis hortantibus repugnans Imperator est appellatus apud Carnutum.* Eae autem legiones Germanicae non in Germania fuerunt, sed hoc cognomine dictae ad Danubium in Pannonia praesidia egerunt. Ita namque Ptolemaeus legionem X. *Germanicam* Juliobonae collocat, legionem autem XIV. *Germanicam* Plexi, quae & addito hoc cognomine invenitur in lapide Gruteriano pag. CCCCXLVII. n. 4. Ipsum quoque illud Carnutum, ad quam urbem a Germanicis legionibus Severum Imperatorem appellatum scribit, similiter fraudi Spartiano fuit. Suspicor enim, non eum Carnutum Pannoniae cogitasse, cum illa scriberet (quod oppidum est Pannoniae superioris ad Danubium, haud admodum longe rejectum a Sabaria, ut ex Ptolemaeo intelligimus & Itinerario Antonini) sed Galliae Lugdunensis, Germaniam autem Cisrhenanam Galliae partem fuisse olim novimus. Non debuit ergo error Spartiani adjumento esse Cellario disputanti in Geographia antiqua libro II. cap. VIII. pag. 350. Carnutum an Carnuntum vocandum sit oppidum Pannoniae.

Ubicunque autem versatus sit eo tempore Severus, cum Imperium est auspicatus, aram & simul cum ara Brittenburgum, ut puto, restitui jussit. Hoc ex Dione constat libro LXXVI. pag. 869. *multa eum vetera restituisse*, &, quod addit Aelius Spartianus cap. XXIII. *servatis ubique titulis conditorum*, quam & consuetudinem secutus est filius in colenda Claudii memoria. Colligimus porro ex alio lapide, qui anno cIↃIↃXX. erutus est ad Brittenburgum, cum

tribunitiam poteſtatem XIII. gereret Septimius, arcem jam reſtitutam fuiſſe. Lapis admodum mutilatus eſt, titulus autem hic proditus.

. . . . EVER. PIVS PERTAV . . . .
. . . . MAX. TRIB. POT. XIII. . . . .
. . . . NTONIN. PIVS AV. . . . . .
. . . . ER MILIT LEG. I ME . . . .
. . . . ENIDIORV . . . .

Poſſit tamen numerus unus exoleviſſe ex lapide. Verum id parvi refert. Illud quoque dubium relinquitur, Severus cum filio & militibus hunc lapidem poſuerit, an milites illis Imperatoribus. Nec expedit hanc difficultatem nominativus PIVS. Verum & hoc quoque nunc miſſum facimus. Magis enim ad hoc, quod agimus, illud LEG. I. ME ac potiſſimum ENIDIORV pertinet. Significatur autem *legio prima Menervia* ſive *Minervia.* Quintilianus Inſtitutionum Oratoriarum libro I. cap. 4. *Quid? non e quoque i loco fuit? ut* MENERVA & LEBER & MAGESTER & DIIOVE & VEJOVE *pro Diiovi & Vejovi*; plura ejus legionis monumenta viſa fuerunt olim ad Brittenburgum. Conſpexi etiam lapidem non diſſimilem baſi in Velſeno Ampliſſimorum Virorum Papenbroekii & Emtinkii praetorio.

LEG. I. M. P. F. ET
LEG. XXX. V. V.

Non reſcivi, unde aſportatus erat in praetorium illud, ex genere tamen lapidis intellexi, ad Rhenum aut in Germania olim fuiſſe poſitum. Legio autem illa prima, *Minervia pia felix* an *fidelis* eſt cognominata: Haec vero trigeſima *Ulpia Victrix.* Ut autem haec Caſtra praecipua habuit ad Caſtra vetera, ſic illa ad Bonnam ſupra Coloniam Agrippinae. Inſtituit eam Domitianus & in Germania inferiore collocavit, teſte Dione libro LV. pag. 564. Sed haec forte etiam aliis obſervata & tradita ſunt. Quid vero illud ENEDIORV ſibi velit, expoſitum non memini. Junius & Scriverius intactum reliquerunt. Magnus vero Scaliger in Indice Gruteriano (nam & Gruterus huic lapidi in Theſauro locum dedit pag. CLXIX. n. 2.)

n. 2.) ita quidquid hoc nominis est adjungit LEG. I. ME, ut videatur id existimasse cognomen alterum istius legionis. Mihi autem videntur hae reliquiae esse nominis Venidii Rufi, qui fuit legatus legionis hujus; hoc apparet ex Saxo prope Bonnam invento, vide Gruterum pag. DLXXIX. n. 2.

FORTVNIS
SALVTARIBVS . . . .
AESCVLAPIO HYG . . :
Q. VENIDIVS RVF . . .
MARIVS MAXIM . . .
CALVINIANV . . . .
LEG. LEG. I. M. P. . . .
LEG. AVG . . PRA . . .
PROVINC . CI . . C
D . . . . . .

Versatum autem in his regionibus Venidium temporibus Septimii & Antonini Caracalli lapis probat, qui Leidae hodie conspicitur insertus parieti cellae alicujus, delatus eo Romburgo. Eum hic exhibeo, ut depictus est venustissima Mierisii manu

IMPP. CAESS. L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS PERT
M. AVRELLIVS. ANTONINVS AVG. . . . .
: ·· : · · : ·· :
NVMERO EXPL. BAT. CVR. COO. VENIDIO RVF.

Non memini editam esse hanc inscriptionem, quam tamen opportuniore loco ad examen revocabimus. Nicolaus Chevalierus in *Description de la Chambre des Raretez de la ville d'Utrecht*, tabula VI. n. 1. imagines, ut putat, Septimii Severi, quae sua memoria superfuerunt in arce Britannica, exhibet, alteram ex ebore, sed hanc jam supra alienam Severo ostendimus; alteram, quae lapidi insculpta est, alii considerent & contemplentur, quibus ejus intuendi in ipso lapide copia est, judicentque an Severo respondeat. Equidem ἐπέχω. Imo nisi pictura fallit, alata est galea, unde Mercurium auguror. Nec obstat barba, nam & ea ornatus pingitur hic Deus ab eodem Chevaliero tabula XXVIII. num. 156. Adde Cuperi Harpocratem pag. 82. Begeri thesaurum Brandenburgicum vol. 3. pag. 233. Juliae Dominae, quae uxor fuit Severi, imaginem in eadem

 arce

arce inventam sibique donatam prodit ille, sed jam ante me monere memini, non eam feminae esse, verum Apollinis laureati & radiata corona redimiti. Imo qui hominem noverunt, forte omnes has imagines suppositias & confictas dicent. Nam ut est apud Phaedrum

Quicunque turpi fraude semel innotuit,
Etiamsi verum dicit, amittit fidem.

Nos iis hic locum nullum damus.

CAPUT XI.

Britanni ab Anglis & Saxonibus expulsi non in Batavorum insula consederunt. Johannes Gerbrandus a Leidis refutatur & Scriptura ejus corrigitur. Imo vastata hac Insula hostili in Armoricorum regionem se receperunt. Camdeni opinio refutata. Non a Maximo tyranno eo traducti. Non omnino negatur ab hoc in Armoricanam Galliam Britannos collocatos, & tamen res non admodum verisimilis. Zosimus quibus temporibus scripsit. ejus auctoritas. Ex Britannia cum exercitu trajiciens Maximus ad Rheni ostia adpulit. Caussa hujus adpulsus ostenditur. Hispanus natione non Britannus fuit Maximus. Non magna auctoritate praeditus inter Britannos. Aulae Caesarae vernula aliisque conviciis traductus. Ausonius emendatur. a militibus Imperator creatus. Beda solet sequi sententiam & verba Orosii. Cedreni item librarii ejus & interpretis errores notantur. notatur & auctor Chronologiae Saxonicae. Maximus male Maximianus appellatur. οἱ ἐν Βρεττανίᾳ *id est exercitus Brittanniciani. Ausonius cur Maximum dixerit* Rutupinum latronem. *Caussae exponuntur, cur Britannorum sedes ad Rhenum & prope eum amnem, nec non in Frisia Maximi Tyranni & Anglorum Saxonumque expeditione sint antiquiores. Quo saeculo Britannia, Gallia, Hispania*

nia Romanorum imperio subductae sunt. Romanorum topiae quando a Rheni limite submotae. Tempus expeditionis Horsi & Hengisti in Britanniam. His Matres Brittae vetustiores, item Britanni ad Brittenburgum. Annus adventus horum incertus, suspicione tamen colligitur. Britanni, qui cum Adminio Cynobellini Britannorum Regis filio venerunt, videntur ad Rheni ostium medium consedisse, adsignatis a Caligula sedibus. ejus sententiae argumenta proponuntur. Exigui populi mentio omitti solet. In rebus antiquis par est verisimili esse contentum.

PRolixe in superioribus declaravimus, Brittenburgum a Brittis vel Britannis nomen accepisse; nunc indagandum restat, quo tempore hi Britanni in eam Insulae partem, in qua Brittenburgus fuit, commigrarint, atque arci huic nomen dederint. Tametsi namque abunde affirmavimus, a Caligula, Claudio, Septimio Severo & filio ejus Antonino extructam esse & conditam hanc arcem, dubitabunt tamen permulti, ut puto, nomen ab illis temporibus arcessere. Quin haud pauci opinabuntur, nomen hoc induisse arcem illo tempore, cum Britanni ab Anglis & Saxonibus ejecti ex Insulis suis alias sedes per Galliam quaesiverunt, existimabuntque eorum Britannorum nonnullos ad ostium Rheni consedisse. Certe haec sententia dudum placuit Johanni Gerbrando a Leidis in Chronico lib. I. cap. 13. *Saxones ante fugientes venerunt ad terram Armeniae* (lege *Armoricae*) *dictam, quam obtinentes nominarunt Britanniam minorem, & illa Britannia nunc est ducatus Franciae. Quidam autem alii Britones fugientes ad Hollandiam atque ad ostia Rheni fluminis, ubi Rhenus intrat mare prope Catwyk, vela dimiserunt, & ibidem castrum munitissimum construxerunt, quod* BRITTON *appellaverunt, vicinumque populum eis subjecerunt.* Sed mihi verior videtur Colini sententia. Non negat ille appulisse eos in Batavorum insulam Rhenumque, sed sedem illic fixisse negat, imo contra vastata ad Rhenum Batavia, inde sese in Galliam recepisse & Britanniam novam in Armoricorum terris a suo nomine condidisse. De ea namque expeditione ita canit pag. 251.

Tes

Tes gefchiet als ixs bevonden
Mer den tyt ne vinden konde
Das de Enchlen und de Saxen
Mit gewaren endt bardaxen
Mitte baxen en de vlooten
Haben utten lande ftooten
d'Imfater van de Britten
Welcker Heirtoch was gebitten
Haren Engift ende Horfe
Die gelyck een euvel orfe
Al die Brittenfe Serjanten
. . . .
Tavnede tot irren onvromen
De Zund den Rine inkomen
Unde flopen huus en have
Wider vind ix ni daer ave.
Dan das zi VOR TEGEN WAREN
HABEN IN GALLIEN OF KE VAREN,
't Lant das fi na irren namen
Hiten Bretangen al te famen.

Accedit, quod nequaquam verifimile, voluiffe aut potuiffe ad medium Rheni oftium locum habitandi capere Britannos, quia ea terra ab infeftiffimis hoftibus tum incolebatur, a quibus ex fua Britannia erant expulfi; Anglis namque & Saxonibus, qui Britanniam occuparunt, Frifones interfuiffe diximus cap. IV. quam & cauffam arbitror, cur illi horum terras viciffim fint depopulati.

Nec plus valet Camdeni conjectura in Infulis Britanniae pag. 749. fufpicantis Britannos, Brittenburgo nomen inpofuiffe, cum Maximum purpura contra Gratianum induerunt. Haud equidem ignoro, quae rerum Britannicarum Scriptores nonnulli, etiam Galli, obfcuriores tamen de traductis in Galliam Britannis, fedibufque ad Ligerim amnem & in Armoricorum regione a Maximo & Conano adfignatis commemorent. Verum eofdem Britannos in Batavorum Infulam a Maximo inmiffos non memini me ex monumentis antiquis cognofcere. Ufque adhuc non omnes quos volui, prifcorum temporum Scriptores de rebus Maximi & Conani confulere potui, nihilque de fide rerum detraho, quas Viri graviores ab his in Britannia Armo-

Armoricana gestis prodiderunt. Hoc tamen fateri liceat, quorum usque adhuc monumenta mihi versare contigit, eorum maximam partem aut nihil de illis aut diversa tradere. Adde eos ipsos Scriptores, qui traductos a Maximo Britannos in Armoricorum sedes narrant, aetate longe posteriores esse, atque ejusmodi fabulas admiscere, qui dictorum fidem haud parum elevent. Zosimus autem in Historia nova qui per haec, aut saltem proxima his tempora vixit, unde ei majorem fidem habeo, quam multis miraculorum enarratoribus, scribit libro V. cap. 34. eum suscepto in Britannia Imperio, cum exercitu, a quo Imperator salutatus erat, cum Gratianum Augustum bello petiturus Oceanum trajiceret, non in Gallia Armorica appulisse, sed ad Rheni ostia οἱ δὲ ῥᾳδίως ἐξαναστάντες, ἀνεῖπον βασιλέα τὸν Μάξιμον. καὶ περιθέντες τὴν ἁλουργίδα καὶ τὸ διάδημα, παραχρῆμα τὸν Ὠκεανὸν ναυσὶ διαβάντες, τῶν τοῦ Ῥήνου προσωρμίσθησαν ἐκβολαῖς. *Illi*, Britannici exercitus, *facile ad seditionem inpulsi, Maximum Imperatorem appellant, ac tradita illi cum diademate purpura, confestimque transmisso navibus Oceano,* AD OSTIA RHENI ADPULERUNT. Et sane hic appulsus ei opportunior erat, quam ille ad Ligerim ad adjungendos sibi Germanicos exercitus, qui Rheni ripis praesidebant, atque ad debellandum Gratianum, qui cum Alemannis hoc tempore, Gente ad Moenum amnem, bellum gerebat, vide Socratem in Historia Ecclesiastica libro V. cap. 11. Non aliam ergo Galliae partem accipe, quam quae ad Rhenum fuit, in quam Orosius libro VII. cap. 34. & Aurelii Victoris epitomator, Maximum transiisse scribunt. Verum quae quaeso caussa inpulit Britannos, qui sacramento non tenebantur, ut Maximum extra Insulam sequerentur? Utique non auctoritas ejus. Nam alienigena fuit in Britannia, nec magna auctoritate praeditus. Zosimus eo loco, quem diximus. ἐκίνει δὲ πρὸς τοῦτο πλέον αὐτοὺς Μάξιμος, Ἴβηρ τὸ γένος, Θεοδοσίῳ τῷ βασιλεῖ κατὰ τὴν Βρεττανίαν συστρατευσάμενος. οὗτος δυσανασχετῶν, ὅτι Θεοδόσιος ἠξίωτο βασιλείας, αὐτὸς δὲ οὐδὲ εἰς ἀρχὴν ἔντιμον ἔτυχε προελθών; ἀνήγειρε πλέον εἰς τὸ κατὰ τοῦ βασιλέως ἔχθος τοὺς στρατιώτας. *Incitabat etiam magis eos Maximus* HISPANUS NATIONE, *qui Theodosii Principis in Britannia commilito fuerat. Is permoleste ferens, Theodosium quidem habitum fuisse dignum imperio, se vero* NULLUM AD HONORIFICUM MAGISTRATUM *pervenisse, magis etiam milites ad Imperatoris odium irritabat.* Drepanius in Panegyrico cap. XXIII. comparat eum Spartaco Gladiatori, Cilicibus piratis & servis fugitivis, & cap. XXXI. *Aulae Caesareae quondam negligentissimum*

Q ver-

vernulam, *mensularumque servilium statarium lixam nominat.* Ausonius de claris Urbibus in Epigrammate de Aquileja

Maximus armigeri quondam sub nomine lixa.

Sic emendo, nunc legitur *lixae*. Neque a Britannis, sed ab exercitu Romano & paene invitus est Imperator creatus, ut docet Orosius, & qui sententiam verbaque hujus sequi solet Venerabilis Beda in Historia Ecclesiastica libro I. cap. 9. nec non Prosper in Chronico *Maximus Tyrannus in Britannia* A MILITIBUS *Imperator constituitur*. Sulpitius Severus in vita Martini cap. XX. *Postremo cum Maximus se* NON SPONTE *sumsisse imperium adfirmaret*, *sed* INPOSITAM SIBI A MILITIBUS, *divino nutu regni necessitatem armis defendisse.* Scio a Cedreno Maximum hunc non Hispanum, sed Britannum dici. Sed quem gravius accusem, Cedrenum, librarium an interpretem in exponenda Maximi hujus historia, nescio. Namque ut mihi quidem videntur, in eodem luto, certe eodem crimine, haerent. Verba Cedreni haec sunt in Synopsi Historiarum pag. 248. editionis Venetae recentissimae. Μαξιμιανὸς δέ τις Βρεττανὸς, ὅτι τὸν Θεοδόσιον ὁ Γρατιανὸς βασιλέα ἐποίησεν, αὐτοῦ μηδεμιᾶς τυχόντος τιμῆς, διήγειρε τοὺς ἐν Βρεττανίᾳ ἀνταίρειν Γρατιανῷ. Quae interpres ita vertit. *Ceterum Maximianus quidam Britannus, cum se praeteritum nulloque bonore affectum videret, Theodosium a Gratiano imperii consortem adsumtum* BRITANNOS *in Gratianum excitat.* Dubito Cedrini errorem esse, quod *Maximum* nominat *Maximianum*, quia deinceps recte eum *Maximum* vocat, quare hoc librario inputare malim. Quod autem Britannum eum dicit, ipsius peccatum puto. At vero Interpretis offensa est, quod τοὺς ἐν Βρεττανίᾳ reddit *Britannos*, cum reddere debuerat exercitus aut legiones in Britannia. Sed cujuscunque ea crimina sint, dico priora certe non evitavit Auctor Chronologiae Saxonicae, quae subjici solet Bedae Historiae Ecclesiasticae; is namque eodem modo ad annum CCCLXXXI. Maximianum nominat, & in Britannia natum scribit. Ausonius in loco memorato Maximum hunc Rutupinum Latronem nominat, non quod natus est in Britannia sed quod ἐκ τῶν περὶ τὰς Βρεττανίας μερῶν ἐπανέστη τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ ut scribit Socrates in Historia Ecclesiastica *ex ea insula profectus Romanum imperium invasit*. Quod si autem Maximus Britannos jure militiae ex insula eduxit, cur eis sedes quietas sive ad Ligerim sive

ad

ad Rhenum dedit, ac non potius per varias terras, in quibus bella gessit quantumvis gravia & difficilia, secum raptavit? Merito ergo destituimus eorum virorum sententiam; qui ad seriora sive Maximi, sive Anglorum Saxonumve expeditionis tempora, Britannorum, in Batavorum insula vicinisque terris, originem deprimunt. Quandoquidem autem ab utraque Rheni parte aut latere Britannos invenimus, in Frisia quidem Caesaris Germanici temporibus, qui herbae in sua terra natae, aut certe ab iis ostensae, Britannicae nomen dederunt, vide supra cap. IV. In Gallia vero temporibus Plinii cap. V. quid inpedit aut obstat, quominus ad eadem aut saltem proxima tempora Britannos Rheni in Batavorum insula accolas reducamus? cum ambiguum non sit, Britannos illis a tergo vicinos, id est ad castra vetera, haud longe a Batavorum insula supra Rheni divortia habitantes antiquissimos esse, certe priores Barbarorum in Angliam Galliamque inruptione; id quod inde auguror, quod Matribus Brittis ad haec castra fuerunt positi a militibus Romanis, salvis hujus populi legionibus ad Rhenum, certe salva legione XXX. cujus legionis militem se manifeste profitetur Valerius, qui Matribus Brittis aram consecravit in eo saxo, quod Cuperus descripsit, de quo diximus cap. III. Eodem namque tempore fere Britannia, Gallia & Hispania firmissimae Imperii Romani provinciae, perierunt, quam Cladem Theophanes in Chronographia confert in annum Christi nati CCCCXXXI. De ipso anno parum laboramus, dummodo illud certum, quod dubitari non potest, hoc saeculo validissimas populi Romani provincias Barbarorum armis concessisse, trajectoque & domito Rheno Legiones Romanorum praesidiarias aut deletas aut submotas esse. In idem hoc saeculum, & quidem in annum ejus XLIX. a Scriptoribus rerum Anglicarum video reponi Anglorum Saxonumque expeditionem in Britannorum insulam, quae Hengisto & Horso Ducibus accidit, vide Bedam libro II. cap. 15. Polydorum Vergilium Historiae Angliae libro III. adde Camdeni Britanniam pag. 65. Prosper vero in Chronico Cladem Britanniae imperiumque Saxonum in ea insula illigat anno XVIII. Principatus Theodosii Junioris, qui incidit in annum Christi CCCCXX. Marianus Scotus CCCCLIII. Venit quidem superiore saeculo Maximus in Galliam & Germaniam, sed vetustiores fuisse putem Brittas Matres in his terris, quam ut his tam recentibus voluerint divinum cultum exhibere milites Romani, qui & jam

 hoc

hoc tempore plerique omnes Christiani erant. Quum ergo Britanni in Gallia, Frisia & prope Rheni divortia habitantes, id est dextra, laeva atque etiam a tergo Batavorum Insulam spectantes, vetustiores sint adventu Maximi Tyranni in Galliam, & Anglorum Saxonumque in Britanniam, & Britannorum fuga in Galliam, quis dubitare ausit, Britannorum migrationem in Batavorum Insulam similiter antiquiorem esse? Fateor, ipsum migrationis tempus, quo Britanni ad Rheni ostia venerunt, certis atque indubitatis argumentis definire mihi non liquet, est tamen, quo conjectura ducit. Ostendi antea cap. VIII. ex Suetonio Tranquillo in Caligulae vita cap. XLIV. Adminium Cinobellini Britannorum regis filium pulsum a Patre cum exigua manu ad Caligulam transfugisse, atque ob eo in deditionem acceptum fuisse. Docui etiam, hunc pervenisse ad Caligulam, cum is in Batavorum insula atque in Caninefatibus moraretur, & belli ludibrium ageret, quod turri in eo loco excitatae originem dedit. Hunc Adminium in Britannorum insulam reductum restitutumque esse non novimus. Cogitavit quidem de expeditione in eam Caligula, sed armis nunquam tentavit. Tactus in vita Julii Agricolae cap. XIII. AGITASSE C. CAESAREM DE INTRANDA BRITANNIA *satis constat, ni velox ingenio, mobilis poenitentia & ingentes adversus Germanian conatus frustra fuissent.* Et tamen quia Adminius cum ea, quam secum adduxerat manu, in fidem est receptus a Caligula, debuit quoque ei locus & terra habitanda adsignari in Imperio Romano. Quae autem terra opportunior fuit, quam ea, in qua tum Imperator versabatur? quae fuit Caninefatum ad medium Rheni ostium? Potuit eam dare Caligula, quia imperio Romano subdita erat inde a Tiberio, qui Caninefates domuit. Voluit dare his sedem, & nequaquam destituere Regem illum Britannicum, quia deditionem eorum summae sibi laudi, & triumpho magnifico dignam ducebat. Dedisse autem videtur, quia Britannorum in hoc loco nomina post illa tempora reperimus, nempe Brittenburgum id est Britannorum arcem. Horum autem Britannorum deinceps nullus Historicorum meminit, quia numero pauci fuerunt, *exiguam manum* nominat Suetonius, haud aliter ac Dio tradit libro LVI. pag. 582. Loca a Romanis per Germaniam infessa silentio ab Historicis fere praetermitti, quia fuerunt non magna. Εἶχον τινὰ οἱ Ῥωμαῖοι αὐτῆς οὐκ ἀθρόα, ἀλλ' ὥς πυ ϗ ἔτυχε χειρωθέντα, διὸ ὐδὲ ἐς ἱστορίας μνήμην ἀφίκετο. *Loca quaedam Germaniae Romani tenebant, non*

non simul, sed ut forte subacta fuerant, hic, illic: quam ob causam in historiis nulla fit eorum mentio. Sequamur ergo securi, quo tot suspiciones, & tanta probabilitatis ratio ducit. Siquidem ex sententia Strabonis pag. 195. in rebus antiquis par est verisimili esse contentum.

CAPUT XII.

Fata reliqua Brittenburgi incerta. Romani Graecique scriptores occupatae a Barbaris Galliae curam abjecerunt. Chronicorum Architecti, qui maximam partem monachi fuerunt, majore diligentia res sacras quam militares tradiderunt. Illi fabulis omnia inquinarunt. Colinus quo tempore scripsit. Oceano an barbaris vastata arx Brittenburgica? Non illud a ratione alienum. Multae res antiquae in ea inventae. Simulacra Deorum per has terras a primis Christianis disjecta. Willebrordus Mercurii statuam in Walachria comminuit. Nebalenniae imagines quomodo cladem evaserint. Neomagi magna copia operum antiquorum ex terra eruitur. in arce Britannica quae inter rudera inventa. Vi Oceani per Bataviam vicinasque terras arces, pagos, oppida submersa & diruta. Strabo refutatur, qui negat, Cimbros inundatione coactos ex patria excedere. Brittenburgica Arx saepius direpta. Quando antiquitatis monumenta in pretio haberi & quaeri coepta. Quoties Brittenburgus inde a Proavorum memoria ex undis apparuerit. Guicciardinus a Normannis, Dousa a Quadis dirutam scribunt. Remota longe a littore, nunc undique altis fluctibus obruta periit.

NIhil nunc de Brittenburgo inquirendum restat, nisi ut alia ejus fata investigemus, & quid ei, extincto Romanorum per Germaniam Galliamque Imperio, acciderit, perscrutemur. Verum cum haec taceant Scriptores vetusti, nihil est, quod nos dicamus. Posteaquam autem Gallia & quae pars ejus censebatur, Batavia Bar-

barorum dominationi cessit, ejus curam Romani Graecique Scriptores abjecerunt. Successerunt quidem barbari & semibarbari Chronicorum textores, sed quia pars maxima eorum monachi fuerunt, & homines litteris rebusque parum exculti & exercitati, majori, studio illi sibi habuerunt monasteriorum & rerum sacrarum, quam militarium & castrorum fata memorare. Quin ita fabulis atque inportuna religione res omnes contaminarunt, ut nescias saepe carere iis an uti malis. Et tamen haud scio an praeter Colinum & Johannem Gerbrandum a Leidis ex vetustioribus ullus meminerit Brittenburgi hujus. Colinus autem ita meminit, us dubites, suo tempore exstiterit etiam an aquis mersum perierit. Vixisse hic Colinus creditur saeculo XII. Johannes vero ille Gerbrandus incolumem stetisse scribit ad tempora Hungeri XI. Trajectensium Episcopi, qui Ludgero successit, mortuo anno Christi DCCCL. ita autem Carmelita in Chronico suo libro I. cap 13. *istud autem castrum permansit in vigore usque ad tempora beati Hungeri Episcopi Trajectensis.* Hoc autem tempore miseranda eluvione haec Arx obruta est & extincta, de qua idem Libro V. cap. 3. *Obstructo itaque antiquo Rheni fluminis meatu Scopuli in Catwyk, ubi Rhenus fluxit, reintegrati sunt, quod sic antiquum illud Castrum, quod dicebatur Britannicum in idiomate Teutonico* DIE BURCH TE BRITTEN *in marinis fluctibus, ut in praesenti cernitur, est desertum.* Ex his accepit quae de eadem re Heda Praepositus Arnhemiensis in vita Hungeri narrat. Contra vero recentiores Scriptores a Normannis prius vastatam scribunt, aut quae Nobilissimi Dousae est opinio in Annalibus Hollandiae libro IV. pag. 165. a Quadis Saliisve. Quod si autem nummorum, simulacrorum, supellectilis & quorumvis operum antiquorum copiam spectes, quae ex ruderibus est subinde extracta, dicas nec a barbaris eam vastatam, neque etiam Hungeri demum aetate aquis haustam esse. Quis enim credat ab auro atque argento barbaros a simulacris Deorum & Idolorum Christianos manum abstinuisse? Hoc novimus primos Christianos per has terras gentilium Deorum Idola omnia confregisse ac abolevisse. De Willebrordo primo Trajectensium Episcopo & puriorum sacrorum auctore Beka memorat, ceterique rerum Batavicarum Scriptores omnes tradunt, eum in Walachria Mercurii simulacrum, quod avita illic religione colebatur, disjecisse. Nec credo, tot Nehalenniae aras cladem hanc in illa regione evasuras fuisse, si eo tempore exstiterant,
&

& ab Oceano aut arenarum cumulis conservatae non fuerant; perierantque dudum, nisi haec modo antea periissent. Non nego, in multis aliis locis, in quibus Romana Castra fuerunt, ac praecipue Neomagi, quod Batavorum oppidum a Tacito memoratum existimatur a multis, similium rerum, quae inventae fuerunt in illa arce Britannica, magnum esse proventum. Verum in his locis ea e terra eruuntur, in qua aut a possessoribus occultata olim fuerunt, aut casu & forte quadam abscondita. At vero in arce Britannica non terra fuerunt obruta, sed inter ingentia saxa reperta. Quae ergo calamitas olim turres non tantum atque arces, integros vicos pagosque & oppida, atque etiam nostra memoria aedificia multa Oceano mersit, eadem etiam dudum ante Caroli Magni tempora, receptis necdum Christianorum disciplinis Brittenburgum undis circumdedit, deinde vero Hungeri tempore obruit. Haec autem Arx, & utinam ea sola, quae quondam Oceani fluctibus ne tangebatur quidem, nunc autem vastis undis premitur, indicio est, quam vana ea sint, quae Strabo libro VII. pag. 293. ex Posidonio adversus Oceani eluviem, qua Cimbri a patria sua exclusi sunt, disputat. Credo, eum Oceani furores ex maris sui (mare mediterraneum dico, quod *mare nostrum* prisci appellabant) aestibus existimasse. Hoc certum Oceanum parum perspectum eos habuisse, utique Britannici Oceani natura & violentia ignorata fuit Straboni, quam tamen magna suorum clade semel iterumque expertus est Germanicus, vide Tacitum Annalium libro I. cap. 70. & libro II. cap. 23. Dum autem Arx illa in initio non tota oppressa vastataque stetit, siccatis, reducto aliquando Oceano, littoribus, pretiosiora inde ab accolis identidem ablata puto, remansisse autem, quae aut avari negligunt, aut inter ruinas altius latebant: in quibus quoque non inventa sunt, nisi eo tempore cum rebus etiam minimis, quae ad antiquitates Romanas pertinebant, pretium esse coepit. Illud tempus designo, quo proavorum nostrorum memoria ex longo intervallo litteris antiquis suus honos rediit. Nam inde ab illa aetate aliquoties ex undis apparuit ruinaeque veteres spectatae, & scrutatione sedula discussae sunt. Wilhelmus Heda in Historia Episcoporum Trajectinorum in vita Hungeri, de quo modo dixi, significare videtur eo anno, quum historiam illam scriberet, rejectis undis detectam fuisse hanc Arcem; scripsit autem, certe dedicavit eam Historiam anno CIↃIↃXXI. ut jam supra docuimus cap. II. Idem de eodem anno memorat Ludovicus Guic-

Guicciardinus in descriptione Belgicae, ea parte qua Hollandiam exponit, additque praeterea iterum iterumque ex aquis emersisse sua aetate, id quod & Cluverius testatur de tribus Rheni Alveis cap. XIV. recenset autem annos hos Guicciardinus, primo cIↃIↃLII. iterum cIↃIↃLXIII. eos annos etiam designat Scriverius in tabulario Antiquitatum Batavicarum. Parsius in Antiquitatibus Catvicensibus pag. III. ex Scriverio quoque his interponit annum cIↃIↃLXXXII. & adjungit illis etiam annum cIↃIↃLXXVI. Nicolaus Chevalierus vero in libro Gallice scripto, quem saepius nominavimus, narrat, sese anno cIↃIↃCLXXXVII. scapha petiisse, imaginemque ejus, ut a se animadversa & depicta est prodit Tabula V., convenientem ei formae, quam Scriverius dedit. Addit praeterea monumenta quaedam antiqua a sese atque aliis eo tempore inde reportata, quae res documento sunt modo auctori sua fides constet, eo anno similiter oculis hominum patuisse Arcem, aut dicam potius Arcis pulcherrimae cadaver. Inde autem ab illo tempore, quod scio, nunquam deinceps oculis patuit, sed Oceano profundo victa atque obruta penitus sedet aeternumque sedebit, ut puto, si quidem quotannis fere a terra longius inminuto avulsoque littore recedit. Guicciardinus a Catvico, qui pagus nunc in littore est parte etiam ab Oceano hausta, Brittenburgum distare scribit passus mille & sexcentos.

CAPUT XIII.

Colini versus exponitur. Barden. Garven *an Sacrarium significent?* Gaervkamer *quid?* Gaerven *praeparare, adornare. Videntur arae Brittenburgicae constituti Sacerdotes.* Bardi *apud Gallos non adhibiti ad immolandum, sed* Euhagae. Bardorum, Euhagarum *&* Druidarum *discreta munera. Sacraria an ad aras fuerint? Non videtur Sacrarium significasse Colinus.* Barden Garven *an militum manipulos significent?* Garve *manipulum notat. Fuit ludus litterarius in Caninefatum terra.* Suspicio Barden Garven *Bardorum institutionem seu scholam significare.*

Bar-

Bardos *Latine dicas Grammaticos & Rhetores. Institutio est praeparatio animorum. Praeceptores etiam* praeparare *dicuntur. Bardi Poeticam & Cantica docebant, artesque, quibus ea praecipitur. Bardi* Meisters *dicti.* Meister zangen. *unde mos, quo praeceptores & discipuli cantantes funera prosequuntur. Bardi laudes defunctorum in funere celebrabant. fuerunt in summo honore apud Gallos. Henrici Valesii sententia refutatur. De ludo litterario in inferiore Batavorum Insula Aurelii testimonium. Temere Aurelium & hunc ludum litterarium oppugnat Scriverius. Qualis schola fuerit Coloniae Trajanae. Ad Romburgum potius quam Brittenburgum schola fuisse videtur. Litterae Graecae & Latinae in ea fuerunt traditae. Legatis Romae non, nisi Latino sermone responsa data. Scholae complures apud Barbaros. Obsides a Barbaris dati Romana humanitate exculti. Ratio redditur. Juba Mauritaniae rex & Cotys Rex Thraciae litteris cultissimi fuerunt. Parthi Regem noluerunt Romanis disciplinis inbutum. Julius Agricola Britannos liberalibus artibus erudiit. Inter provincias omnes plurimas Scholas Galliae habuerunt. eae enumerantur. Massiliensis Scholae summa gloria. Romani studiorum caussa Massiliam petierunt. An Eumenius Cliviae docuerit? Augustoduni in Aeduis Schola nobilissima. Quibus caussis adducti Romani in Batavorum Insula ludum litterarium excitarunt. Ex Caninefatibus, Batavis, Frisiis Custodes corporis a Caesaribus deligebantur. Romani Insulam Batavorum elegantius exornatam voluerunt. Superbum in ea fuit Praetorium Agrippinae. Qua forma pingatur in Tabulis Peutingerianis. Forum Hadriani in ea Insula. Duae viae militares per Bataviam. Classis Germanica, quae & Britannica per Rheni fluenta*

R navi-

navigabat. Amnes navigationibus & negotiationibus patefacti. Ripae exornatae multis castris & extructionibus. Magnus olim splendor Civitatis Treverorum. Priscorum Neomagensium elegantia & luxus. Multa hoc tempore ad eorum Urbem monumenta effossa. Ea periisse aut ignorari dolendum. Caligula sororum suarum ornamenta & aulae instrumenta in Batavia vendidit. Multi Batavi civitate Romana donati. Male nomen Claudii Civilis ex Lingua Belgica exponitur. Studia Romanorum etiam in Castris caluerunt. Romanorum ducibus in bello quales cohortes amicorum fuerint. Caninefates & Batavi fuerunt instituti in schola, quae in eorum Insula fuit. Verosimile sit, scholam conditam a Germanico, qui cum Uxore & liberis in Germania inferiore versatus fuit. Germanici ingenium & eruditio laudatur, similiter Agrippinae. Videtur Caligula in illa Schola eruditus. forte & soror Mater Neronis, quae praeter sexum erudita fuit. commentarii ejus. Batavorum auris *cur Martiali notata. Inquiruntur caussae, cur Batavi nequitias Martialis spreverint. Batavi videntur cultiore ingenio fuisse. summa fuit Solertia Claudii Civilis Batavi non indecorum tamen si Batavi facere fortius quam dicere didicerunt. Videntur Batavi abhorruisse ab adulatione Martialis. Molestae iis laudes Domitiani, cujus ignavia ipsis cognita. An Domitianus in Batavos movit. Veledam an captivam duxit? hujus Veledae monumentum Brittenburgus servavit. Cur plurimi nummi Domitiani in Batavia? Aliter Batava auris defenditur a rusticitate. fuerunt Batavi grandibus artubus. Aures Majores notatae, ut Claudii ac Neronis. Signa & imagines Batavorum. Ab his auribus explicanda fabula Elini. Per errorem nomen ejus in nummis lectum creditur. Madelinus Monetarius. Nomen*

hoc

hoc frequens in nummis Dorestati & Tricttum praeferentibus. syllaba prior obscurior in nonnullis nummis. fefellit ea Pontanum & Teschenmacherum, cujus & alius error detegitur. Sub fabulis verum nonnunquam latet. Fabula Monischyri *exposita. In Batavia Herculi pro natis sacra facta.* Herculis Magusani *monumentum expositum. ejus etymon traditum.* Herculis Castra. Lupio & Ammava *a Gente dicti. Ursulae cum undecim millibus fabulam extricare studuit Velserus. Epilogus operis.*

DIxeram modo, nihil de Brittenburgo restare scrutandum aut exponendum, nisi fata ejus, excisa per Galliam Romanorum ditione. Non cogitabam eo tempore de Colini versu, quem Brittenburgi & Romburgi mentioni subjungit.

Daer ti Barden garven waren.

Ceteros versus, qui huc pertinent, descripsimus capite primo. Tametsi autem nullum linguae Batavorum priscae peritiam profiteor, imo etiam vix mediocriter in ea me exercitatum sentio, cum tamen Batavis potissimum hanc meam curam, quam Brittenburgo describendo dedi, probari cupio, visum fuit faciundum, ut ne versum hunc intactum praetermitterem, praesertim cum antea Poetae hujus testimonium ad partes nostras vocarim, & eum in rebus antiquis contemnendum non esse monuerim. Dubium tamen relinquit versus ille, utrique Burgo, id est Brittenburgo & Romonburgo, an alterutri respondeat: & si alterutri, priori an posteriori. Novi qui Brittenburgo soli aptet, & *Barden Garven* exponat sacrarium. Hoc certum, Kilianum in Dictionario Teutonico-Latino *Gaerve-Kamer* sacrarium interpretari, seu locum in templo, ubi Sacerdos se praeparat & sacris vestibus adornat. Videtur autem Kilianus vocem hanc arcessere a *Gaerwen* seu *Gerwen*, quam Latine vertit praeparare, adornare, conficere. Sequitur hunc Schilterus in Glossario Teutonico, qui multa cumulat de hac significatione verbi. Juvat hanc expositionem ara, quae in arce Britannica fuit, cui sacerdotes constituti videntur. Sed cupio doceri, Bardos Gallorum adhibitos fuisse ad immolandum aut sacrum peragendum. Imo vero

 Strabo

Strabo eos in loco, ubi discreta Bardorum & Vatum: (quos Marcellinus Euhagas nominat libro XV. cap. 9.) & Druidum officia recenset, sacrorum curam Vatibus tribuit libro IV. pag 197. ubi de Gallis Παρ᾽ ἅπασι δὲ ὡς ἐπίπαν τρία φῦλα τῶν τιμωμένων διαφερόντως ἐστὶ Βάρδοι τε καὶ Οὐάτεις καὶ Δρυΐδαι. Βάρδοι μὲν ὑμνηταὶ καὶ ποιηταί. Οὐάτεις δὲ ἱεροποιοὶ καὶ φυσιολόγοι. Δρυΐδαι δὲ πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ, καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦσι. *Apud universos autem fere tria hominum sunt genera, qui in singulari habentur honore: Bardi, Vates & Druidae: Horum* BARDI HYMNOS CANUNT, POETAEQUE SUNT: *Vates sacrificant & naturam rerum contemplantur: Druidae praeter hanc philosophiam etiam de moribus disputant.* Deinde non memini, me de ejusmodi sacrariis aut conclavibus legere, quae aris erant adjuncta. Et si fuerunt in usu apud Romanos, templis adjuncta reor. Nulla autem mentio templi in his locis, & usus arae, de quo ante dixi, sine templo absolvebatur. Verum finge, sacrarium ejusmodi fuisse ad aram, quid autem illud tam eximium habuit, ut potius quam aram ipsam in ultimis terris positam, aut templum memoraret Colinus, & quos ipse Colinus est secutus? Quare censeo *Barden Garven* aliud hic significare. Cogitavi aliquando, an militum manipulos hic notaret, sane de Militibus paullo ante in eadem Historia pag. 250.

Die met zine Krieg GEBARDEN
In den Kattewycker warde
Twe Romeynen Blockhusen slechte.

& mox idem pag. 251.

Das de Enchlen und de Saxen
Mit gewaren endt bardaxen.

Ipse autem Colinus docet militares manipulos, aut dicam potius Cohortes Romanas tenuisse Romoburgum & Brittenburgum. *Garve* vero manipulum notat, quam vocem Romani ad Militum ordines transtulerunt, & forte eorum exemplo Galli atque inde Colinus. Verum aliud succurrit, quod mihi inpensius placet. Tradit Suetonius in Caligula cap XLV. Caligulam, cum ludicrum illud bellum, de quo multa ante, ad Ostium Rheni atque in Caninefatum regione eoque loco, quo Arx Britannica est extructa, ageret, obsides quosdam

dam abduxisse e ludo litterario, clamque praemisisse, & mox deserto repente convivio cum equitatu insecutum, ac veluti profugos ac reprehensos in catenis reduxisse. Ex quibus intelligimus, ludum hunc litterarium in Caninefatum regione fuisse. Puto autem *Barden Garven* commodissime de Scholis exponi posse, in quibus *Bardi*, quos Latini Grammaticos & Rhetoras appellarunt, Poetas enarrabant, & Batavorum Caninefatumque animos ad carminum dulcedinem Romanaeque eloquentiae decus praeapararunt. Voces quidem *Garve* & *Barde*, si quid video, non abhorrent ab hac interpretatione. Innumera exempla constipat Schilterus in Glossario Teutonico, ut doceat, *Garve* praeparationem adsignificare. In iis etiam nonnulla sunt, in quibus vox illa aeque institutionem vertere possis. Et quid aliud institutio, quae a Praeceptoribus proficiscitur, quam praeparatio animorum? Imo quid Grammatici ac Rhetores consequi student suis institutionibus ac praeceptis, quam praeparare ingenia ad disciplinas graviores & ampliorem earum cultum. Quare etiam non dubitarunt eam vocem adhibere de Praeceptoribus Latini. Exemplum unum do ex Quintiliano Institutionum Oratoriarum libro II. cap. 4. *Solebant* PRAECEPTORES *mei neque inutili & nobis etiam jucundo genere exercitationis* PRAEPARARE *nos conjecturalibus caussis.* Ut autem Druidae adolescentes fidei suae commissos gravioribus disciplinis instruebant, sic Bardi Canticis & Poetica, iisque praeceptis, quibus Poetica comparatur. Haec caussa est, cur Bardi alio nomine *Meisters* fuerint dicti, ut idem Schilterus docet, unde nomen acceperunt *die Meister-zangen*, quorum idem Schilterus facit mentionem. Forte & inde consuetudo defluxit, quae hodie in multis Germaniae oppidis pagisque observatur, ut Praeceptores una cum Discipulis canentes funera prosequantur. Nam ut olim Bardi illi laudes defunctorum celebrabant in funeribus, sic hodie Magistri puerique hymnos sacros canunt. Abjecte nimis de Bardis sentit Henricus Valesius in notis ad Ammianum Marcellinum libro XV. cap. 9. ubi eos parasitis comparat, nequaquam vero dignitas, quam iis Strabo tribuit, parasitationi convenit; is enim eos inter τιμωμένους διαφερόντως primo loco recenset, id est inter eos, qui praeter ceteros honorati sunt. Meminit ludi litterarii in inferiore Insulae parte, quae Batavorum & Caninefatum fuit, quoque Aurelius Cornelius in Batavia sua libro I. cap. 8. scripsit ille hunc libellum ineunte fere saeculo sexto decimo, dubitan-

dum autem non est, quin ea, quae tradidit, ab antiquioribus acceperit. Ita ille de ludo hoc litterario. *Quid denique loquar de Latinarum schola litterarum, quam ibidem ad Rhenum haud procul a Castro, quod arcem dicimus Romanorum aperuerunt.* Iisdem paene verbis Scholae hujus meminit aequalis Aurelii & amicus Reinerus Snoius in Rerum Batavicarum libro III. *Quid denique dicam de Latinarum Schola litterarum quam ad Rhenum haud procul ab arce Romanorum dicta aperiebant?* Arcem Romanorum Romburgum nominant. Quam arcem a Romanis dictam volunt. Ego dubito, quia in nonnullis monumentis antiquis *Rodeburg* appellatur. Sed hoc alias agetur. Nos in hoc opere observavimus plurimorum scripturam, qui *Romburgum* nominant, quod ne nobis fraudi sit, rogo. Colinus *Romonburg* dicit. Hoc tantum observari velim, Aurelium & Snoium scholam hanc vicinam collocare Romburgo non Brittenburgo, quae tamen Castra haud longo spatio inter se distant, certe, si bene memini, non ultra IV. aut V. millia passuum. Quae vero de hac Schola memorant, needum mihi liquet, ex Suetonio, Colino aliisque Batavicis Scriptoribus, an ex fama acceperint.

Hoc tamen liquere puto, in auras effudisse omnem dicendi vim & doctrinae copiam Petrum Scriverium, quam ad debilitandum hoc Aurelii testimonium, & ad subvertendam illam scholam adtulit in Tabulario Antiquitatum Batavicarum. Posteaquam enim erudite multa de scholae nomine & significatione disputavit, huc tandem evadit, Aurelium bonum coenobitam (ut eum appellat) cum forte in lapide ad Romburgum invento vocem scholae offendisset, interpretatum esse eam de Schola litteraria, quae aliam quamque scholam significaret. At vero num etiam Suetonium deceptum dicet insueto, certe ineruditis minus cognito vocis usu, quando non scholam, sed ludum litterarium appellat? non puto. Cujusmodi autem Schola fuerit Coloniae Trajanae Ulpiae, definire non ausim, late namque patet haec vox. De ea haec prodidit Stephanus Vinandus Pighius in Hercule Prodicio pag. 35. *Sanctis;* oppidum *Santen* intelligit in Ducatu Clivensi supra Vahalis ac Rheni divortia, *insuper Henricus Risvicus juris consultus mihi ob eruditionem & probitatem valde conjunctus & amicus, habet inter antiquitatum suarum collectanea exemplum exscriptum ex fragmento tabulae antiquissimae marmoreae, in qua posteris memoriae proditum fuit, Imperatores Caesares M. Aurelium Antoninum & L. Aurelium Augustos Scholam*

C. TR.

C. TR. VL. *hoc est Coloniae Trajanae Ulpiae ignibus absumtam restaurari curavisse.* Illud jam ante monui, non constare ex Colino; ad quod Castrum illa Schola, quam *Barden Garven* nominat, fuerit, tametsi, si ex consuetudine aliorum Scriptorum judicamus, cum alterutri tantum castro tribuenda, ei verisimilius, quod posterius nominavit, id est Romburgo illa detur, quam Brittenburgo; Praesertim cum & illi fama eam adsignet, certe Aurelii testificatio. Nec obstat Suetonius, qui locum Scholae seu ludi litterarii non nominat, sed significat, in proximo fuisse, ubi Castra habebat Caligula. Castra autem vicina aeque Romburgo ac Brittenburgo fuerunt, & forte locum utrumque complexa. Litteras Latinas, item Graecas, id est tales, quibus Romana Pubes impertiri solebat, in ea Schola traditas fuisse, inde arguo, quod summo studuerunt opere Romani, ut Latinae vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur. Hanc certe caussam tradit Valerius Maximus libro II. cap. 2. exemplo 2. cur Romani non nisi sua lingua Legatis, ne quidem Graecis, tametsi Graece scirent, responsa dederint. Hoc certum, Scholas institutas fuisse a Romanis in Barbaris & victis gentibus, obsides etiam a Barbaris datos Romanorum artibus excultos fuisse. Credo autem eo consilio majus quidpiam spectasse sapientissimos Patres, quam linguae suae honorem. Quin ferociam Barbarorum liberalium artium studiis mitigare, & suae linguae communione ad artiorem societatem adstringere voluerunt. Ut iisdem moribus ac disciplinis eodemque sermone utentes, ejusdem Reipublicae socii sibi viderentur, & servitutis onera patientius ferrent. In regnum litteris cultissimus, quas Romae didicerat, missus est Juba, Regis Mauritaniae filius, & ipse dein Rex factus, vide Plutarchum in Caesare. Passim is Juba laudatur Plinio in Historia Naturali. Cotyn Thraciae Regem a Politioribus studiis & ingenio commendat Ovidius ex Ponto libro II. ep. 9. Non etiam fefellit haec Romanorum prudentia & calliditas exteros populos, quorum complures exosi fuerunt propterea Reges suos, qui quondam obsides Romae fuerant. libro II. cap. 1. fremit hoc Parthorum vulgus *degenerasse Parthos, petitum alio ex orbe regem* HOSTIUM ARTIBUS INFECTUM. Rex hic Vonones erat obses Romanis olim datus a patre, & Romae educatus. De Julio Agricola, viro summa sapientia praedito, memoriae prodidit Tacitus in ejus vita cap. XXI. cum Britanniae praeesset, quae Romano Imperio nuper provincia accesserat, instituisse eum *Principum filios*

libe-

liberalibus artibus erudire, & ingenia Britannorum ſtudiis Gallorum anteferre, ut qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiſcerent. Dudum ante, & quidem Auguſto imperante, iiſdem litteris & moribus jam exculti fuerunt Pannonii. Vellejus Paterculus libro II. cap. 110. *In omnibus autem Pannoniis non diſciplinae tantum modo, ſed linguae quoque notitia Romanae, pleriſque etiam litterarum uſus & familiaris animorum exercitatio.* Ut adeo veriſſimum ſit, quod Suetonius ſcribit de Illuſtribus Grammaticis cap. III. pridem *in provincias Grammaticam penetraſſe, ac nonnullos de notiſſimis doctoribus peregre docuiſſe.* Quanquam autem celebrantur in Hiſpania, Africa atque extremis terris clariſſimae Scholae; nullam tamen populi Romani provinciam plures numeraſſe puto, quam Gentem Gallorum. Auſonius in Profeſſoribus memorat Pictonicam, Toloſanam Narbonenſem & prae caeteris Burdegalenſem, in qua ipſe mox Conſul Romanus docuit. Idem in Gratiarum actione Lugdunenſem, Veſontionenſem, recenſet. Trevirenſem laudat in Moſella v. 383.

Aemula te Latiae decorat facundia linguae

vide quae dixi in Diſſertatione de Aetate & Stilo Ariani cap. IX. Quin ex reſcripto Imperatorum Valentis Gratiani & Valentiniani l. II. Cod. Theodoſ. *de medicis & Profeſſoribus*, ad Antonium praefectum Praetorio Galliarum, intelligimus Metropoles omnes & frequentiſſimas quaſque civitates per Gallias ſuos Profeſſores, id eſt Rhetoras & Grammaticos habuiſſe. Maſſilienſis quidem Scholae tanta fuit gloria, ut Romanos etiam ſtudiorum cauſſa ad ſe exciverit. Cujus laude & fama commoti Galli reliqui paſſim Profeſſores publice & privatim conduxerunt. Strabo libro IV. pag. 181. ὥσθ' ἡ πόλις μικρῷ μὲν πρότερον τοῖς Βαρβάροις ἀνεῖτο παιδευτήριον καὶ φιλέλληνας κατεσκεύασε τοὺς Γαλάτας, ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια Ἑλληνιστὶ γράφειν. ἐν δὲ τῷ παρόντι καὶ τοὺς γνωριμωτάτους Ῥωμαίων πέπεικεν, ἀντὶ τῆς εἰς Ἀθήνας ἀποδημίας ἐκεῖσε φοιτᾶν φιλομαθεῖς ὄντας. Ὁρῶντες δὲ τούτους οἱ Γαλάται, καὶ ἅμα εἰρήνην ἄγοντες τὴν σχολὴν ἄσμενοι πρὸς τοὺς τοιούτους διατίθενται βίους, οὐ κατ' ἄνδρα μόνον ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ. σοφιστὰς γοῦν ὑποδέχονται τοὺς μὲν ἰδίᾳ, τοὺς δὲ αἱ πόλεις κοινῇ μισθούμεναι, καθάπερ καὶ ἰατρούς. *Itaque urbs ea paullo ante Barbaris loco ludi litterarii patefacta tantum Graecarum litterarum ſtudium apud Gallos excitavit, ut contractuum quoque formulas Graece conſcriberent. Et hodie nobiliſ-*

ſimis

ſimis etiam Romanorum perſuaſit, ut dicendi ſtudio pro Athenienſi peregrinatione Maſſilienſem amplecterentur: quos cum vident Galli, quia in pace vivitur, ipſi quoque libentes otium huic vitae inſtituto inpendunt, non privatim modo, ſed publice. Nam & privatim & publice a civitatibus, ut Medici, ita etiam Sophiſtae conducuntur. &. pag. 195. ubi de Gallorum moribus. ὥστε καὶ παιδείας ἅπτεσθαι, καὶ λόγων. *Itaque diſciplinae etiam & litteris ſe dederunt.* Credunt tamen promtius quam probant Clivenſes Maenianas, quas Eumenius Rhetor inſtauravit, in ſua urbe fuiſſe. De Auguſtodunenſium autem in Aeduis ludo in hunc modum Tacitus Annalium libro III. cap. 43. *Auguſtodunum caput Gentis, armatis cohortibus ſacrovir occupaverat, nobiliſſimam Galliarum ſobolem, liberalibus ſtudiis ibi operatam, ut eo pignore parentes propinquoſque eorum adjungeret.* In Caninefatibus vero atque in regione Batavis proxima tanto magis Imperatores Romani ludum litterarium inſtituerunt, in quo cum Caninefates & Batavi, tum Friſii in adverſo littore habitantes ad clementiores mores ſunt formati, quod ex his gentibus Romani Principes ſibi corporis Cuſtodes, quorum fidei ſalutem ſuam & vitam committerent, deligere ſolebant. De Batavis res certa ex Suetonio in Caligula cap. XLIII, de Caninefatibus & Friſiis ex monumentis, quae alio in loco proferentur. Voluerunt autem hanc Inſulae Batavorum partem elegantius exornare Romani, quo magis hoc cultu indomita pectora miteſcerent. Atque ut Agricola cum ſcholis ſimul omnem humanitatem in Britanniam invexit, ita ante jam in Caninefatum regionem induxerant eam alii. Hanc humanitatem, ut Romani quidem appellarunt, exponit Tacitus loco memorato, in quo Britannorum ſtudium in eloquentiam Romanam docet. *Inde etiam habitus noſtri honor & frequens toga, paullatimque diſceſſum ad delinimenta vitiorum porticus & balnea & conviviorum elegantiam.* Nullam humanioris vitae partem in his tangit Tacitus, quin in Batavia eandem fuiſſe oſtendere queamus. frequentem togae uſum alias docebimus. Porticus & balnea ex Praetorio, quod in his regionibus Agrippina Germanici uxor, Caligulae mater excitavit, illi intelligent, qui delicatiora potentiorum Praetoria cognita habent. Amplitudinem illius dignam Auguſti nepte & Caeſaris uxore quodammodo ex ipſa Velſeri antiqua Tabula aeſtimare eſt. Illud etiam animadvertas, aquas, quas paſſim Tabulae illius auctor depingit, ſimili forma exhiberi, quali hoc Praetorium. Cujuſmodi ſunt aquae Segeſtae, Niſmei, Bormonis,

Voliternae, Populoniae atque etiam Tauri, quas celebrat in itinere suo Rutilius libro I. v. 149. Deinde Hadrianum Imperatorem haud procul ab hoc Agrippinae Praetorio aliud excitasse, ab eodem auctore in tabula designatum, quod Forum Hadriani nominatur. Necdum autem animum inducere potui, ut vera crederem quae alii de tetra ac horrida antiquae Bataviae conditione & incolarum vita prodiderunt. De aetate, quae ante Romanorum imperium fuit, nil dico. Sed posteaquam Romani binis militaribus viis hoc solum, classi autem Germanicae, quae Britannica appellatur a Tacito Annalium libro IV. cap. 79. & Rheni fluenta pererrabat ut scribit Hegesippus de Bello Judaico libro II. cap. 9., & negotiationibus, deductis hic illic fossis, amnes aperuerunt; crebris legionum, cohortium, alarum castris multisque & superbis extructionibus ripas exornarunt: elegantius, ut omnem Rheni tractum, sic & Bataviam paullatim enituisse puto. Notum est, quanto olim cultu luxuque per propinquas oras splenduerit Trevirensium civitas, Belgicae primae caput, & aliquando Principum Romanorum sedes Imperiique domicilium. Nec abhorruisse omnino a Romanorum munditie Neomagenses Veteres ad Vahalim fatentur pulcherrima vasa & vitae elegantioris instrumenta, quae magno numero illic effossa sunt olim, & quotidie paene hic novorum munimentorum molitione effodiuntur. Illud dolendum imperitorum atque avarorum hominum arbitrio ea permitti, & in alienas terras avehi, ex quibus magnum lumen & decus Batavorum rebus accedere possint. Et ne de luxu hominum per has terras dubites, Caligula in iis sororum suarum ornamenta & supellectilem, veterisque aulae instrumenta inmensis pretiis, majoribus etiam, quam Romae venibant, vendidit, vide Suetonium in vita Caligulae cap. XXXIX. Rem enim hanc in Batavorum Insula actam docet Dio Cassius libro LIX. pag. 656. id quod ante a me pluribus est demonstratum. Unde & spes lucri plurimos negotiatores Romanos in eam excivit, quos in bello Batavico a Brinione occisos scribit Tacitus Historiarum libro IV. cap. 15. Tanto autem magis in Insula Batavorum Scholam institutam arbitror a Romanis, quod non studiosius ex hac gente ob fidem & fortitudinem Imperatores Romani milites, exercitus robora, coporique suo ac saluti praesidia adsciscebant, quam Civitati suae cives. Multos namque ex his civitate donatos certum est, & inde plurimi Batavi Romanarum familiarum nominibus insignes fuere, inter quos ipse Clau-

dius

dius Civilis una cum fratre Julio Paullo, atque alii, quos Romana historia & prisca monumenta narrant. Deprecor autem invidiam, si libere dixero, saepius me miratum esse inficetam nonnullorum sententiam de Claudii Civilis nomine, quod ex lingua vernacula, id est Belgica, exponendum censent. Verum hujusmodi quae sunt, mittimus hoc loco.

Non vero dubito, nonnullos fore, qui cum legant, me ad Romanorum Castra ludum litterarium revocare, tritum illud occinant, Quid Musis cum Marte? Sed hi parum perspecta habent Romanorum studia, a quibus ne ipsa quidem Castra vacarunt, in quibus non adolescentes tantum primae lanuginis & tirones exercebantur, sed & belli Duces & justa aetate viri. Mitto Africanorum & Fulvii nobilioris exempla, nec de Pompejo atque Augusto dico, quos constat in ipsis Castris declamavisse. Ipse Julius Caesar plurimos libros, quos reliquit, quorum nunc maxima pars periit, in Provinciis & Castris scripsit, Palliatosque, id est Graecos homines litteris operantes, per bella & Castra circumduxit, vide Suetonium in vita Caesaris cap. XLVIII. & LVI. Nil dico de Cohorte Drusi & Germanici, qui Germaniae praefuerunt, atque aliorum Proconsulum aut Praetorum. Horatius quidem ex Julio Floro sciscitatur libro I. epist. 3. v. 6.

Quid studiosa cohors operum struat?

& libro III. od. 4. v. 37.

Vos Caesarem altum, militia simul
Fessas cohortes abdidit oppidis,
Finire quaerentem labores,
Pierio recreatis antro.

Ex quibus versibus Torrentius defendit multorum codicum scripturam in epistola Augusti ad Tiberium, cujus fragmentum extat apud Suetonium in vita Tiberii cap. XXI. *Vale jucundissime Tiberi, & rem gere feliciter*, ἐμοὶ καὶ ταῖς ΜΟΥΣΑΙΣ ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ. Scripta haec ad Tiberium cum bellorum caussa abesset, indubitatum est; bella tamen eo tempore in Germania aut Caninefatibus gessisse temerarium fuerit adseverare, tametsi eum in his regionibus bella gessisse constat, ipsosque Caninefates domuisse. Caeterum extrema illa

 verba

verba Μύσαις ϛρατηγῶν non mediocre pondus adjiciunt iis, quae de Romanorum lucubrationibus per Castra ante diximus. Imo nullus fere in Provinciam sine Graecis id est litteratis comitibus, proficiscebatur, tu vide quae Casaubonus & Graevius notarunt ad Suetonium in Tiberio cap. XLVI. Ex his atque ex multis aliis constat, eos, qui in Cohorte atque in contubernio summi Ducis militabant, lucubrationibus doctis, neque etiam sine Magistris, sese dedisse, ad quos Magistros etiam aditus fuit Provincialibus. Hoc certum: qui ex ludo litterario in Caninefatibus exciti, & ad mimicum bellum a Caligula praemissi sunt, Caninefates, Batavi aut Germani fuerunt. Tales enim oportuit fuisse, qui praeberent scenam belli Germanici. Tempus autem conditi hujus ludi si cogitamus, nullum magis idoneum inveniemus, quam illud, quo Germanicus Caesar Germanicis exercitibus praefuit, atque uxor ejus Agrippina in Caninefatibus Praetorium suum excoluit. Et videri possit in ipso suo Praetorio hunc ludum aperuisse, sive litterarum amore, quo maritus Germanicus non magis, quam ipsa ferebatur, sive etiam studio excolendi Provinciales, suosque liberos, quos secum in Germania habuit. Germanici ingenium & doctrinam praedicarunt multi, prae caeteris Suetonius in Caligula cap. III. & Ovidius initio libri I. Fastorum, testantur quoque, quae hodie ejus nomine circumferuntur, poemata. Agrippinae Augustus collaudavit, vide Suetonium in Augusti vita cap. LXXXVII. Ipsa autem Agrippina non sola maritum comitata est in provincias, sed liberos etiam in Germaniam secum abduxit; nonnullos in ea provincia peperit. Testis est idem Suetonius in vita Caligulae cap. VIII. & IX. Tacitus Annalium libro I. cap. 41. & 44. Dio Cassius libro LVII. pag. 650. Neque a vero abhorrere videtur, Caligulam & fratres ejus nonnullos sororesque in hac Schola fuisse institutos. Nam versatos eos multum cum Matre in hoc Praetorio ambigendum non est, Praeceptores autem hic iis non defuisse negari non potest. Hoc scimus a doctis parentibus, Germanico atque Agrippina, doctrinis liberalibus egregie eruditos fuisse non filios solum, sed & filias. Sustulit autem Germanicus ex Agrippina liberos complures, nonnullos etiam ante quam in Germaniam iret, vide Suetonium dicto loco. In hac autem Schola an alibi litteris imbuta fuerit illa horum filia, quae Mater Neronis fuit, non facile dixerim; ultra sexum studiis expolitam fuisse, commentarii ejus docent, Laudati Tacito Annalium libro IV. cap. 53. & Plinio in In-

dice

dice libri 7. nec non eodem libro cap. 8. in quibus Agrippina illa vitam suam, & casus suorum posteris memoravit.

Verum haec dum scribo de ludo litterario, qui in Caninefatum terra & prope Batavos fuit, commode atque ut puto opportune in mentem venit *Batavae auris*, quam notavit Martialis, aut dicam potius homo aliquis, quem Poeta hic non nominat. Epigramma est 82. libri VI.

Quidam me modo, Rufe, diligenter
Inspectum, velut emtor, aut lanista,
Cum vultu digitoque subnotasset:
Tune es, tune, ait, ille Martialis,
Cujus nequitias jocosque novit,
AUREM *qui modo non habet* BATAVAM?
Subrisi modice, levique nutu,
Me, quem dixerat esse, non negavi.
Cur ergo, inquit, habes malas lacernas?
Respondi, quia sum malus Poeta.
Hoc ne saepius accidat Poetae;
Mittas, Rufe, mihi bonas lacernas.

Auris ergo Batava nequitias jocosque Martialis contemsit. Cur contemserit non additur, suspicantur tamen Eruditi hodie ideo contemsisse, quod haec natio aure hebetiore atque ingenio minus exculto fuit. Aure hac atque ingenio fuisse vere Batavos olim mihi incompertum est. Illud ex Tacito didici Historiarum libro IV. cap. 13. Claudium Civilem, regia in Batavis stirpe ortum *ultra quam barbaris solitum*, INGENIO SOLERTEM fuisse. Potuisse etiam Batavos omnes acuere & expolire aurem animumque litteris, quae tanti fiebant Romae, propter opportunitatem Scholae hujus non dubitandum. Nec puto neglexisse illos omnino hanc Romanae humanitatis partem, quia a cultiore vita hujus populi non prorsus abhorruerunt, ut modo ostendimus. Quod si tamen alienior fuit ab ea, quam caeterae Barbarae nationes; quod inde opprobrium, aut quis pudor? si gens, inter innumeros Barbaros armis domitos & in servitutem redactos, una libera sprevit eum vitae cultum, quam inperiti humanitatem vocabant, prudentes partem servitutis censebant, inter quos gravissimus Auctor Tacitus in vita Agricolae cap. XXI. suspectam-

que etiam habuerant Germani ante in Italo, quem natum fratre Arminii, sed educatum Romae Regem eligerunt, crepantibus nonnullis *infectum alimonio, servitio, cultu omnibus externis.* Et cui tandem populo probro unquam fuit, si facere fortius, quam modulate dicere didicerunt? Certe non priscis Romanis, quorum moribus res Romana diu stetit. Neque illas artes Anchises Pater, aut sapientissimus Poeta Domitori Gentium populo praecipit Aeneidos libro VI. v. 850. imo alii

Orabunt caussas melius, coelique meatus
Describent radio & surgentia sidera dicent.
TU REGERE IMPERIO POPULOS, ROMANE, MEMENTO.

Forte tamen Batava ista auris non tam obtusa fuit ad percipiendam carminum suavitatem, quam mens abhorruit a profligatissima Auctoris, Martialem dico, adulatione & divinis Domitiani laudibus, quem veri atque ingenuo animo Scriptores Neronem & generis humani pestem dixerunt. Crediderim autem spectatam sibi virtutem Domitiani, quam ad Rhenum praestitit; quam quidem Poeta iste laudibus ad coelum effert, Theodosius vero ex Dione ita praedicat, ut ne hostem aut pugnam quidem oculis eum sustinuisse dicat, vide Dionis Historiam pag. 760. & si Dacica Domitiani victoria irrisa & acerbissimis dictis a populo Romano fuit taxata, ut Xiphilinus ex eodem Dione tradit pag. 763. quis miretur, nequitias & jocos, id est sacrilegas laudes truculentissimi tyranni invisas fuisse populo libertatis avido. Imo quis Batavus istic legere sustinuit

Fractusque cornu jam ter inprobo Rhenus,
Teneat domantem regna perfidae Gentis.
Te summe mundi Rector & Parens orbis,
Abesse nostris non tamen potes votis.

quod est epigramma 7. libri VII. Video placuisse nonnullis ad hunc versum, etiam in ipsos Batavos movisse Domitianum, verum id mihi nondum probatum, tametsi me nec hoc Juvenalis praeterit ex Satyra VIII. v. 51.

Hic

Hic petit Euphraten juvenis, domitique BATAVI
Custodes Aquilas, armis industrius.

aut etiam hoc, Silii libro III. v. 607.

At tu transcendes, Germanice facta tuorum,
Jam puer auricomo praeformidate BATAVO

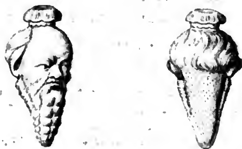
Molitum eum nonnihil in hac terra, sed praereptam a Cereale victoriam indicare videtur Josephus de Bello Judaico libro VII. cap. 13. Neque mirum magnum rei gestae laudem ob hunc conatum a poetis ad Domitianum Imperatorem esse translatum. Veledam autem nationis Bructerae Virginem, quam Tacitus Historiarum libro IV. cap. 6. late imperitasse scribit, cepisse Statius testatur, poetica an vera fide judicent alii, ille autem Sylvarum libro I. carmine 4. v. 89. haec canit

Non vacat Arctoas acies Rhenumque rebellem,
Captivaeque preces VELEDAE, *&, quae maxima nuper*
Gloria, depositam Dacis pereuntibus urbem
Pandere.

Captam autem domitamque per haec tempora Veledam existimo, cujus Virginis imaginem, ut captiva manibus vinctis ducitur, ex lapide Brittenburgico pulcherrimo dabimus opportuniore tempore. Servat hunc lapidem Cl. Havercampus, qui picturam ejus nuper ad me misit. Fuerat autem dudum gravis & invisa Batavis mulieris hujus potentia. Sive vero obierit Bataviam Domitianus, sive eam nunquam inviserit, hoc comperisse me puto, nullius Imperatoris nummos frequentius erui per has terras, quam Domitiani hujus, tametsi nullum ejus monumentum aliud extet. An illud Senatusconsulto tribuendum, quo eradendos ubique titulos ejus & abolendam memoriam decrevit Senatus, de quo Suetonius in vita Domitiani capite ultimo, an suo odio ducti Batavi abjecerint hos invisissimi Impera-

peratoris nummos facilius, illis caerimoniis, quibus nummos olim abjicere solebant Romani, aliorum judicium esto. De illo Martialis versu hoc addo. Urebat poetam aut admiratorem ejus, quod a Britannis forte & a Getis, ut ipse jactat libro XI. epigr. 3. legebatur, a Batavis autem plane contemnebatur, & quod hi ratione ducti faciebant, hoc ille rusticitati tribuit.

Quanquam autem haud difficiliter hoc modo ab injuriis poetae defenditur *Batava auris*, non tamen praetermittenda duxi, quae aliquando cogitatio alia animum subierit. Dubitavi namque, an inde auris Batava in proverbium abierit, quod ut Batavi forma proceri, grandibusque membris & artubus, sic etiam auribus prolixioribus fuerint, cujusmodi aures cavillantium jocis fuerunt expositae, ut Claudii & Neronis a Persio notatas legimus in antiquo poetae hujus Scholiaste ad Satyram I. v. 121. Tales autem aures cognoscuntur in signis ac imaginibus priscorum Batavorum, quarum unam dono mihi haud ita pridem dedit Vir Amplissimus J. M. Haesbaert Cliviae civitatis Vir Consularis & studiosus eruditionis antiquae, raro, ut in illa gente, exemplo. Imaginem exhibui in hac Tabula,

quae aures non tantum solitis prolixiores repraesentat, cujusmodi etiam apud Smetium reperiuntur, sed & supra in acutum exeuntes, ut dicas ex vulgari aurium Batavarum convicio in lusum formatus ab artifice, de qua artificum consuetudine vide Martialem epigrammatum libro XIV. epigram. 176. Plures ejusmodi nuper Zutphaniae vidi in instructissimo Illustrissimi Hekerani Gazophylacio. Non dissimiles hae erant illis, quas Johannes Smetius depic-

tas

tas exhibet in antiquitatibus Neomagensibus pag. 70. *Forma & facies*, inquit, *singulis diversa*, *sed omnibus tetrica & severa est*, *frons alta*, *barba promissa*, *oculi grandes* AURES*que fere* ARRECTAE ET CAPACES, *capillus in nodum circa verticem ligatus conglobatur*. Quanto autem pressius in nodum fuerunt collectae eorum comae, tanto apertius patebant aures. Putem etiam ab his auribus explicandam esse fabulam Elini, quem regem asininis auribus praeditum fuisse fingunt Batavorum Annales. vid. Johannis Gerbrandi a Leidis Chronicon libro I. cap. 12. Junius in Bataviae Historia pag. 18. testatur, se etiam hunc in nummis invenisse. Sed quia addit in adversa parte nummi Elinum ostendi, in altera vero DORESTATUM, persuasum mihi est, hunc Elinum Madelinum Monetarium esse, cujus crebra mentio in nummis Dorestati, & Trajecti (in nummis est TRIECTI) Suspicor autem primam syllabam MAΔ obscurius expressam in nonnullis, aut a Junio aliisque, qui eos inspexerunt, per se expositam esse, & non commistam & continuatam cum parte vocis, quae sequitur. Proclivis autem hic lapsus fuit, quod reperiantur nummi, in quibus *Mad* & *Elinus* interjecta distinctione sejunguntur hoc modo MAΔ ELINVS M. Idem etiam nummus aureus fuit, quem se habere scribit Arnoldus Buchelius in eruditissimis notis ad Chronicon Joannis de Beka in vita Hungeri, qui similiter prave eum de Elino rege est interpretatus. Sunt alii, in quibus M littera obscurius aut dicam potius barbare depicta est, ut facile fugerit oculos sensumque intuentium. Talem etiam eum fuisse puto, quem sibi Johannes Isacius Pontanus in Historia Geldriae libro I. in fine ostensum scribit a Johanne Smetio, inventum in pago vicino Arnhemiae, quem olim Redichem dixere, nunc Rencum nominant, hac inscriptione ΔORESTAT . . . ITΔELINVS M . . . Haud levior est Wernheri Teschenmacheri error, qui in Annalibus Cliviae parte I. pag. 91. Hadelinum nominat, & Praesidem fuisse dicit, qui Francorum regum nomine Dorestati rempublicam administravit: ectypa nummorum Madelini hic damus

Inveniuntur Nummi num. 1. & 2. in Francisci Mieris Monetis Sigillisque Episcoporum Ultrajecti; ipsi vero Nummi 3. & 4. adservantur in Museo Viri Celeberrimi Sigeberti Havercampi. Quia vero de origine fabularum, quarum foecundissimi sunt Batavorum Annales, dicere coepimus, unam addere liceat, ex qua intelligere datur, ex stercore hoc nonnunquam etiam aurum colligi posse, id quod tamen relinquimus iis scrutandum, qui majore otio abundant, quam nos. Tu assem para, & accipe fabulam ex Cornelio Aurelio in libro primo Bataviae cap. I. Aram scribit erectam fuisse in inferiore Insulae Batavorum parte Deo Monischyro. *Hic oraculum erat*, inquit, *omnium*, *que tum in Batavia minoreque Frisia erant*, *celeberrimum. Unde & finitimi omnes huc consultandi gratia confluebant*, *& offerentes Deo loci*, *parvulos suos credebant fortiores omnibus evasuros.* Haec aliter & prave distincta sunt in Editionibus, quas possideo & forte ipse Aurelius non intellexit eum ex quo fabulam hanc descripsit. Constat enim ex agno immolato; de quo sequitur non filios oblatos Deo, sed pro filiis victimam datam. Pergit Aurelius. *Proinde exire tritum in gentibus proverbium*, *fortissimos omnium Batavos esse*, *qui Deo uni forti ab ipsis cunabulis dicarentur.* Cetera, quae longo sermone adduntur, si cui cognoscere volupe est, ex ipso Aurelio cognosci velim. Me enim dudum taedet ineptiarum, tantum ea inde delibavi, quae confirmantur hac inscriptione

HER-

HERCVLI MA
CVSANO ET
HAEVÆ VLP
LVPIO ET VL
PIA AMMAVA
PRO NATIS
V. S. L. M.

Sciolus aliquis ut ostenderet se Graece noscere Herculem Μονόχυρον dixit. Alium Ischyriona Heroem Germania vidit, de quo Henricus Turckius in Fastis Carolinis ad annum Christi DCCLXXII. notat. 4., aut quid vidisse dico? satis namque constat, commentum esse hominis otio suo abutentis. Snoius autem Batavicarum rerum libro III. ab illo Monoschyro vico Monster haud longe ab Haga dissito nomen inditum nugatur. Ceterum ita legi in lapide, ut Inscriptionem nunc edimus, ex illis didici, quibus negotium dederam, ut eum Bruxellis, ubi in Jesuitarum coenobio nunc visitur, cum aliorum exemplis compararent. Scribit Altingius in notitia Germaniae Inferioris in voce HERCULES, Inscriptionis hujus copiam sibi a Cl. Graevio factam, additque in Geldria repertum lapidem, in qua regione Herculem fuisse cultum cum ex Herculis Castris cognoscimus, quae VIII. M. P. Neomago absfuerunt, tum ex aliis monumentis, quae loco opportuniore recensebimus, quando & de Ulpii Ulpiaeque nominibus, Lupione & Ammava inquiremus, nec non de etymo vocis Macusani, quod omnium optime ex pulcherrima hac inscriptione eruitur. Vetusta namque Lingua, nostra *Magazobuis* nutricium significavit. Herculi autem tanquam nutricio Deo liberos commendarunt majores nostri. Vox illa cognoscitur ex Vocabulario Teutonico Schilteri. Neutrum autem illorum, qui sunt in saxo, Batavum fuisse puto, sed a Luppia amne & Chamavorum regione ad colendum Herculem venisse. Miraculosam illam Ursulae fabulam cum virginum undecim millibus, milesiis sermonibus haud paullo suaviorem, quemadmodum Velserus ex rebus Batavicis interpretetur, operae pretium est cognoscere ex notis ejus ad Tabulam Itinerariam Antiquam pag. 732. Descripsit eadem Scriverius in Tabulario Antiquitatum Batavicarum pag. 219.

 Gesit

Gestit nunc animus per monumenta singula ire, in Brittenburgi ruinis inventa, quorum nonnulla in hoc opere tetigi, alia, quia locus non erat, plane praeterii. Verum novisti, Doctissime Loni, me in eo cum maxime esse occupatum, ut quaecunque monumenta Romanorum in Batavia & proximis regionibus hodie durant, aut ad avorum aetatem durarunt, & nobis ab his sunt tradita, colligam, adnotationibus dilucidem, originesque & fata locorum, quantum fieri potest, inde eruam. Quare satius esse duxi, uberiores reliquiarum Brittenburgicarum commentarios extrahere in illud volumen, quod de omnibus antiquae Bataviae monumentis Romanis meditor. Nonnullos lapidum vetustorum titulos mihi in hanc rem suppeditatos a te gratus agnosco. Symbolam etiam alii contulerunt, quorum meritorum ut testata sit memoria sedulo curabo. Tu autem nominis tui famam inmortalibus scriptis extendere perge. Dabam Arnhemiae A. D. VI. Id. Januar. CIƆIƆCCXXXIII.

HEN-

HENRICI CANNEGIETERI

NOTAE ATQUE OBSERVATIONES AD ABRAHAMI MUNTINGII VIRI CLARISSIMI DISSERTATIONEM HISTORICO-MEDICAM DE VERA ANTIQUORUM HERBA BRITANNICA.

AD umbilicum perduxeram Dissertationem meam de Brittenburgo, Matribus Brittis, Britannica herba, Brittia Procopio memorata & antiquissimis Britannorum per Galliam & Germaniam sedibus, cum ecce Abrahami Muntingii Viri Clarissimi atque in patria Groningae & Omlandiae Academia Botanices Professoris liber de vera antiquorum herba Britannica ejusdemque efficacia contra stomacacen seu scelotyrben ad manus meas pervenit. Editus est ille liber, quem Auctor Dissertationem nominat, Amstelodami apud Hieronymum Sweerts Anno CIↃIↃCLXXXI. probatus etiam mox Actorum Lipsiensium Scriptoribus anno insequenti CIↃIↃCLXXXII. pag. 15. qui eum industrium & curiosum Botanicum nominant. Quia vero in eo libro, qui omnium manibus in his terris versatur, haud pauca offendi a sententia mea aliena, visum mihi fuit faciundum, ut rationes Viri Clarissimi diligentius exigerem, non rerum omnium, infinitum enim hoc foret, sed earum duntaxat, de quibus in meo opere disserui. Exegi autem illas ea modestia, quae bonos & probos decet, haud inmemor humanitatis, quae colenda nobis est demandata. Sequimur ordinem a Viro Clarissimo institutum. ita autem ille

AD CAPUT II.

Male Cl. Muntingius Justinianum a Britannica herba BRITANNICUM *cognominatum scribit. Non hoc cognomen Justiniano fuit. Tempore Justiniani Insulae Britannicae occupatae tenebantur a Saxonibus. Herbae, Regum,*

 non

non contra Reges herbarum nominibus dicti fuerunt. Quanta existimatio Britannicae fuerit Romae. Immodicis laudibus eam extollit Auctor. Perperam Plinius citatus. Dioscorides quo tempore vixerit. Nonnullorum error de aetate ejus perstringitur. Quo tempore Graecis & Latinis Britannica innotuerit. Quando Germanicus in Germaniam missus. Servilii Damocratis aetas inquiritur. Britannica non herba Magica.

PAG. VI. *Justinianus autem optimus Imperator ob insignem etiam Herbae hujus quondam apud Romanos existimationem, se quoque reliqua inter cognomina* BRITANNICUM *scripsisse credibile.* Frustra quaesivi Britannici cognomen inter cognomina Justiniani optimi Imperatoris, credo autem Justinianum Principem eum significare, non posteriorem, qui ob recisas nares Rhinotmetus est dictus, sed Juris Romani illum architectum nobilissimum, cujus cognomina non Procopius, Agathias, Paullus Diaconus tantum memorant, sed & ipse nequaquam eorum parcus fuit aut nimis verecundus praeco. Collegit etiam & exposuit singula Gabriel Trevorius in Observatione Apologetica. Exposuerunt eadem alii, sed nominis Britannici nullus meminit. Verum fac Britannicum eum dictum, quis non existimet a Britannicis insulis, aut gentibus hoc cognomen sibi adoptasse ad similitudinem reliquorum nominum, quae a profligatis & domitis gentibus adscivit? atque ad exemplum eorum Imperatorum, qui a devictis Britannis sese Britannicos dixerunt? tametsi tantum abest, Justinianum Britanniam domuisse, ut contra parum notae Romanis Graecisque Imperatoribus Scriptoribusque eae insulae fuerint per Justiniani tempora, vide Dissertationem nostram maxime ea, quae de Procopii Brittia disputavimus Cap. 6. pag. 57. & 7. ac potissimum sub ejus fine. Dudum namque illae Insulae occupatae tum erant a Saxonibus aliisque barbaris. Contra vero quis credat id nominis induisse sibi ab herba in hostico loco, Frisiorum terram dico, inventa, quam terram nec ipse Justinianus nec legiones ejus unquam adierunt, dudum ante Justinianum Romanis ereptam? Haud ignoro & docet Plinius Naturalis Historiae Libro XXV. cap. 3. & 7. atque ipse Muntingius in Dedicatione operis sui, herbas Regum

&

& summorum Virorum nominibus appellatas, qui eas invenerunt: Sed hoc nescio, eosdem herbae alicujus nomine dictos. Verum ait Clarissimus Auctor ob insignem herbae hujus, quondam apud Romanos, existimationem sic dici voluisse Justinianum. Verum quid illa herbae hujus existimatio ad Imperatorem? Sed & vellem ostendisset Auctor tantam, quantam dicit, existimationem. Equidem eam ignoro. Scio quae de honorifica herbae hujus ostentatione & suspensione scribit infra cap. 16. Sed & commenti hujus Auctorem alium, quam Muntingium desidero. Verum si tantus herbae hujus in Populo Romano & inter Medicos Romanos honos fuit; cur de eo Plinius, imo Graeci omnes & Romani tacent? Nec credo, praeteriturum fuisse Plinium insuetos hujus herbae honores, si unquam sibi cogniti fuissent: solet namque is singularia quaeque studiose persequi; & ceteris copiosior est in describenda illa herba. Metuo autem, ne Clarissimo Auctori acciderit, quod multis usu venire videmus, qui inmodicis laudibus operare consueverunt, quodcunque describendum suscipiunt.

PAG. X. *Ipsa autem ejus denominatio.* Errabit, qui existimat, haec, & quae sequuntur, Plinii esse. Alibi etiam aliena Scriptoribus antiquis supposita videas, errore an consilio, nescio.

IBIDEM. *Dioscoridis solummodo tempore, quem Cleopatrae Aegypti Reginae, & C. Julii Caesaris, Romanorum Imperatoris primi, aetate nonnulli vixisse prodiderunt.* Ii hoc prodiderunt, qui Suidae verba in voce Διοσκορίδης de Pedaneo Dioscoride, Auctore ὕλης ἰατρικῆς sunt interpretati, sed errorem eorum coarguit Joannes Albertus Fabricius in Bibliotheca Graeca libro IV. cap. 3. §. 2. in notis. Imo sola illa herba Britannica, cujus meminit hic Dioscorides, docet illum seriorem esse hac aetate. Verior ergo est Salmasii sententia in Exercitationibus Plinianis pag. 290. anteriorem eum, non tamen longe, Plinio esse. Quod autem censet Clarissimus Muntingius, Britannicam dudum ante tempora Julii Caesaris notam fuisse Graecis atque Latinis, in eo fallitur. Germanico namque Caesari in Germania bellum gerenti primum illa demonstrata est a Frisiis, ut perspicue docet Plinius libro XXV. cap. 3. Germanicus autem, acto in Urbe Consulatu ab Augusto in Germaniam missus est, Munacio Planco & Silio Caecina Consulibus, quorum Consulatum Pighius in Annalibus confert in annum V. C. DCCLXV. Neque huic sententiae adversantur Servilii Democratis versus, ut exi-

existimat Clarissimus Muntingius apud Galenum in libro de Antidotis II. Descripsit ille hos versus Latine redditos infra cap. XV. pag. 143. in quibus Democrates nihil aliud de Britannica, nisi quod usum hujus herbae in hydrophobia commendat. Errat Muntigius si Democratem hunc, quem nonnulli antiqui libri Damocratem nominant, longe ante Plinii aetatem vixisse autumat: nuperum namque ea aetate fuisse ex Plinio cognoscimus Libro XXV. cap. 8. ubi *invenit* NUPER, inquit, *& Servilius Damocrates e primis medentium, quam appellavit* hiberida. Aequales autem Servilio huic fuisse videntur, quos ipse versibus illis commemorat, Niceratus & Titius Patricius.

PAG. XI. *Ex hisce quidem haud absurdum foret, si quis Britannicam herbam esse Magicam statueret.* Sententiam hanc ex argumentis, quae proponit Auctor, sagaciores colligant, de me fateor, perspicere eam non posse.

AD CAPUT III.

Male negatur, Cauchos ad Rhenum habitasse. Frisiorum terra an Galliae Belgicae adnumerata a Romanis? Plinium Medicum fuisse, negatur. Plinium Frisiam & proximas regiones obiisse verisimile est. Quando eas obierit. Defenditur a manu critica Cluverii & Muntingii. Hic sibi non ubique constat. Pleraequè artes a Graecis ad Romanos delatae. Britannicae notitia quomodo Romam pervenerit? Rei Medicae Scriptoribus multis Romana nomina fuerunt, ut Dioscoridi, Damocrati, Aeginetae, Galeno.

PAG. XIX. *Post Frisios, Cauchorum terram Helium inter & Flevum olim extitisse Plinius innuit, quod veritati contrarium esse Auctorum gravissimorum scripta, infallibili certitudini innixa testantur, hisce Plinii verbis, ut ingenue fatear, hac in re adstipulari nequeo.* Negat ergo vir Doctus Cauchos ad Rhenum habitasse, imo quod amplius est inter Helium & Flevum nullum iis locum fuisse: Idem docuit ante Philippus Cluverius, cujus sententiam refellimus

mus in Dissertatione nostra Cap. 5. De Frisabonibus, quos similiter his locis extorres agunt Cap. 3. pag. 26. & Cap. 8. pag. 90.

PAG. XXI. *In hisce Gallo-Belgicae oris Medicum agens.* Duo in his Auctor adfirmat, quae, si liquida sunt, a nobis praetermittenda non fuerunt. Primo, Frisiorum terram Gallo-Belgicae adnumeratam fuisse; secundo, Plinium egisse Medicum in his oris. De priore parte alibi nobis dicendum erit. Plinium autem Medicum egisse hic, ignoro. Spectasse eum & obiisse has oras credibile est. Tu vide, quae ipse de se libro XVI. cap. 1. *Sunt vero in Septentrione* VISAE NOBIS *Cauchorum gentes.* Obiisse autem eas, ut militem, puto in castrensi Titi Vespasiani, dein Imperatoris, contubernio, de quo ipse in praefatione operis sui ad Titum. Meruit autem Titus is in Germania Tribunus militum, ut testatur Suetonius in Titi vita Cap. 4. Medicum hic, aut alibi, egisse Plinium credibile non est, ob ea quae de Medicis Romanis ipse tradit Libro XXIX. cap. 1. Forte tamen eum Medicum propterea Muntingius dicit, quod herbarum plantarumque indolem, ut in reliquis terris, sic etiam in Frisia est scrutatus. Verum cum rerum omnium naturam studiose ille indagarit, unde & Naturali Historiae suae nomen indidit, non Medici magis, quam aliarum artium nomine erit censendus.

PAG. XXII. *Plinii locum emendandum atque hoc modo legendum statuo.* Plinii locus hic est ex libro IV. cap. 15. in eo voces has *Cauchorum & Frisabonum* mutat in *majorum & Frisiorum minorum*, secutus, ut consuevit sententiam Cluverii. Frisiabones ergo excludit ab hoc loco, & tamen eos retinendos censet pagina superiore, ut solet sibi in nonnullis parum constare Clarissimus Auctor. Equidem autem nihil migrandum puto in illo Plinii loco. Quae porro de Batavorum, Caninefatum aliorumque populorum sedibus & conditionibus disputat, ea ab aliorum sententiis nil discrepant, quanquam de multis nos in alia omnia discedimus. Res haec prolixiores disputationes requirit, quae ab hoc loco alienae.

PAG. XXVIII. *Romani autem Graecorum vestigiis, accepta ab illis una cum nomine cognitione, & usu, Britannicam dixere.* Do plerasque artes, quae ad excolendum ingenium faciunt, a Graecis ad Romanos esse delatas, sed Britannicae haec origo est, quam & ante diximus. Frisii aut barbari in Frisia Germanico Caesari eam demonstrarunt. Hinc Medici aliique rerum memorabilium

studiosi, qui in exercitu Germanici erant, acceperunt. Inde mox Romam translata & per terrarum orbem vulgata est. Dubitationem etiam recipit, an illi omnes, qui Graece scribentes mentionem Britannicae fecerunt, Graecis sint accensendi. Majorque dubitatio est, an in Graecia scripserint. Hoc certum Dioscoridi, Damocrati, Aeginetae, Galeno, qui meminerunt Britannicae, Romana fuisse nomina, ut Pedanii, Servilii, Paulli, Claudii.

AD CAPUT IV.

Theophrasto non nota fuit Britannica. Theophrasti aetas. Plinii locus expenditur. Britannia dicebatur extra terras posita. Plinii oblivio, item Muntingii originationes notatae.

PAG. XXIX. *Nec tamen hic, Theophrastus, nec illi unquam Britannicae meminerunt, quod equidem scio, nec divinare refert, an Britannicam noverint.* Non opus est divinato, hariolоque & divinatore, ut recte Phaedrus, velocior erit usu peritus. Qui enim Theophrasti & reliquorum saecula, quibus vixerunt, cogitat, inveniet per aetatem eos Britannicae notitiam non habuisse. Ante docuimus, Germanico primum innotuisse eam herbam, qui in Germaniam profectus est Olympiade CCXCVIII. atque adeo aliquot post Theophrastum saeculis, qui auditor fuit Aristotelis, & teste Eusebio maxime floruit Olympiade CXIV. Sed nec ipse Auctor negat alibi, ignoratam fuisse Romanis herbam Britannicam, ante illam Germanici expeditionem, tu vide in Dissertatione illius pag. 117.

IBIDEM. *Quamvis tamen alii Graecum illud* δασύτερα *pilosiora vel magis hirsuta, verum meo judicio inconvenienter explicantes.* Imo etiam judicio Petri Pennae & Matthiae Lobelii, quorum sententiam & verba recenset infra Cap. 6. pag. 59. adde Joannem Bodaeum a Stapel in commentariis ad Theophrastum de Historia Plantarum libro VI. pag. 676.

PAG. XXX. *Ad haec Plinius libri vicesimi septimi capite primo.* Miror Plinii hunc locum, qui hic citatur, sine examine praetermitti

termitti a Muntingio. Quid enim tam contrarium priori, quem ex ejusdem Plinii libro XXV. cap. 3. descripsit, si sedem herbae id est locum spectes, in quo herba ea nata, & Romanis cognita fuit? Ita namque Plinius libro XXVII. cap. 1. ubi agit de herbis, quae ab ultimis terris asportatae sunt. *Parte altera Britannicam ex Oceani Insulis extra terras positis.* Hic docet, Britannicam herbam ex Britannicis insulis mitti. Has enim Insulas intelligi perspicimus, cum ex aliis indiciis, tum ex eo, quod dicit, eas positas extra terras; notum enim illud Poëtae

Et penitus toto divisos orbe Britannos.

Nec non illud

Et toto deducta Britannia mundo.

Anne autem alia omnia docuit idem Plinius libro XXV. cap. 3.? hic enim, *mirorque*, inquit, *nominis caussam; nisi forte confines Oceano, Britanniae, velut propinquae, dicavere. Non enim inde appellatam eam, quoniam ibi*, nempe in Britannia, *plurima nasceretur*, *etiam tum* tempore Germanici, nam subacta demum a Claudio, *libera.* Negat ergo productis in id argumentis hoc loco Plinius, quod mox altero post libro affirmaturus est, allatam ex Britannica insula Britannicam. Nihil est, quod ad defendendum Plinium dicamus, nisi aut Britannicam hic dici omnem herbam ex Britannicis Insulis adlatam, non autem illam, quae peculiariter hoc nomine appellatur, natam in regione Frisiorum; aut dormitasse hic Plinium, & fefellisse eum memoriam illorum, quae libro XXVII. cap. 1. ante scripserat, quam virum crebro fefellisse, ut in opere vario, & rerum infinitarum, diversarumque, mirabile non est, animadversumque crebro ab aliis. Et forte apud alios legerat vir inexhaustae lectionis, in Britannorum terra natam esse herbam. quod & verum est, si terram illam non Insularum acceperis, sed partem Frisiae sive Germaniae, nam Insulanorum eorum nonnullos relicta Insula locum & sedem in Frisia occupasse ostendimus in Dissertione cap. 4. pag. 45. & 46. Lepida sunt & jucunda, quae mox in hoc Capite sequuntur; sed illis jucunda erunt, qui Goropianis originationibus delectantur. Ipse ea mitto, quia nihil ad Britannicam, ob eandem caussam etiam Caput V. intactum relinquimus.

AD CAPUT VI.

Qui Britannicam speciem Betonicae dixerint. Dioscorides defenditur. Oribasius multa ex illo descripsit. Brieten *vox Frisica. J. H. Croeseri V. Cl. laus. Britannica Muntingiana an in Gelria nascatur & qualis ibi videatur. Apuleji & Neophyti de Britannica testimonia. Neophyti lectio tentata. Frisii Franti dicti. Betonica sive Vettonica a Vettonibus inventa & nominata. Quare Dioscorides hoc Romanum nomen dixerit: Betonica Latinis Serratula dicta.*

PAG. LVII. Rembertus Dodonaeus, *in prima magni sui Herbarii editione, plurima recenset Betonicae nomina, & inter ea quoque Britannicam collocat.* Sed quis ille primae editionis error? Non enim Dioscorides tantum, sed & Apulejus, Neophytus aliique Britannicam dixerunt speciem Betonicae. Et ne dubites de Dioscoridis scriptura & sententia, quam nescio quibus tricis in dubium vocat Noster, eadem Dioscoridis verba Oribasius repetit Collectorum libro XI. qui liber titulo teste ex Dioscoridis scriptis est collectus & consarcinatus.

PAG. LXII. Johannis Fungeri sententia hic traditur de Herba Britannica, qua Frisius ille opinionem Junii refutat de appellatione ejus, quod autem addit de significatione vocis *Brieten*, qua praelonga & crassiora frusta significari dicit, ligonum opera resoluta a terra. Conjungi autem haec velim cum illis, quae eadem voce disputavimus Cap. 4. pag. 46. Non praetereundam duxi hoc loco Joannis Bodaei a Stapel opinionem in Commentariis ad Theophrastum de Historia Plantarum libro VI. cap. 6. pag. 676. quam nunc demum cognosco: Britannicam herbam a Britannica Arce esse dictam, Arcem autem hanc a Germanico Caesare extructam. Verum haec sententia facile refutatur iis, quae de auctore Arcis illius docuimus in Dissertatione nostra Cap. 9. Britannicae autem herbae appellatio Arce illa antiquior est.

PAG.

PAG. LXVIII. *Gelriae.* At vero Pharmacopolis & Medicis, quos in Gelria de Britannica interrogavi, ignota ea erat. Misit autem, qua est humanitate, Vir Clarissimus Johannes Hermanus Croeser, Celeberrimus in Groningana & Omlandica Academia Medicinae Professor, cum Gravia urbe Brabantiae Groningam pergeret, Amstelodamo ad me plantam, quam Muntingius Britannicam dixit. Ostendi eam Pharmacopolis in hac urbe, qui lapathum nominabant: dubitabant autem folia eadem densitate & laevitate in agris nostris conspici. Hoc certum lapatho simillimam esse. Imo Vir Amplissimus Joannes Commelinus in Catalogo plantarum indigenarum Hollandiae non dubitavit hanc Muntingii Britannicam lapathi nomine appellare, additque vernacula nostra lingua vocari *Groot Waterpatig*, idemque esse, quod Casparus Bouhinus lapathum aquaticum folio cubitali dicit. Dodonaeus autem Hippolapathum magnum, at vero Joannes Bauhinus lapathum maximum aquaticum. In multis autem Hollandiae locis nasci ait ad fossas sive incilia. Ceterum praeter eos, quos hoc capite memorat Auctor, de Britannica scripserunt Apulejus & Neophytus. Verba illius ipse exhibet in Dissertatione sua Cap. 16. pag. 159. hujus autem Claudius Salmasius in Hyla Jatrice cap. 43. Sunt autem haec Βετονίκη, Φρέγγοι Βεττονίκα, οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀνθρακαβοτάνον· πόα ἐστὶν ἔχουσα φύλλα ὅμοια λαπάθῳ ἀγρίῳ, ἢ μείονα ἢ μᾶλλον ἡδυόσμου ἡμέρου, τραχέα δὲ καὶ στύφοντα τῇ γεύσει, καυλὸν ἀνίησιν οὐ μέγαν, ἄνθη ὑπ' ἄκρων πορφυρᾶ μικρά. *Betonica, Franci, Bettonica, homines multi anthracabotanon*, quasi dicas carbonariam. *Herba haec est habens folia lapatho agresti similia, sive etiam minora, vel potius folia menthae sativae, aspera vero & gustu adstringentia. Caulem emittit non magnum, flores in summa parte purpureos, parvos.* Quanquam autem Britannicae diserte non meminit Neophytus, ex descriptione tamen liquet, eam designari, quod & Salmasio visum. Imo tu vide, an haec ita legere malis, Βετονίκη, Φρέγγοι, Βρεττανικὴ vel Βρεττανικὴ, non quod nesciam, Vettonicam etiam Gallis dici, sed quia illa Betonicae species describitur a Neophyto, qui Dioscoridi aliisque Britannica appellatur. A Francis autem Britannicam dictam scribit, quod ea hoc nomine a Frisiis, qui aliquando Franci fuerunt vocati, ut Auctor ostendit Cap. 10. & nos aliquando docebimus, est demonstrata Romanis. Unum hoc addo, Betonicam, cujus inventae laudem Plinius libro XXV. cap. 8. Vettonibus in Hispania ad Tagum

Duriumque amnem incolentibus tribuit; hanc Betonicam, inquam, Dioſcorides libro IV. cap. 1. Romanum nomen fuiſſe ſcribit κέστρον τὸ καλούμενον ψυχρότροφον, ἐπειδὴ ἐν τοῖς ψυχροτάτοις εὑρίσκεται τόποις, ὃ Ῥωμαῖοι Βετονίκην καλοῦσιν, ἢ ῥοσμαρῖνον. *Ceſtron Pſychrotrophon vocitatur, quoniam frigidis locis inveniatur. Latinis Betonica vel Roſmarinus appellatur.* Romanis autem hanc appellationem tribuit, quam verius ab Hiſpanis & Gallis arceſſit Plinius, quod ea, ut multae tranſalpinae voces, paulatim civitate donata Romae, & promiſcue in urbe uſurpata fuerunt. Scribit autem Plinius genuino nomine Latinis Serratulam dici.

Caput ſeptimum de imperitia Chirurgorum & Circulatorum potiſſimum eſt ſcriptum. Octavum ſimiliter nihil de Britannica. Nonum topho inpenditur: Caput decimum Ceſpitibus & Saxonibus. Quare magno quaſi ſaltu facto ad Caput undecimum properamus, ſed & hujus partem priorem mittimus.

AD CAPUT XI.

Cur alii Scriptores Britanniam prolixius, alii ſtrictius memorent. Oribaſii inſtitutum in excerpendis Dioſcoridis libris. Non ſatis fideliter Galenum, Paullum Aëtium & alios eſt interpretatus Muntingius. Paullo Aeginetae lux adfunditur. Is Medicorum praeſtantium ſcripta excerpſit. Quantum Britannicae folia lapatho agreſti conveniant. Dioſcoridis & Oribaſii ſcriptura vindicata. Oribaſii inſtitutum in Collectaneis Medicinalibus. Raſorius Oribaſium Latine vertit.

PAG. autem CXI. ita pergit. Nam quod in Dioſcoridis & Oribaſii vulgatis legitur Codicibus radicem ſcilicet eſſe tenuem & brevem, quis omnium noſtrum mendoſiſſimum eſſe lubens non fatebitur? Lubrica haec & fallax ſuſpicio & emendandi ratio eſt: Dioſcoridis & Oribaſii Codices plus de Britannica memorant, quam Galenus; ergo illorum Codices corrupti ſunt. Metuo, ne magna veriſſimarum hiſtoriarum pars intereat, rerumque utiliſſimarum exem-

exempla eliminanda sint, ab sapientissimis & integrae fidei scriptoribus prodita, si in antiquiorum scriptis nihil probemus, nisi quod omnium ore fuerit narratum. Alii res caussasque prolixius, alii brevius & strictius commemorant, neque tamen ob id ullorum fides in dubium est vocanda. Imo si institutum singulorum diligentius inspicias, videbis haud raro negligenda & praetereunda nonnullis, quae aliis enarranda fuerunt. Omitto praeterea indicia, quae aut fidem scriptoris aut librarii Criticis suspectam reddunt; quae sane multa sunt, sed quorum hic nullum apparet. Imo si animum studiose advertas, videbis aliud consilium Dioscoridi fuisse & Oribasio, aliud Galeno & Paullo Aeginetae aliisque in memoranda hac herba. Illi plantarum formas, hi vires potissimum sibi tradendas sumserunt. Atque ut id intelligas, librorum titulos consule. Dioscorides Britannicam in ὕλῃ ἰατρικῇ descripsit. Convenit ergo huic formam plantae, quae Romae & in Graecia peregrina erat, in eo libro tradere. neque deflectendum fuit Oribasio ab hoc Auctoris sui instituto in Collectaneorum libro XI. imo ut perspicias, id negotium sibi solum traditum existimasse, ut plantae imaginem, non vires describeret, omnia ea, quae de viribus ejus breviter adjecerat Dioscorides, ille omisit. Contra vero Galeno in eo libro, in quo simplicium medicamentorum facultates enarrat, non propositum fuit plantam depingere, sed virtutes ejus persequi. Recte ergo Dioscorides & Oribasius praeter folia, caulem & radicem Britannicae ediderunt, recte vero eadem negligit Galenus. Sed ait Clarissimus Muntingius, Galenus dicit Britannicam in omnibus agrestibus lapathis esse persimilem, nisi quatenus nigrior & densior. Verum illa *in omnibus* apud Galenum non invenio. Verba sunt Galeni, quae ipse Auctor citat pag. 31. Βρεττανικῆς τῆς πόας ἐστὶ μὲν, καὶ τὰ φύλλα στυπτικά τε καὶ κολλητικὰ τραυμάτων, ὅμοια τοῖς τῶν ἀγρίων ὄντα λαπάθων, πλὴν ὅσον μελάντερά τε καὶ δασύτερα φαίνεται· ἐστὶ δὲ ὁ ἐξ αὐτῶν χυλὸς ὁμοίως στυπτικὸς ὥστε καὶ ἕψοντες αὐτὸν ἀποτίθενται τινὲς, ὡς δραστικώτατον τῶν στοματικῶν φαρμάκων. ἰᾶσθαι γὰρ δοκεῖ καὶ τὰ ἤδη σηπόμενα. *Britannicae herbae folia adstringentia sunt, & vulnerum adglutinatoria, agrestibus lapathis similia, nisi quatenus nigriora sunt magisque densa. Sed & expressus illis succus similiter adstringit. Itaque coctum quidam reponunt, tanquam inter stomatica medicamenta efficacissimum: videtur enim sanare etiam putrescentia.* Vides sola folia Britannicae eum similia dicere lapathis sylvestribus, non

non etiam reliquas herbae partes. Neque Dioscorides similitudinem aliam notat, φύλλα, inquit, ἐμφορῆ λαπάθῳ ἀγρίῳ, μελάντερα δὲ καὶ δασύτερα. Neuter autem horum, neque quisquam etiam alius radicem & caulem lapathis adsimilavit. Quare de foliis explicanda verba Paulli ὁμοίως τῷ ἀγρίῳ λαπάθῳ τὴν ἰδέαν. *Sylvestri lapatho specie similis.* Verba hujus producit Auctor pag. 51. idque tanto magis credendum, quod ipse Paullus in praefatione libri primi scribit sese exemplo Oribasii, ex hoc atque ex aliis praestantissimis Medecis optima quaeque collegisse, pauca autem de suis addidisse; Galeni vero expositioni & verbis apprime conveniunt, quae de illa herba ipse annotat. Quis ergo credat Muntingio, haec de Aegineta illo scribenti pag. 112. *praeterea Paullus Aegineta vir singularis lubens Galeno subscribit, & expresse Britannicam facie & figura* OMNINO HOC EST IN OMNIBUS SUIS PARTIBUS, ERGO ET IN RADICE *quoque, sylvestri rumici persimilem esse* dicit. Et ne fucum facere videar, en ipsa Aeginetae verba, ut ab ipso Muntingio sunt descripta. Βρεττανικὴ συπτικῆς ἐστὶν καὶ κολλητικῆς δυνάμεως ὁμοίως τῷ ἀγρίῳ λαπάθῳ τὴν ἰδέαν. ὁ δὲ χυλὸς αὐτῆς τὰς ἐν στόματι σήψεις ἰᾶται. Quae ita vertit Janus Cornarius, *Britannica adstringentis & glutinantis est facultatis, similiter velut lapathum sylvestre speciem praeferens, succus ipsius putrefactiones in ore sanat.* Quae quantum differant ab interpretatione Muntingii, nemo non videt. Idem dicendum de interpretatione verborum Aëtii & Arabum, nam quae inde hac in caussa ad sententiam suam confirmandam adfert, frustra in iis requiras. Et ne dubites per omnia non plane similem esse hanc herbam lapatho, & omnino ne ipsa quidem folia huic non convenire, audi Neophythum, qui φύλλα ei dat ὅμοια λαπάθῳ ἢ μείονα, ἢ μᾶλλον ἡδυόσμῳ, *similia lapatho aut minora & magis respondentia menthae.* Quae caussa est, cur Apulejus nihil dicat de lapathi convenientia, sed videtur eam comparare betae & damasonio, vide Muntingii Dissertationem pag. 119. Verum tempus nos vocat, ut medicam Clarissimi Viri manum videamus, qua Dioscoridi laboranti & vitiato succurrere studet. Non autem mollem eam ac suspensam cognosces, & qualis nunc in medicis commendari solet, verum asperam, immitem & violentam, quae vetustissimis temporibus probabatur, cum urendo & secando ulcera & mala exstirpabant. Ita autem ille pag. 112. *corrigendus est itaque Dioscoridis & Oribasii Codex, legendum*-

dumque censeo ῥίζαν δ' τὴν μέλαιναν καὶ παχεῖαν, *radicem autem nigram & crassam.* Apud Dioscoridem est ῥίζαν λεπτὴν καὶ βραχεῖαν *radicem tenuem & brevem.* Caussam correctionis hanc tradit. *Sic enim Dioscorides & Oribasius Galeno, Aeginetae, Aëtio & Arabibus consentient. Rationi enim consentaneum est, ut minores & pauciores peritioribus & pluribus cedant. Tum quia Dioscoridis exemplaria multis mendis infecta fuere, a quibus vix maximis multorum laboribus sunt repurgata, & etiamnum scatere liquido constat: si enim res tulerit, id facile demonstrabo.* Quod de dissensu Dioscoridis & aliorum scribit, is nullus est, ut modo tradidimus. Mendosiores esse Dioscoridis, quam aliorum priscorum Scriptorum Codices, incompertum mihi est, neque id ex praefationibus & castigationibus eorum, qui Dioscoridis libros cum Codicibus antiquis diligentius compararunt, animadverti. Sed, quod in primis observandum, illud est: tametsi in aliis nonnunquam capitibus dissentiant antiqui libri, in iis tamen, quae ad imaginem & formam Britannicae pertinent, unam omnium esse conspirationem, nec in iis verbis, quae mendosa arguit Muntingius, quidquam migrari, quae Criticis γνησιότητος maxima solet esse nota. Accedunt Dioscordi Oribasii Codices, in quibus etiam nulla diversitas olim fuisse videtur. Is Oribasius Medicinalium collectaneorum volumina XXV. scripsit Graece, jussu Imperatoris Juliani, quibus ea complexus est, ut ipse in praefatione testatur, quae praestantissimi medici reliquerunt. Diligenter autem & fideliter initio fere cujusque libri Scriptorem memorat, ex quo sua hausit: libro autem undecimo, quo de Britannica, auctorem inscripsit Dioscoridem, cujus sententiam in plerisque ita proposuit, ut a verbis ipsius vix discesserit. De Britannica autem haec habet. *Bretannica (aut Vettonica:) herba est, quae sylvestris lapathi habet folia, sed nigriora & hispidiora, gustum adstringentia, caulem non magnum producit, radicem vero exilem & brevem. Succus ex foliis exprimitur, qui ad solem & ad ignem cogitur.*° Dedimus verba ex interpretatione Joannis Baptistae Rasarii, quam Henricus Stephanus secutus est inter medicae artis Principes. Graecos namque Oribasii hujus Collectaneorum sive excerptorum libros nunquam inspexi, forte nec plures alii. Hoc intelligimus, descripta esse omnia, quae de Britannica tradit, ex Dioscoride: verbaque ipsa, quae sollicitat, & loco movet Muntingius, ῥίζαν λεπτὴν καὶ βραχεῖαν Oribasio fuisse inventa in Dioscoridis

exemplari. Neque etiam aliter ea invenit in Oribaſii Codicibus duobus Raſarius, quibus ſe uſum ſcribit in praefatione ad Nicolaum Sammichelium. Veram autem cauſſam mutatae a Muntingio lectionis ſi cupis, haec eſt. Videbat ille, nullum nodum difficiliorem ſibi objici, ut herbam ſuam perſuaderet eſſe Britannicam antiquam, quam illum, quem Dioſcorides nexuit. Eum autem cum arte diſſolvere non poſſet, vi ſibi ſecandum eſt ratus. Tibi ergo, qui haec legis, deliberandum trado, ſi tamen opus deliberato, Clariſſimo Muntingio album calculum adjicere velis, an ſcriptis libris vetuſtiſſimis credere.

AD CAPUT XII.

Perperam Plinius citatus. Medici in caſtris Romanorum, etiam in itinere comites. iterum perperam Plinius citatus, item Juvenalis. Vibonum etymon ex Friſiorum lingua. Wibel & Wype *Belgice calicem Roſarum ſignificant.*

PAG. CXVI. *Plinius itaque Britannicae caulem tribuit non magnum.* At vero de caule nihil Plinius. Dioſcorides tamen atque ex hoc Oribaſius eum non magnum fuiſſe ſcribunt. Καυλὸν, inquit Dioſcorides, ὃ ἀνίησιν οὐ μέγαν. Atque ne dubites, Neophytum de Britannica loqui, eadem Dioſcoridis verba repetit. Oribaſii autem interpres: *caulem non magnum producit.* reliqui vetuſti nihil de caule.

PAG. CXVII. *Romani enim, omneſque, qui Romanis aderant, herbam plane ignorabant, ideoque Friſii illam Romanis demonſtravere.* Si Romani illam ignorarunt, & non niſi a Friſiis acceptam demonſtratamque didicerunt, quomodo quaeſo illi, qui ante hanc Germanici expeditionem vixerunt, cognitam eam habere potuerunt; quibus tamen cognitam fuiſſe, aut ſaltem cognoſci potuiſſe ſcribit noſter pag. 28. & 30. ſed tu vide ibi notas noſtras. Verum dicet aliquis fortaſſe; Romani illi, qui cum Germanico in Friſia erant, ignorabant illam herbam, quia ii milites fuerunt, non medici. Sed ſciendum, exercitum nullum Romanorum, caſtra nulla ſine medicis fuiſſe. Imo etiam civis honeſtior non temere in viam ſeſe dabat, aut

aut domo aberat, medico non comite. Inde Medicus legionis II. adjutricis memoratur in l. I. Cod. de Profeſſoribus & Medicis. Et Medicus haſtatorum legionis VI. Luciano in libello πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν. Plura exempla in antiquis lapidibus proſtant. Julius Caeſar privatus adhuc cum Rhodum trajiciens a praedonibus caperetur, dimiſſis comitibus & ſervis ceteris, medicum tamen ſibi adeſſe voluit: Suetonius in Caeſare cap. 6. adde infra Muntingium pag. 138.

IBIDEM. *Sic enim poſtea Plinius. Ergo Friſii eam etiam, ejuſque Florem ſuis nominibus vocaſſe debuerunt, ut quibus eſſet nota, & a quibus demonſtraretur.* Haec apud Plinium non leguntur. Quaerant etiam alii in Juvenalis ſatyris hoc dictum, quod pagina ſequenti Vir Clariſſimus ei tribuit; *Quo quis indoctior, eo inpudentior.*

PAG. CXVIII. *Quoniam flores Anginas ejuſmodi depellunt, ab effectu rectiſſime Vibones vocati ſunt.* De effectu Vibonum nihil dico. Paeoniae artis periti hoc inquirant: nominis etiam etymon, quod Muntingius ex lingua Friſiorum antiqua arceſſit, Friſii ſcrutentur; quorum vocabula, quae Auctor recenſet, mihi ſunt incomperta. Ipſe exiſtimabam ſimilitudine calicis roſarum, qui in proximis Friſiae terris *Wibe* & *Wype* in Gelria *Wibel* nominatur, nomen accepiſſe Vibones, quod nomen Plinius dicit fuiſſe floribus Britannicae. Calicem dico, quem granoſum corticem nominat Plinius libro XXI. cap. 4. quo ſemina roſarum conduntur. Is florente roſa viridis, ſed ubi folia ejus deciderint, & ſemen maturuerit, ruber eſt, hodieque a lautioribus ad menſae delicias condiri ſolet. Etymon vero Vibonum illi inveſtigent, quibus lingua Germanorum ac potiſſimum Friſiorum notior eſt, quam mihi.

AD CAPUT XIII.

Muntingii interpretatio verborum Plinii refutata. Friſiorum, Cauchorum & finitimorum populorum Inſulae non extra terras poſitae. Britannicae Inſulae extra terras rejectae, & alius orbis cenſebantur a Romanis. Briten *apud Friſios quid? Britannicae etymon rejicitur.* Brit *apud Fri-*

Frisios quid? Britange *unde dicatur.* Brittannische Heide. *Brittenburgus non fuit armamentarium, non etiam condita illa arx a Druso.* Brittenbergi *qui montes, & unde dicti. Brittenburgi etymon refellitur. Becani originationes explosae. Apuleji Scriptura varia unde orta. Apulejus iste diversus Platonico. istius stilus notatus. Multa negligenter consuit. Scriptura ejus vitiata. Varia scriptura vocis Britannicae. Plinius sibi parum constat in rumice exponendo.*

PAG. CXXIII. *Nam vel ex ipso Plinio didicisset, insulas in Gallico Oceano extra terras esse quasdam, ut Frisiorum, Cauchorum, Sturiorum, Marsatiorum.* Non putaram usu mihi eventurum, ut de Plinii errore, aut dicam potius oblivione, iterum mihi dicendum esset, qua Britannicam ex insulis extra terras positis advectam scribit: quem Plinii lapsum etiam dudum Becanus animadvertit. Sed cum videam, vindicias hic postulari a Muntingio secundum Plinium, defendenda erit sententia nostra. Ita autem Vir Clarissimus vindicat Plinium, & verba ejus interpretatur, ut dicat, insulas Oceani extra terras positas, unde ille allatam scripsit Britannicam, esse Frisiorum, Cauchorum, Sturiorum, Marsatiorum. Credo autem Muntingium in animo habuisse hunc locum Plinii ex libro XV. cap. 15. *in Rheno ipso, prope C. M. P. in longitudinem, nobilissima Batavorum Insula, Cannenufatum, & aliae Frisiorum, Cauchorum, Frisiabonum, Sturiorum, Marsatiorum, quae sternuntur inter Helium & Flevum: ita appellantur ostia, in quae effusus Rhenus ab Septentrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit, medio inter haec ore modicum nominis sui custodiens alveum.* Ecquis ex his arguat insulas Frisiorum, Cauchorum & reliquorum, qui in hoc capite a Plinio & Muntingio enumerantur, in Oceano atque extra terras esse sitas? Imo vero in Rheno eas positas esse dicit, id est inter Rheni ostia, atque adeo intra terras, non extra eas. Ad Oceanum, non in Oceano jacebant. Anne vehementer miremur omnes, si quis contendat, Hollandiam & Westfrisiam in Oceano atque extra terras positas? Et tamen necesse est, hoc dicat, quicunque Muntingii expositionem admittit. At vero de Britannicis Insulis si quaeras, recte eas Plinius maximorum Scripto-

ptorum exempla secutus in Oceano positas, atque extra terram rejectas scripsit. Neque enim Poetae tantum hoc de Insulis Britannicis praedicarunt, de quibus supra diximus ad pag. 30. sed & Historici ex vulgato hominum sermone & consuetudine ita loquebantur. Atque ob id Dion Cassius libro V. pag. 677. narrat, quum exercitus populi Romani in Britanniam trajiceret Plautio duce, milites aegre tulisse, sese extra terrarum orbem mitti. Καὶ ἔτος ὁ Πλαύτιος στρατηγήσας τὸ μὲν στράτευμα χαλεπῶς ἐκ τῆς Γαλατίας ἐξήγαγεν. ὡς γὰρ ἔξω τῆς οἰκουμένης στρατεύσοντες ἠγανάκτουν. *Plautius tum proconsul difficulter exercitum a Gallia abduxit indigne ferentem, quod extra orbem terrarum bellum esset gerendum.* Coepit autem iste sermo frequentari Romae inde a Julii Caesaris trajectu: Qui cum primus Romanorum Britanniam intrasset, alium se orbem terrarum scripsit reperisse. Auctor est Eumenius in Panegyrico, qui Constantio Imperatori est dictus, cap. XI.

PAG. CXXV. *Constat Frisios nostros, cum rem disjectam uniendam significare volunt, vel coagmentandam, comprimendam, consolidandam idque vi caloris, vel fortis inpressionis* Briten *dicunt.* Ergo Frisiis ***Briten*** idem est, quod nobis ***Bryen***, id est in pultem coire aut comprimere: sed longum inde diversum est ***bret***, diversum quoque ***brit.*** illud asserem etiam nunc significat, hoc nigrum aut varium, sed lingua vetusta. Omitto hoc loco ceteras originationes, ut *Vergobreti*, πρυτάνων, *praetorum*, aliaque rerum & populorum nomina, quae omnia ex Frisica lingua, & suo ***briten*** derivat Auctor, & forte iis probabit, qui Becani palato sapiunt. Si autem est, quod scribit pag. 127. ***Brit*** congestam solidamque terram significare, non intercedo, quominus nonnulla loca, quae memorat, inde nomen acceperint; sed si significationem a ***briten*** arcessit, nequaquam ei adsentior. Et quid etymo illo paludis, quae ***Britange*** dicitur, alienius, quam a ***brit*** & ***angel*** id est aculeo esse dictam? Imo vero multo, si hoc nomen paludi unquam fuit, probabilius est, appellatam esse a ***Brittan*** sive ***britten*** & ***el***, nempe ***Brittan-el***, id est Britannorum aquam, quae vox a vulgo deinceps mutata est in ***Britangel.*** ***El*** enim lingua antiqua Germanorum aquam significavit, ut Schilterus in vocabulario Teutonico probat, & multorum locorum nomina confirmant. Ab iisdem Brittis sive Britannis campus adsitus paludi ***Brittensche*** vel ***Bretansche-heide*** est dictus, vide Dissertationem nostram Cap. IV. pag. 45.

PAG. CXXVIII. *Romanorum armamentarium.* Male Brittenburgum armamentarium fuisse scribit, quem plurimorum errorem refelli in Dissertatione mea Cap. I. pag. 5. quod autem mox a Druso extructam Arcem addit, opinionem Cluverii, ut solet, sequitur, quam tamen similiter refutavi Cap. IX. pag. 100. Sed pedem promoveo ad *Brittenbergos*, quos montes fuisse dicit ad pagos *Leer* & *Simerswold*, eosque a suo *brit*, id est terra congesta, & monte dictos praecipit, atque eandem dicit originationem Arcis Britannicae. Sed si *brit* per se adgestum terrae cumulum denotat, quid opus addere *berg*, id est montem? quid enim mons aliud, quam terra congesta cumulataque? Quare si illi montes (*Brittenbergos* designo) in iis terris visuntur, quae a littoribus Britanniae oppositis haud longe sunt remotae, probabile est admodum a Britannis accolis, ut multa alia per eundem Oceani tractum loca, de quibus in Dissertatione nostra disputavimus, esse nomen adeptos. Arcem Britannicam vero, sive Brittenburgum in loco altiore fuisse non constat: in littore tamen aut prope littus fuisse certum est, ad quod si tumuli fuerunt olim, ut nunc sunt, forte in iis excitata fuit Arx, sed quia illi perpetui erant, longissimo tractu Oceano praetexti non huic magis loco, quam aliis, nomen dedisse videntur. Et tamen quomodo dare potuerunt, siquidem tumuli illi Oceani furoribus objecti non *bergen* aut *britten* vetustissima accolentium lingua, sed *dunen* appellati fuerunt, id quod a multis antiquissimis vocabulis declaratur? Verum quae de congesta burgi illius mole in loco eminentiore commemorat, quomodo ea congruunt illis, quae de eodem burgo pagina 128. tradit? *ego quidem hoc Romanorum castellum in plano apertoque littore extructum fuisse crediderim.* Nam si in plano littore extructum, quomodo a *berg*, & constructa eminentiori in loco mole appellationem cepit? Verum operae forsitan pretium fuerit cognoscere etymon Britannicae, ingenio Clarissimi Viri excogitatum, neque credo ulli doctiorum Virorum hoc tempore in mentem facile venturum. Hoc modo autem noster.

PAG. CXXXI. Brit *ergo consolidandi significationem habere indicavimus* tan *vero dens est*, *res scilicet omnium partium humani corporis siccissima*, *&* *durissima*; *cujus contrarium est* nat; *quod humidum & mollissimum corpus denotat. Nunc vulgo delta subjungitur*, *scribiturque* tand, *porro* ica *vil* hica *idem quod ejectio valet.*

Hyc

Hyc *enim geminata vocali, quemadmodum in compositis a jacio & adjicio vel, injicio, auditur, ejectionem rei alicujus vel excussionem notat.* Nempe hoc vult, si recte mentem perspicio. Britannica vox est ex tribus vocibus composita & conflata, ex *brit* id est consolido, *tan* id est *tand* & *ica* id est injicio. Haud dubie autem rationem etymi hanc putabit, quia Britannica herba confirmat dentem, ex scelotyrbe aut stomacace ejectum, aut saltem ejiciendum. Ut autem probet *ica* significare ejicere haec ponit. *Ipse enim singultus, in quo cum luctatione halitus vel corporis flatus ejectio est, vulgo dicitur* hyc *vel* hyck, *ipsa etiam pullorum exclusio.* Quis hanc in homine docto suavitatem non admiretur? sed fuit olim pretium huic insanienti sapientiae apud saeculum prius, cum Geropiana laudarentur.

Quae falsa ad coelum mittunt insomnia Manes.

Certe tam verum est hujus Britannicae etymon, quam vulgare illud nominis Becanus, quem urbani dictum dicebant quasi *Bec an nus* sive *neus*. In eundem censum refero *vristandicam* & φευκτώρια, nam & ista ab eadem origine commode deduci posse Noster arbitratur: de illo vide pag. 121. de hoc pag. 130. nec non ipsius Becani *Vritanicam* seu Vritandicam, de qua pag. 122.

PAG. CXXXVIII. *Totum autem negotium ex eo pendere videtur, quod olim in nostra terra Frisica Romani, & qui Romanorum castris aderant Graeci Medici, diligentes rerum naturalium indagatores, pronunciatae Frisiis Britannicae sonum non imitari, imo multo minus exprimere convenientibus litteris potuerunt.* Non puto inde variam Britannicae scripturam apud Apulejum esse ortam, cujus verba ipse Auctor citat pag. 159. Sed eam inputo aut Auctoris imperitiae, aut librarii oscitantiae. Nam longum ille a via aberrat, nec morosam Apuleji Philosophi Platonici, cujus alia scripta habemus, diligentiam in stilo perspectam habet, qui librum de herbarum medicamentis, in quo de Britannica, illius esse existimat. Omnia in hoc libello perperam & sine ordine ex aliorum scriptis consuta hiant, & quasi luxata sunt. Quod ad illa Apuleji verba attinet *Graecis Britanni vel Britannice* pag. 159. puto ea vitiata esse, neque enim in voce *Britanni* Graecam terminationem reperias. Scio varie pronunciata esse & scripta peregrina vocabula a Graecis, omnibus

bus tamen terminationem ex ſua lingua addiderunt. Illa autem terminatio abeſt a voce *Britanni*, quocirca credo ſcriptum fuiſſe *Bretannice* vel *Britannice*, aut eo modo, quem multiplex hujus vocis ſcriptura recipit. Varie namque exarata fuit veteribus Graecis pariter & Latinis vox Britannia, ut Britania, Bretania, Brittania, Brettania & modo geminata littera n. Quae porro diſputanda ſunt de hoc Apuleji loco infra proferentur ad pag. 159. & 160.

PAG. CXXXIX. *Quo loco non alia herba intelligitur, quam haec noſtra Britannica.* Videant Medici & Pharmacopolae. Nam lapathum agreſte non ipſa eſt Britannica, certe Dioſcorides & qui eum ſequuntur, ab hac ſejungunt. Plinius ſibi parum conſtat in exponendo rumice, libro XIX. cap. 12. lapathum ſativum illo nomine ſignificare videtur. Verum libro XX. cap. 21. ſylveſtre, quod alii oxalidem vocant: neutrum tamen Britannicae nomine deſignat. Sed propero ad Cap. 16.

AD CAPUT XVI.

Suave commentum de honoribus herbae Britannicae diſcutitur. Claudius Imperator ex Britannia reverſus an Bataviam & Friſiam adierit: Gallia Belgica, imo Batavia & Friſia non recte Belgium nominantur. A. Plautius Britanniae praefectus an in Batavia & Friſia fuerit. Is ovationem retulit ex Britannia; non etiam Britannicam herbam. Plantarum formae in nummis percuſſae. Britannica non in triumpho oſtentata a Claudio. Neglexit Friſiam hic Princeps. Suetonii locus examinatur. Navalis corona qualis? Britannica non Romae in capitolio aut Palatio ſuſpenſa. Non in Marianis hortis conſecrata. Duorum Calliſthenum aetas. Neuter Britannicae aut Neroniani Coloſſi meminiſſe potuit. Sybaris urbs everſa nomen amiſit. Non Calliſthenes, ſed Plinius Neronis Coloſſum memorat. Antonius ſuperioris Germaniae Praeſes.

ses. Britannicae usus quando Romanis perierit? Medicis Arabibusque unde innotuerit? Quando Frisiis ignorari coepta? Apuleji nonnulla de Britannica explosa. Etymon ejus explosum. Damasonion & alisma plantae an differant? Multae & variae populorum linguae in Italia. Sero demum una omnium esse coepit Britannica non vox Italica sed Frisica. Bibo, id est Vibo, male Vido appellatur. bibo pro vivo. Inscriptiones antiquae expositae. Apuleji error. Britanni non est vox Graeca. Abietini & Arietini in scribendo differentia librariis imputatur. Liquida non recte argento conservantur.

PRimum multa in eo de Julii Caesaris, Augusti, Tiberii, Germanici, Caligulae rebus in Germania gestis narrat, & loca nonnulla Frisiae explanat. Sunt in his, quae abeunt a mea opinione, verum ea οὐδὲν πρὸς Διόνυσον; illud vero deerat Britannicae, quam divinis laudibus effert Muntingius, ut in Urbe, luce orbis terrarum, atque arce omnium Gentium, atque illic in Capitolio Deorum immortalium Curia & Palatio, Dis proximorum sede collocaretur. Parum enim fuit maximi Imperatoris nominibus honoribusque eam interponere, quo supra ad Cap. II. & pag. 6. nisi & urbi imperii maximi domicilio, augustisque Deorum templis, & sacris Principum Romanorum penetralibus, magnifico triumpho inferretur. Rem an dicam potius fabulam his narrat Auctor noster pag. 156. *Praeterea Claudii quoque Caesaris, qui devictis Britannis per paucos dies in Belgio commorans (sex enim mensium spatio Roma exiens totam Britanniam subegit & Romam denuo ingressus est) audita ab Aulo Plautio Senatore (quem Britannorum ademtis prius armis, Ducem constituerat, postquam fratres Cataractum & Tugodunium, illorum Imperatores superasset) hujus cum admiratione Britannicae fama, sibi illico demonstrari, in tabula depingi, Romam deportari inter cetera spolia cum navali quadam Britannorum corona, Classicis ea in regione victoribus exhiberi consueta, aliisque teste Suetonio, domiti quasi Oceani insignibus in Triumphum duci, nec non in Capitolio, ut Palatio debitam suspendi curavit, quae tamen postea*

 Nero-

Neronis Principis mandato, cum ipsius propria centum & viginti pedum longitudine figura, ut Callisthenes Historiarum Scriptor adserit, in Hortis locata Marianis fulmine accensa, cum Horti potiore parte conflagravit. Ecquis non obstupescit, herbam barbaricam tanto honore affectam? Imo quis rem tam praeclaram, tam memorandam atque insuetam legens auctoritatem veteris Scriptoris non requirat? Sed rem ipsam adgrediamur & singula in ea expendamus. Scribit Claudium redeuntem ab expeditione Britannica per paucos dies in Belgio esse commoratum. Belgium credo dicit Bataviam, sive Hollandiam & Frisiam, aut certe Galliam Belgicam: quam apte, docebit Philippus Cluverius in Germaniae Antiquae libro II. cap. 2. Deinde Claudium Imperatorem in Batavia fuisse ignoro, & quanquam recentiores rerum Batavicarum Scriptores id affirmant, eorum tamen neminem vidi, qui idoneis id argumentis docuit. Et tamen si Muntingio credimus, in illa regione & finitima Frisiorum terra Imperatori huic herbam Britannicam A. Plautius ostendit. Sed similiter edoceri cupio ex ullo Scriptore vetusto, hunc A. Plautium in his oris fuisse versatum, aut in Gallia Belgica quidquam rerum gessisse. Attigisse eum Belgicam facile do, non tamen alio consilio attigit, quam ut inde in insulam curae suae demandatam trajiceret. Britanniae namque praefectus fuit ille Plautius a Claudio, ex qua Provincia etiam ovationem retulit, testibus Dione libro LX. Tacito Annalium libro XIII. cap. 32. & in vita Agricolae cap. 14. Suetonio in Vespasiano cap. 4. Eutropio libro VIII. cap. 13. Non autem ille in Britannia sua Britannicam Imperatori detulisse existimandus est. Nam cur eam Britanniae Praefectus ostenderet, quae non Provinciae suae, sed Frisiae herba erat, toto Oceano a se divisae? Neque enim a Britannicis Insulis Britannica herba nomen invenit, ipso Muntingio consentiente, sed aliunde. Quid ergo Britannica ad A. Plautium Britanniae Praesidem? imo quid ea ad Imperatorem de Britannia triumphum ducentem? Non me latet, magnam fuisse nonnullarum plantarum arborumque famam, qua inpulsi populi, in quorum agris illae nascebantur, formam earum nummis expresserunt, ut Sylphii Cernenses, Palmae Cretenses aliique, vide Illustris Viri Ezechielis Spanhemii Dissertationem IV. de usu & praestantia Nummorum. Nec ignoro solitos fuisse Imperatores rara quaeque atque insignia, certe insueta & invisitata Romae in triumphis ostendere, nec negare ausim

ſim herbas & plantas, quarum magna nobilitas erat, in ferculis triumphorum aliquando praelatas fuiſſe; tantam tamen famam Britannicae herbae ex nemine cognovi; &, ſi fuit, dico tamen, a Claudii Imperatoris triumpho Britannico, eam herbam alieniſſimam fuiſſe. Praeterea non credibile eum ſtudio Friſiorum ductum herbam eorum domeſticam in honore habuiſſe, plane namque hoc ſolum ſive Friſiam neglexit. Nam cum ante imperio Romano ea pareret, Corbulonem trans Rhenum arma victricia circumferentem referre praeſidia cis Rhenum juſſit, ut docet Tacitus Annalium II. cap. 19. Sed pergit Muntingius: *Cum navali quadam Britannorum corona, claſſicis ea in regione victoribus exhiberi conſueta.* Quam Britannorum coronam navalem deſignet neſcio. Sed quia Suetonium teſtem citat, eum audiamus de hac corona. Is autem in Vita Claudii Cap. XVII. Ubi de triumpho Claudii Britannico: *Ad cujus ſpectaculum commeare in urbem non ſolum Praeſidibus Provinciarum permiſit, verum etiam exulibus quibuſdam: atque inter hoſtilia ſpolia navalem coronam faſtigia Palatinae domus juxta Civicam fixit, trajecti & quaſi domiti Oceani inſigne.* Non hic Britannorum coronam deſcribit, quam conſueverunt victoribus pugna navali (victores claſſicos Muntingius nominat) tribuere, de qua Britannorum corona nihil mihi perſpectum unquam, ſed talem, qua Auguſtus Agrippam donavit, de qua Virgilius Aeneidos libro VIII. v. 683.

Cui, belli inſigne ſuperbum,
Tempora navali fulgent roſtrata corona.

De eadem Claudianus Laude Serenae v. 192.

Hunc domitis ambit roſtrata carinis.

Quid haec ſibi velint, quae ſequuntur apud Clariſſimum Muntingium neſcio *in Capitolio ut Palatio debitam ſuſpendi curavit.* Arguerem hic typographi mendum, ſi legendo *aut Palatio* tolli error poſſit. Diſcreti enim ſunt montes & diverſae in montibus ſubſtructiones Capitolium & Palatium. Si autem locum ſuſpenſae navalis coronae deſignat Muntingius, non debuit dubitans Capitolium aut Palatium nominare, ſed ſolum Palatium, quia id ſolum Suetonius

memorat. Ex me autem ſi quaeris, ubi herbam Romae ſuſpenſam fuiſſe ſentiam, nullum ei locum adſigno in illa urbe, niſi qui datus fuit ei in olentibus Pharmacopolarum tabernis & thecis. De fabula autem ita exiſtimo: Legerat credo auctor commenti hujus lauri ramos Jovi Capitolino, & ex quercu Palatio domuique Caeſaris eſſe conſecratos aliquando: his autem Britannicam ſuam nil deteriorem opinatus eſt, quare eoſdem ei honores tribuit, quantumvis Scriptoribus antiquis inductos. Sed ne quid deſit fabulae, accipe nunc miſerandam ejus cataſtrophen. *Neronis Principis mandato*, inquit, *cum ipſius propria CXX. pedum longitudine figura, ut Calliſthenes Hiſtoriarum Scriptor adſerit, in Hortis locata Marianis fulmine accenſa, cum Horti potiore parte conflagravit.* Scire hic cupio teſtem aut Scriptorem Claſſicum, qui hujus mandati meminerit: ſimiliter ſcire aveo, quis ille Calliſthenes ſit Hiſtoriarum Scriptor, quem memorat ſcriptum reliquiſſe incendium illud Britannicae herbae & coloſſeae Neronis imaginis. Duo memorantur Hiſtorici nomine Calliſthenis in veterum monumentis. Alter vixit tempore Alexandri Magni, cujus & exercitum eſt ſecutus; notiſſima eſt contumacia hujus, ſive mavis conſtantiam appellare, & tetrum ſupplicium. Alter fuit domo Sybarita, cujus meminit Auctor de Fluminibus, eo in loco, ubi Ararim deſcribit, & ad partes vocat librum illius XIII. rerum Gallicarum. Hujus aetas incerta eſt viſa Voſſio de Hiſtoricis Graecis libro III. longe tamen vetuſtior eſt coloſſo Neronis. Si quidem Timagenes ex hoc Calliſthene multa mutuatus dicitur, cujus Timagenis meminit Strabo libro IV. pag. 188. vide Mauſſacum in notis ad Auctorem illum de Fluminibus. Et ſane ſi ex Patriae nomine argumentandum, vetuſtiſſimus ille ſit Scriptor oportet. Sybaris namque everſa nomen ſuum amiſit, ut tradidere Strabo, Aelianus, Stephanus atque alii. De anno everſionis videatur Scaliger in animadverſionibus ad Euſebium anno MCCCXIII. videat ergo alius, quis ſit Calliſthenes coloſſi Neroniani & Britannicae Scriptor. Imo videat, quis Auctor ſit lepidae fabulae, ut Britannica herba Claudio Imperatori demonſtrata, Romam cum triumpho deportata, in Capitolio Palatiove ſuſpenſa, dein a Nerone Imperatore in hortis Marianis collocata & tandem incendio extincta fuerit. Ad extremum quis Calliſthenem hujus rei Auctorem confinxerit? Nam haec a Clariſſimo Muntingio conficta eſſe animum inducere non poſſum. Illi de re tota rectius exiſtimabunt, qui

qui viri hujus mores perspectos habent. Mihi quidem religio est, opinando de laudati Viri integritate dubitare. Verba autem si consideres, quibus res illa a Muntingio exponitur, dicas accepta esse non ex Callisthene aliquo, sed ex Plinii libro VIII. cap. 7. in quo ita. *Nero Princeps jusserat colosseum se pingi CXX. pedum in linteo incognitum ad hoc tempus. Ea pictura cum peracta esset, in Lamianis hortis* (ita habent vulgatae Editiones, quae tamen in margine ex aliis Codicibus exhibent *Maecenatianis* & *Marianis*, quae lectio probata Muntingio) *accensa fulmine, cum optima hortorum parte conflagravit.* Iterum cognoscis nihil in his de Britannica, & quae de laudibus ejus adferuntur a Muntingio, ad speciem esse ficta.

PAG. CLVII. *Deinde & Neronis Imperatoris.* Ordine hinc enumerat Imperatores usque ad Domitianum, qui in Belgio, id est Germania inferiore bellum gesserunt. Sub Domitiano autem Lucium Maximum nominat, *qui Antonium Belgarum Gubernatorem ingenti praelio vicit.* Forte autem erunt nonnulli, qui inde me redarguant, quod scripsi in Dissertatione capite ultimo mihi nondum probatum, movisse in Batavos Domitianum. Si enim Antonius in his regionibus ingenti clade superatus est, certum est, in partibus quoque Batavos fuisse. Verum salva nobis res est, si quidem vera praedicant Suetonius & Epitomator Aurelii, quorum uterque Antonium superioris, non inferioris Germaniae Praesidem fuisse scribit. Illum vide in Domitiano cap. VI. hunc Cap. XI. Germania autem superior longe remota a Batavorum & proximorum populorum regionibus. Verum quid opus recensione longa Imperatorum, qui Germanis arma intulerunt ad id, ut doceat Romanos stomacace & scelotyrbe laborasse. Quanto satius fuerat docuisse Romanorum milites per omnem Rheni tractum ad Oceanum, ubi violentius malum illud serpit, praesidia habuisse perpetua? quae quidem res testibus nullis indiget.

PAG. CLVIII. *Quamvis postea ab Avicenna rursum demonstrata sit.* Sed rogo, ubi demonstrata denuo sit herba Britannica ab Avicenna, quam Clarissimus Auctor periisse scribit Gothorum & Normannorum irruptione? An in Germania? non puto, Arabs enim fuit Avicenna. Sed quae hic de Britannica memorat, ex Graecorum scriptis hausit, quae eum legisse cognitum est: tu inspice testimonium ejus Medici de hac herba in Dissertatione Muntingii

pag. 52. & cum Graecis Scriptoribus contende, intelliges autem, me vera monuisse. Per Barbarorum irruptiones cognitionem Britannicae periisse Romanis verum arbitror, nisi tamen hi plantam in Italiam aliasque regiones dudum ante traduxerant. Frisiis autem similiter periisse & barbaris in Frisiam adventantibus ignotam fuisse non arbitrer. Nam usum ejus post discessum Romanorum mala continua retinuerunt, quem & ante Romanorum adventum docuerant. Sed cognitionem ejus & usum interiisse plane per illa tempora puto, cum Frisiae & finitimarum regionum populi Medicos Hippocraticis studiis innutritos adhibere coeperunt, qui aut ignari Britannicae, aut etiam domestica, communi eruditorum vitio, tanquam protrita & vulgaria despicati, extera & peregrina, ipso nomine ignoto veneranda, ad aucupium famae apud vulgum in honorem adduxerunt, relictis vulgaribus herbis vetulis iis & rusticis medicantibus, qui ad depellendos epidemicos morbos non nisi domesticas herbas, id est in patria natas, colligunt, ad miraculum usque validas saepe & praesentes, quas & praesentiores fore putem in divitibus, si novae gulae ingenia his non novos morbos crearent, aut Medici illi agrestes arte curationem temperare discerent. Verum hujusmodi quae sunt, viris consultioribus arbitranda transmitto.

PAG. CLIX. *Ejusque veri sunt commentarii.* Non nego veros esse Apuleji alicujus commentarios, Apuleji tamen Medaurensis esse, atque ejus, qui nobis Metamorphoseon libros & Apologiam aliaque reliquit, non opinor. Exposui de hac re sententiam meam supra ad pag. 138.

IBIDEM. *Bretanica hoc est beta altera, scilicet nigra.* En aliud Britannicae etymon ab Apulejo profectum, Bretanica dicitur quasi beta altera. Quis neget hoc dignum acumine Philosophi Medaurensis, hominis doctissimi? Si r deleas in prima vocis parte, facile inde beta exibit. restat ex eadem voce *nica* aut *anica*, sed in qua lingua illud alterum significet, quaero. Si constat auctorem hunc Philosophum fuisse, ex hoc uno eum Stoicorum praeceptis formatum dicerem, quorum ineptias non dissimiles olim Cicero risit.

IBIDEM. *Damasinion vel Damasineos.* Credo herbam significari, quam Plinius libro XXV. cap. 10. Dioscorides Libro III. cap. 69. aliique Medici Damasonion nominant. Addit Plinius, nonnullis alisma nominari.

IBIDEM. *Italis.* Hoc modo locuti sunt seriores Scriptores, cum una

una Italorum, universaeve Italiae lingua esse coepit. Tempore vero Apuleji Medaurensis diversa fuit ratio. Nam cum variae essent Gentes & Populi in Italia, varia etiam Italorum fuit lingua. Aliter namque Romani sive Latini atque horum coloni loquebantur: aliter Hetrusci, rursus aliter Majoris Graeciae populi. Et tamen si verum volumus, non proprie Italis debetur vox Britannica, sed Frisiis, ut supra ostendimus ex Plinio, quem Plinium ipse quoque Apulejus Auctor legit atque ex eo lacinias decerptas deformi suo panno insuit.

IBIDEM. *Male enim bibo legitur*. Ergo scriptura *Bibo* damnatur Auctori, mihi vero unice illa probatur. Vibones nominat Plinius, V namque in B saepe transit, ut recte notatum est Muntingio nostro in sua Dissertatione pag. 120. sic BIBO pro VIVO Salvinius in Inscriptionibus Hetruriae pag. 266. SE BIVO, id est vivo atque ita *bibere* pro vivere in hoc Avieni nostri versu fabulae VIII. invenerat Joannes Cabeljavius.

Contentum propriis sapientem BIBERE *rebus.*

Cujus Cabeljavii excerpta Codicum, quos ipse inspexit, mecum nuper communicavit Joannes Albertus Fabricius, Vir non doctrina, quam studio promovendarum litterarum nobilior. In iisdem excerptis inveni *conbenit*, *bobes*. Fabrettus Inscriptionum cap. I. n. 92. BIDIT pro vidit & pag. 81. n. 102. BIBIS pro vivis. nec non CONBIBONES, id est convivones Pricaeus ad Apulejum Metamorphoseon pag. 39. in eo vero abit Apulejus Medicus a Plinio, quod hic flores Britannicae vibones appellat, Apulejus vero herbam ipsam vidonem aut potius dicam vibonem dixit.

IBIDEM. *A Graecis dicitur Britanni vel Britannice.* Opto ostendi mihi Graecum Scriptorem, qui Britanni nomine appellet, tu consule, quae supra disputavimus ad pag. 138.

IBIDEM. *Vidon.* imo vibon usus est Corruptis Plinii codicibus Apulejus.

PAG. CLX. *Pro arietino cornu abietinum.* Ex quocunque haec descripserit Apulejus, certum est variasse aetate Apuleji jam Auctoris illius Codices, ex quo haec depromta sunt, quorum alii abietinum, alii arietinum praetulerunt, hanc enim discrepantiam non Auctoris esse puto, sed librarii aut Criticorum.

IBI-

IBIDEM. *Argenteum.* Sed an emendatior sit haec lectio, Medici dijudicent, mihi videtur pulvis recte argenteo vase conservari potuisse, non item succus. Argentum namque liquida omnia corrumpere solet, nisi forte ea sit succi Britannica expressi natura, ut argento non vitietur, quod expertus credam.

AD CAPUT XVII.

Unus fons aquae dulcis in loco Britannicae. Altingii laus. Perrari in Frisia fontes. Fons Oldeborn obturatus. Fata fontis aquae dulcis per ea loca.

PAG. CLXXXIV. *Loci scilicet restant considerationes.* De loco pauca Noster, tu plura de eo vide disputata in Brittenburgo.

IBIDEM. *Jam dulces aquae palustribus Frisiae locis sulphureis ac bituminosis potissimum tanquam fontibus ortum suum habent, & per fossas mare versus defluunt.* Haec eo pertinent, ut doceat fontem aquae dulcis, quem potum Plinius libro XXV. cap. 3. scelotyrben & stomacacen inducere scribit, in ea terra esse, in qua ipse Britannicam herbam invenit, nam & hanc herbam fonti vicinam fuisse Plinius videtur significare. Verum Muntingius noster fontes memorat, Plinius autem unum tantum & eum solum istic fuisse docet. Maritimo tractu fons erat aquae dulcis solus. Imo si Muntingii verba inspicias, intelliges, quos dicit fontes vere hoc nomine appellandos non esse. Incilia enim sunt per quae aqua stagnans deducitur. Vide etiam, quam diversus ab Altingio abeat noster Muntingius, Scriptore & rerum vetustarum indagatore sagacissimo, qui, quod multo maximum est, regiones illas, in quibus herbam Britannicam a se inventam testatur Muntingius, probe perspectas habuit ut Groninganae civitatis & Civis & Professor. Is autem in notitia Germaniae inferioris parte I. in voce Fons aquae dulcis perraros in illa regione fontes esse scribit, quare aut obturatum illum fontem noxium opinatur, cujus exemplum ponit in fonte Oldeborn; aut Oceano mersum & obrutum fuisse, addidi in Brittenburgo pag. 41. etiam aliam conjecturam, ad similitudinem aliorum fontium exaruisse eum forte.

A D

AD CAPUT XVIII.

Instituitur comparatio Britannicae antiquae & Muntingianae, & differentiae utriusque ostenduntur. Differunt autem Radix, Folia, Caulis, Flores & Florum tempus.

PAG. CXC. Hoc loco Clarissimus Muntingius herbam describit, quam Britannicam autumat. Operae pretium autem fuerit utramque inter se conferre & comparare.

De radice Britannicae suae ita Muntingius: *crassa, magna, rotunda, lata ac omnino spongiosa (annosa dum sit) & manus longitudinem modo magis, modo minus continente.*

At vero de antiquae Britannicae radice Dioscorides ῥίζαν λεπτὴν καὶ βραχεῖαν *radicem tenuem & brevem:* eadem repetit Oribasius. Vides autem haec nequaquam convenire Muntingii herbae. Vidit idem Muntingius, qui, ut in suam illum sententiam pertraheret, alia verba substituit, de quibus mentem meam exposui supra ad pag. CXI.

De Foliis Muntingius: *colore ac parte superiori quasi saturo viridi & quasi purpuro-nigricante vel potius caeruleo atrovirentia tristia & non fulgentia.* Multis verbis id agit, ut nigrum colorem aut saltem nigricantem Britannicae suae vindicet, qui tamen ab ea alienissimus est. Imo nihil saturi, nihil atri aut purpurei quidem inveni quidquam in ea planta, quam Clarissimus Croeser ad me misit, nisi quod deprehendi exiguas quasdam maculas rufas, aut dicam potius rubiginosas, quales in lapathorum foliis ex vitio quodam, aut in fibris eorum animadvertere solemus diligentius inspicientes. Sed alium colorem a lapatho diversum in Britannica reperiri ex Dioscoride, Oribasio atque aliis vetustis Medicis discimus, nam tametsi in ceteris folia ejus fere lapathi similia sunt, in eo tamen differunt, quod Britannicae nigriora sunt. πόα ἐστὶν ἔχουσα φύλλα ἐμφερῆ λαπάθῳ ἀγρίῳ,

ἀγρίῳ, μελάντερα δὲ *herba est habens quidem folia similia lapatho agresti, sed nigriora.* idem docet Galenus. Imo contuli folia plantae illius, cujus mihi copiam fecit Celeberrimus Croeserus, agrestis lapathi foliis, quod in suburbanis Arnhemiae locis, & universa Gelria conspicitur, vere autem intellexi, hujus foliis plus obscuri & nigricantis viroris inesse, quam Muntingianae Britannicae. Verum non viror talis, aut nigrities quaedam subobscura requiritur in Britannica, sed nigrities ejusmodi atque atritas, quae carboni propria, quam & caussam fuisse puto, cur nonnulli teste Neophyto ἀνθρακοβάπτατον eam dixerint. atque hinc Apulejus quoque Britannicam, quasi betam alteram nominari scribit, verum, ut addit, *nigram.*

Ad caulem pergimus. Muntingius, *Caulis*, inquit, *surgit unicus, aut pro magnitudine vel annositate plantae plures, duos, tres & quatuor interdum pedes longus.* Quae sane mensura in πόα aut herba non exilis sed magna est. Contra vero Dioscorides καυλὸν δὲ ἀνίησιν οὐ μέγαν *caulem emittit non magnum.* haud aliter Oribasius, nec non Neophytus, ut intelligas eum de Britannica loqui, vide quae notata sunt ante a nobis ad Pag. LXVIII.

Ad Flores quod attinet, suae herbae Muntingius tribuit *flosculos colore virides.* Britannicae vero Neophytus ἄνθη ὑπ' ἄκρον πορφυρᾶ. *flores in summa parte purpureos.*

Tempus etiam non convenit, qua utraque herba florescit. Muntingius scribit sub Junii mensis exitum vel Julii initium herbae suae flores prodire. Ex Plinio vero & Apulejo intelligimus, flores Britannicae jam esse, antequam tonitrua audiantur. Ita enim ille: *Florem vibones vocabant, qui collectus prius quam tonitrua audiantur, & devoratus, securos in totum reddit.* Apulejus: *ad Anginam, quam Graeci Synanchen vocant, Britannicae herbae Flos, antequam quis tonitru audiat, collectus & devoratus, eam per totum annum declinabit.* Si autem Britannica Plinii sit herba illa Muntingii, vix fieri potuit, ut flores ante tonitrua fuerint collecti. Raro enim, imo nunquam, si recte memini, per meam aetatem contigit, ut ante Julium mensem aut exitum Julii, quibus demum florere incipit herba illa Muntingii, in his terris tonitrua non audiantur. Quin imo ex hoc Plinii indicio existimes, primo vere aut saltem eo adulto, flo-

floribus vestiri Britannicam. Addit Vir Clarissimus; tonitrua fieri ut plurimum canicularibus, neque equidem nego frequentiora esse per eam tempestatem, audiri autem tum primum inobservatum mihi est.

Reliquum nunc est, ut Britannicae antiquae & Muntingianae vires expendamus, sed

quod Medicorum est

Promittant Medici.

Iidem etiam hoc praestent, ipse quod promisi me inplesse puto.

F I N I S.

INDEX
MONUMENTORUM
ET
SCRIPTORUM
VETERUM.

Qui aut citati sunt in hoc opere aut praeterea laudati, expositi, reprehensi, castigati. Illos Numerorum ordo prior, Hos alter ordo designat.

BE-

PAL-

TA-

INDEX

INDEX
SCRIPTORUM RECENTIORUM.

INDEX

INDEX
VOCUM ET RERUM.

A.

Ar-

contra

Burgi

Da-

D.

Guall

I.

N.

O.

P.

Φιλα-

Qua-

T.

V.

Vach-

F I N I S.